

12+

ISSN 0207-642 X

ЙЫЛДЫЗ

№2 (242) 2018 МАРТ – АПРЕЛЬ

КЪЫРЫМ ДЖУМХУРИЕТИ
МИЛЛЕТЛЕРАРА МУНАСЕБЕТЛЕР
ВЕ СЮРГЮН ОЛУНГАН ГРАЖДАНЛАРНЫНЪ ИШЛЕРИ
БОЮНДЖА ДЕВЛЕТ КОМИТЕТИНИНЪ ИЧТИМАЙ-СИЯСИЙ,
ЭДЕБИЙ-БЕДИЙ МЕДЖМУАСЫ

Йылдыз

МЕДЖМУАСЫ

№2 (242) 2018 март – апрель

«Йылдыз» 1976 с. чыкъып башлады

Къырымтатар тилинде эки айда бир кере нешир этиле

Баш муаррир

Дилявер ОСМАНОВ

Муарририет эйети:

Аблязиз ВЕЛИЕВ

Ремзи ИЛЪЯСОВ

Айдер ИСМАИЛОВ

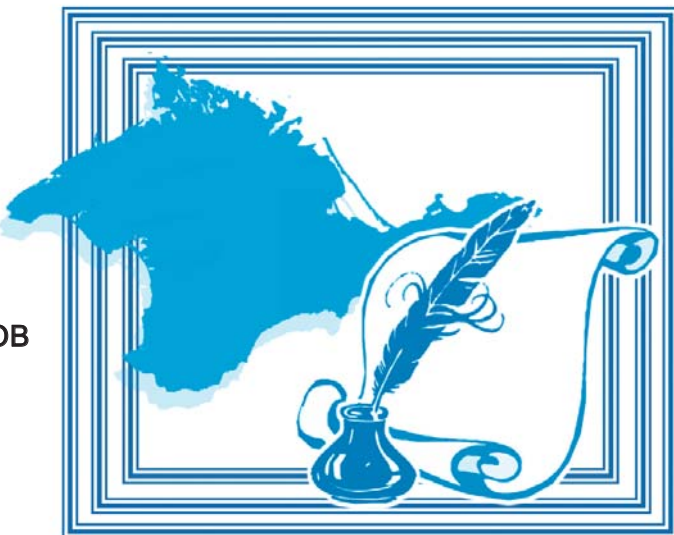
Шевкет МУСТАФАЕВ

Сейран СУЛЕЙМАНОВ

Урие ЭДЕМОВА

Шевкет ЮНУСОВ

Гульнара ЯГЪЯЕВА

«ЙЫЛДЫЗ» меджмуасынынъ муарририети

МУНДЕРИДЖЕ

Муаррир минбери

Дилявер ОСМАН. Матбуатымыз ве эчки-кьой алышверишчилери.....	4
---	---

Назм

Иса АБДУРАМАН. Ватанынъны хатырла! <i>Шакир Селимнинъ «Сени унутмагъан Ватанынъ олсун»</i> серлевалы шиирини окъуп	6
Шерьян АЛИ. Озюне аян	8
Омюр манасы	9
Чокъракъ сонети	9
Нузет УМЕРОВ. «Къара денъиз ялысында...»	10
Къуш-къая	11
«Бу эбедий дюньямызнынъ...»	11
Альяна ОСМАНОВА. Бульбульден хабер...»	12
«Къызларда джыйын бугунъ...»	13
Риза ЮСУФ. Баба асрети.....	14
Аблязиз ВЕЛИЕВ. Миллетимнинъ эвлятларына.....	17
«Не гузель севмек ве севильмек...»	17
Сервер БЕКИРОВ. Къырымны асырлар яшатмакъ ичюн!	18
Айше КОКИЕВА. Ватан ашкъы	19
Наджие АМЕТОВА. Айванлар насыл ашайлар	20
Мен истейим	21
Коктен тюше тамчылар	21
Ресуль ХАЛИЛОВ. Аналарымызгъа	22
Къыскъа шиирлер	23
Дилявер ОСМАН. Добруджадан бир сес келе.....	24
Сейран СУЛЕЙМАН. Къадынларгъа багъышлав	25
Эльмара МУСТАФА. Шаир адеми.....	26

Несир

Урие ЭДЕМОВА. Ана алгъышы. Икяе	27
Тангом меним. Икяе	34
Эйи кунълерни беклемектелер. Романдан парча	40

Здебий такъвим

Исмаил КЕРИМ. Махульдюр исарлары. Икяе.....	50
Айше КОКИЕВА. Отуз секизинджи йылнынъ несили	60
Сейран СУЛЕЙМАН. Миллет къайгысынен ёгъурылгъан сатырлар	66
«Ач козюньни, котер башынъ, джетер артыкъ бу юкю!» Шаир Мемет Нузетнинъ 130 йылыгъы мунасебетинен	68

Мемет НУЗЕТ. Койлюнинъ шаны.....	71
Къарт кызнынъ тюшюнджелери.....	72
Нияль ХАЙРЕДИНОВА-НУЗЕТОВА. Инсаннынъ такъдири бойле экен.....	74
Сафуре КАДЖАМЕТОВА. Лугъат, дерслик ве бала шиирлерини яраткъан оджа. Сейран Усеиновнынъ 80 йылыгъы мунасебетинен	81
Дилявер Осман. Тильшынас, оджа, эдебиятчы Сейран Усеинов 80 яшында	85
Лугъатларнынъ бабасы.....	86
Сейран УСЕИНОВ. Бааръ кельсин!.....	86
Юрюнъиз, балалар!	87
Мавы козьлю Мавиле	87
Къырымтатарларнынъ сымалары (XX-нджи асырнынъ башы).....	88

Хатырлавлар

Якъуб КЕРИМ. Авдет (Китаптан парчалар)	92
Сейяре МЕДЖИТОВА. Шефтали тереги	105

Окъуйджылар иджадындан

Назым КЕРИЧЛИ. Къаргъалар.....	110
Кукуккъуш.....	111
Ким бай?.....	111
Джанлы макъат	112

Диаспора аятындан

Ашыкъ Мурат ДЖОШКЪУН. Къырым дестаны.....	113
Айырма	115
Салия МЕНДУ. Тилегимиз	116
Огей аналыкъ	117

Субет

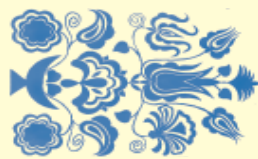
Гульнара УСЕИНОВА. Гонъюльде шиирлер чокърагъы.....	118
--	-----

Китап рафларынынъызгъа

Альяна Османова. Чечеклер алеминде	123
Ирина Пинтя. Золотое кольцо	123
П. Я. Чепурина. Орнаментальное шитье Крыма	124
Э.А.Къуртмуллаев, А.Ислямов. Татар тилининъ грамматикасы	124
Эмир Усеин Чалбаш. Крылья вырастают в небе	125
М. Ю. Лермонтов. Заманымызнынъ къараманы.....	125
А. М. Эмирова. Актуальные проблемы крымскотатарской филологии.....	126
Идрис Асанин. Азиз халкъыма	126
Бакъий Газиев. Халкъ шаири Эшмырза.....	127
А. М. Горький. Икяелер	127

Муаррир минбери

Диллавер ОСМАҢИ

Матбуатымыз ве эчки-къой алышверишчилери

Исмаил Гаспринскийнынъ "Терджиман"ы 2018 сенеси озюнинъ 135 - йыллыгыны къайд этти. Къырымтатар земаневий журналистикасы, эдебияты, маарифи, миллий сиясетине темель олгъан бойле къыйметли мирас, бугунъ атта девлет туткъан базы халкъларда биле олмагъан. Гаспринскийнынъ фаалиетине къыймет кескенлер арасында олгъан маджар шаркъшынасы Герман Вамбери "Бойле инсаннен эр бир мемлекет гъурурлана билир эди", Номан Челебиджихан "Терджиман" мазлум ве джайль халкъ ичюн пәелер оджагы олды", джемаат эрбабы, эдебиятшынас Джамал Валиди "Терджиман" къоджаман инглиз нешири "Таймс"тан биле бинъ кере тесирчен эди", деген эдилер.

Бугунъ дюнъяда олгъан къырымтатар неширлери ичюн "Терджиман" буюк бир темель

ве аркъадыр. Теэссюф ки, сонъки 3-4 йылда къырымтатар матбуаты, телевидениеси, радио ве интернет васталары арасында пейда олгъан ара эп теренлешмекте. Умумен алгъанда, бугунъ дюнъяда олгъан информатсион дженкте оларнынъ бир къысымы бир тарафта, даа бир къысымы дигер тарафта. Яни, эр бир нешир анги бир девлетте чыкъкъанына коре, шу девлетте укъом сюрген шараитке уйгунлашып ишини девам этмеге меджбур.

Теэссюф ки, къырымтатар неширлери бугунъ Къырым этрафында олгъан вазиятининъ, белли бир дереджеде, къурбанлары олып къалдылар. Амма истеймизми ёкъмы, бойле вазияет къырымтатар матбуат васталарынынъ озъара рекъабетине де кетирди. Бу рекъабет сагъламмы ёкъмы, о насылдыр манипуляцияларнен, яни айынуларнен багълымы ёкъмы,

эр кес озю анълагъанына коре пай пичедир.

Кеченлерде бир урьметли миллий арекет ветераны исе къырымтатар девлетчилиги меселеси чезильмегенининъ къабаатыны зиялыларгъа ташлады. "Япылгъан ишлерге козь юммакъ мумкюн дегиль, бала багъчалары, мектеплер къурула, ёллар япыла, амма бу бала багъчалары миллий дегиль, 15 мектеп - бу недир? Бизни акълагъан ферман чыкъарылды, девлетчилигимизни талап этмеймиз, бу меселеде зиялыларымыз къабаатлы, олар бу меселени ичте котермейлер!", деди о элемнен. Бу ватандашымызнен бир шейде разы олмамакъ мумкюн дегиль. Керчектен де халкъыны къайгыргъан инсанлар къайда ёкъ олып кеткен? Не вакъыткъадже эр бир яшагъан еримизде зарур олгъан меселелерни аль этмеге фурсат догъгъанда индемейип, четтен сейир этип тураджакъмыз? Арекет этип оламасакъ вазият эскиджесине къалабереджек. Эскиден ойле эди, давранмасакъ, янъы

шарайтте де ойле оладжакъ. Озь заманында И. Гаспринский къарарыны билип арекет эткендир, амма къарарыны къачырсанъ башкъаджа нетидже де ола билир. Бунынъ земаневий матбуатымызнен багълы мисали де бар.

Март айынынъ орталарында бир телеканалда эки белли инсан арасында олгъан субет вакътында бириси "Эчки берсенъ – къой алырсынъ", деген аталар сёзюни кетирип бугунъки кунъде насыл давранмакъ кереклигини исбатлайджакъ олды гъалиба, амма... Озюнинъ бир тинтильген тавугъы да олмагъан, бу сёзлерни айткъан эриф, эчки дегиль эки къырымтатар неширининъ мустакъиль статусларыны берип, даа догърусы ёкъ этип, къой дегиль, атта бир домуз кылына да наиль олмагъаныны языджыларымыз, джемаатымыз пек яхшы биле. Иште, къарарыны бильмеген бойле алышверишчи моллакъамларгъа "Шашкъан папий къуйрукътан далар", деген аталар сёзюни хатырлатмакъ та ерлидир.

«Йылдыз» меджмуасы эдебият конкурсыны илян эте

«Йылдыз» меджмуасы 2018 сенеси Несир, Шириет номинациялары боюнда авескъярлар арасында эдебият конкурсыны илян эте. Конкурста яшына бакъмадан, эр кес иштирак эте биле.

Эсерлер «Конкурскъа» язысынен Акъмесджит ш., Вернадский проспекти, 155-нджи эв, кв.3 (индекс 295007) адресине я да Yildiz1976s@mail.ru электрон мензильге ёлланылмалы.

Эсерлер эвель ич бир ерде нешир этильмеген алда, кырымтатар тилинде олмасы шарттыр.

Уса
АБДУРАМАН

ЮНЕСКОнынъ къарарына бинаэн 21 март куню Халкъара шиирет кунюдир.

1999 сенесинден итибарен эр йыл къайд этильген шу куньге багъышлап шаирлеримизнинъ шиирлерини окъуйыджыларымызгъа такъдим этемиз.

ВАТАНЫНЪНЫ ХАТЫРЛА!

**Шакир Селимнинъ «Сени унутмагъан Ватанынъ олсун»
серлевалы шиирини окъуп**

Инсан олып догъгъансынъ сен, инсан сютин эмгенсинъ.
Бар акъылынъ, анъ, фикиринъ, зенгин тилинъ, гурь сесинъ.
Аллах берген эписини,
Берген такъат, сабыр да.
Гонъюль толмай, кимер вакъыт чыкъасынъ сен сынъырдан.
Зульмет богъса, кетеркенсинъ бакъмай артынъ, алдыньа,
Санъа къучакъ керип тургъан
Ватанынъны хатырла!

Арзунъ пек чокъ,
Сен истейсинъ юксельмеге, учмагъа.
Нидже асыр гизли тургъан бинъ бир сырны ачмагъа.
Бунунъ ичюн сияланып терен, кучъю бильгинен,
Макъсат таба ынтыласынъ, тиреп балакъ, тиреп енъ.
Ёл алсанъ да еди къатлы кокнинъ сонъки къатына,
Сени Ерде беклеяткъан
Ватанынъны хатырла!

Яшайышта терсликлер чокъ – уякъоймай лаф, субет.
Шадлыкъ олгъан ерге, эйат, ашыкъа гъам, къасевет.
Кимдир эльнен огге кете, четке чыкъа башкъасы.
Акъяллы зат талда ерде, зырзоп «атнынъ къашкъасы».
Нурсыз кунъде кейф чатсанъ сен, чалгъы алып къатынъа,
Башы гъамлы, кейфи бозукъ
Ватанынъны хатырла!

Омюр, турмуш не экенин ис этмеге истесенъ,
Юксекликтен джошуп тургъан деньизге бакъ дикъкъатнен.
Эр бир несне, арекет, иш, биль, эсапкъа алына.
Енгиль, пусюр шейлер сёзсюз быракъыла ялыгъа.
Кунюнь ичюн ишлей олсанъ мешрикъта я батыда,
Мугъаяракъ даргъын къалгъан
Ватанынъны хатырла!

Первасызлыкъ бель буктюре, баш эгдире, агълата.
Раатсызлыкъ омюрдеки дат-лезетни анълата.
Чокъ языкъ ки, инсан заты пек кеч сезе хатасын.
Къабаатлай ана, баба, догъмыш агъа, татасын...
Джойгъанынъчюн тиль, дининъни, юрегинъ пек агъырса,
Сенден умют узалмагъан
Ватанынъны хатырла!

Этрафынъда шимди не чокъ?
Яхшы бакъсанъ, коресинъ,
Не япмагъа билалмайсынъ,
Башынъ эгип юресинъ.
Тарих шаат, бу аятта кечип кете эр бир шей.
Бугунъ сыджакъ сезген адам ярын титрей – пек ушюй.
Акъсыз джеза дерт-элемин тёке олсанъ сатыргъа,
Гъает сезгир, мераметли
Ватанынъны хатырла!

Биз Ватансыз киммиз, немиз?
Быралкымы, оксюзми?
Бизчюн алем буюк бошлукъ –
Темельсизми, коксюзми?
Даим, эр ань севмелимиз, севмелимиз биз оны!
Эр бир ерде сезмелимиз, сезмелимиз биз оны!
О – екаяне.
О анадыр кьоркьакъкьа, эм батыргъа.
Бар дюньяньны унутсань да,
Оны мытлакъ хатырла!

11.01.2013 с.
Акьмесджит.

Шерьян АМ

Озюне аян

Сен шиир язам, яратам деме,
Шиирге де рух берген Аллах.
Иляхий шиир – эбедий эмель,
Иляхий шиир юректен ала!

Я, шиир нурмы, муджизевий нур,
Я, шиир сырмы, айретке шаян?
Шиир аньяланмаз, шиир дуюлур,
Шиир нелиги Озюне аян!..

25.05.2004.

Омюр манасы

Омюр манасыны яз деп, къалемге
Чокъ уюм этменъиз, этменъиз тазыйыкъ.
Инсан сагъ экенде сыгъмаз алемге,
Вефат эткенден сонъ, о – къыска чызыкъ.

Эр кес озъ чызыгъын тарта кендиси,
Бирев борнен чыза, бири комюрнен.
Аджизлер корьсин деп, даа кимиси
Озъ чызыгъын чеке бир къалем нурнен!..

20.01.2003.

Чокъракъ сонети

Къаялар артында къаялар ерлешкен,
Джапларда ешиллик, отлай къой-къозу.
Тильсиз табиятнынь шырын тиль къызы –
Чокъракънынь эпкини дагъ-ташны тешкен.

Кучъ-къувет береми бу джошкъун чокъракъкъа,
Къарт джеviz тереги кенъ къучакъ ачып?
Буллюр сув этрафкъа инджилер сачып,
Аджеба не ичюн, не ерге ашыкъа?

Ойларгъа далам мен чокъракъкъа бакъкъанда,
Бу буллюр кузгюде кенъ дагълар корюне.
Инсангъа хош келе шырылдап акъкъанда.

Гуль, ляле багъышлай о баргъан ерине,
Аят дамарына кире къан олып.
Эй, шаир, чокъракътан орынек ал шииринье!

Нугет УМЕРОВ

* * *

Къара денъиз ялысында
Аркъасын зорукълап,
Бинъ асырлар
Ята Аюв
Башын сувгъа сакълап.

Юкълай,
Ве тюшюнде коре.
Къатып къалгъан Аюв –
Без бузлар
Къаплап алгъан
Къара денъиз боюн.

Юксек, кунешли далгъалар
Чапалар ян-яна,
Лякин язнынъ
Чёль къокъусы
Ич етмей бурнуна.

Далгъа
Панджасын кытыкълай,
Кокюсине ура –
Уян Аюв, уян Аюв,
Уян, деп ялвара.

Уянтма Аювны денъиз!
Бея къопар турса.
Тузлу сувунъ
Ичип тоймаз
Эгер о уянса.

КЪУШ-КЪАЯ

Учып кеттилер турналар,
Сусты сонъки макъам,
Мен козь юммай
Къушкъаягъа –
Бакъам,
 Бакъам,
 Бакъам.

Терен дере къучагында
Сувукъ сувлар акъа.
Манъа да безмей
Къушкъая –
Бакъа,
 Бакъа,
 Бакъа...

Баты бетке къона кунеш
Ал фесини такъып.
Ич безмеймиз биз экимиз
Бир-бирмизге бакъып!

* * *

Бу эбедий дюньямызнынъ
Табиаты бойле:
Вакъыт келе – адам догъа,
Вакъыт келе – оле.

Ирип биткен чыракъдай
Омюри аз адам...
Акъып тюше козьяшдай
Курре янагындан...

Альяна ОСМАЧОВА

Бульбульден хабер

Ойле дюльбер сайрайсынъ,
Бульбуль достум теректе.
Сырларыньны айтасынъ,
Юрегим индемекте.

Озь нагъменьни йырай бер,
Йырынъ – дженнетнинъ сеси.
Оны эшитсем – етер,
Санки ярнынъ нефеси.

Достум, дюльбер сесинънен,
Яремни эслетирдинъ.
О ич чыкъмай эсимден,
Гузель хабер кетирдинъ.

Джилъвеленип айтасынъмы,
Яремнинъ севгисини.
Ёкъса текрарлайсынъмы,
Яремнинъ авесини.

Йырла, достум, йырай бер,
Севиндир озъ сесинънен.
Аньладым, тазе хабер,
Кетирдинъ сен яремден.

Бульбуль, сырларынь пек чокъ,
Уфакъ къушчыкъ олсанъ да.
Ярны корьмек чарем ёкъ,
Ондан хабер алсам да.

* * *

Къызларда джыйын бугунь,
Бирер-бирер топлаштыкъ.
Джыйынты олмай эр кунь,
Рух котермек анълаштыкъ.

Къаве пишире Эсма,
Нияр софра доната,
Фильджан азырлай Фатма,
Сонъ къавени даркъата.

Оюн, кулькю ве къуванч,
Севинелер яш къызлар,
Огъланларда бар ишанч,
Тез-тез къошулды олар.

Чынь, манелер айталар,
Севинч, шамата, кулькю.
Джыйында танышалар,
Бу урф-адет бизимки.

Урф-адетлер унутылмаз,
Яшлармызда корейик,
Аят ёкъ хатырасыз!
Оны яхшы билейик.

23.02.2018.

Риза Юсуф

Баба асрети

Бахтнынъ омюри кыска ола,
Деп айтканлар деделер.
Дженк башланган – бабам, дайым
Аскерликке кеткенлер.

Дженктен алдын миллетимиз
Татлы-мабет яшаган.
Бабалармыз айлесини
Ябанлардан асраган.

Бабам мени яшлыгымда
Кокке атып ойнаган.
Юкламага ятканымда
Масалларнен юклаткан.

Иштен кельсе акышамлары
Эвде кюванч кайнаган.
Кьолум-кьомшу, сой-сопымыз
Бизге бакып сукланган.

Дженкке кеткен бабалармыз
Анда кьурбан олганлар.
Юртта кьалган кьартны-яшны
Иджретликке алганлар.

Сюргюнликте аналармыз
Балаларны осьтюрген.

Къара хабер алсалар да
Сабыр сорап, беклеген.

Яшлыгъымда анам иле
Чокъ бекледим бабамны.
Оксюз къалып, козь яшымман
Комъдим азиз анамны.

Даиларым, тизелерим
Бу дюньядан кеттилер.
Сав къалгъаны Ватаным деп,
Асрет олып юрдилер.

Сюргюнликнинъ куню битти,
Ярым асыр бекледик.
Ватаным деп, юрткъа къайттыкъ.
Кене зорлукъ биз чектик.

Аллах берген омюр иле
Бугунъ юртта яшайман.
Ватаным, деп, ольгенлерге
Дуа, Йасин окъуйман.

Куню келип, Къарасувгъа
Атландым мен бармагъа
Койдешимиз Амед къарттан
Бир къач хабер алмагъа.

«Бабанъа сен пек ошайсынъ,
Биле эдим Юсуфны.
Украина девлетинде
Корьдим онынъ къабрини».

Ниет эттим къыдырмагъа,
Бабам къабрин тапмагъа.
Барып, корип, мезарында
Дертлеримни айтмагъа.

Не де олса, куню келип,
Узакъ ёлгъа мен чыкътым.
Украина койлеринден
Керек койни къыдырдым.

Сорай-сорай, сораштырып,
Керек койни мен таптым.
Бир кишини токътаттым да
Мезарлыкъны сорадым.

«Мында дегиль, башкъа ерде.
Кой къатындан кетерсиз.
Отлар оськен юксекликте
Мезарлыкъны корерсиз».

Ярым саат юрер, юрмез,
Мезарлыкъны мен таптым.
Бу къардашлыкъ мезарлыгъы
Олгъаныны анъладым.

Чешит миллет аскерлери
Бир мезаргъа комюльген.
Ваня, Алим, Ашот, Шамиль
Бу ерлерде джан берген.

«Рядовой Юсуф Ильясов»
Деп язылгъан, мен корьдим.
Бабам, – дедим, тиз чёктим де
Ойгъа далып отурдым.

Ватаным деп, къурбан кеттинъ,
Халкъынъ исе къувдылар.
Иджретликте миллетинъни
Йылан даин бувдылар.

Аллах берген омюр иле
Риза огълунъ сав къалды.
Юртта догъгъан торунынъа
Сенинъ адынъ берильди.

Чокъ отурдым юрек ташып,
Сонъра дуа окъудым.
Яткъан еринъ дженнет олсун,
Деп, Къырымгъа мен къайттым.

Аблязиз ВЕЛМЕВ

Миллетимнинъ эвлятларына

Бири-биринъизни тенкъид этинъиз,
Амма самимий олунъ эпинъиз.
Бири-биринъизге атманъыз таякъ,
Шай япылса, пекинир негиз.

Саткъын, душман, деген сёзлерни
Ич айтманъыз халкъкъа нисбетен.
Шай да бизни акъаретлейлер,
Ерли, ерсиз, эр вакъыт ботен.

Къолны къолгъа берейик достлар,
Халкънынъ бирлигине ишлейик.
Ким де, къайда яхшы иш япса
Онъа бизлер сагъ ол, дост! – дейик.

Бундан семерели иш ёкътыр, билинъ,
Тек одыр миллетни бирлештиреджек.
Бизге бакъып сукълансын дюнья,
Иште, шай бизимки олур келеджек.

* * *

Не гузель севмек ве севильмек,
Ондан да буюк бахт олурмы?
Янынъда эр вакъыт садыкъ дост,
Олып да, алса о гонълюнъни.

Ашыкъ ве машукъа иште шай,
Севгининъ шарабын ичелер.
Севгиге олурмы ич тоймакъ,
Пек къыскъа олгъанда геджелер?

Сервер БЕКИРОВ

Къырымны асырлар яшатмакъ ичюн!

Куньлерим липильдеп, кечти де кетти.
Оларнынъ сайысы къартлыккъа етти.
Хатырлап кечкенде хатырам зорлай,
Бош кеткен вакъытны эслетип, хорлай.

Биревлер бутюн кунь салланып юре –
Хаятта, бойледже, кейфини сюре.
Ташламай о бугунь чиркин адетин –
Башкъаджа тапамай омюр лезетин.

Эр ишнинъ чареси тапылмакъ керек,
Эр бир иш муддетте япылмакъ керек.
Чалышкъыр халкъымда тенбеллер сийрек.
Миллетнинъ акъылы гъает бир зийрек,

Бу гузель Къырымым, темелимдир, деп,
Бойле бир Ватанчюн борджунъны одеп,
Бу фаний дюньяда намынъны къалдыр,
Къырымдан олгъанынъ ишлернен къандыр.

Эр инсан миллетин тюшюнип юрьсин,
Энъ зарур макъсадны айдынлап турсын.
Миллетни эбедий яшатмакъ агъыр –
Келеджек несильни бугуньден къайгъыр!

Айше КОКИЕВА

Ватан ашкы

Бу аяткы ихтиятле аткъанда адым,
Раббимизден хош ягъмурлар истедик эр дем.
Ашкънен янган диль тенине къадалды тикен,
Яра аля даа сызлай, санманъыз биткен...

Ягъмур ягды бутюн юртнынъ омюр багъына,
Къарыштырып козьяшларгъа ягъмур тамчысын.
Гоньюль тѣзмей, нурланганда кемал чагъында,
Ёлгъа чыкты эльге алып кечмиш къамчысын...

Юреклерни якты о дем Ватан къайгысы,
Тильде дестан олды о дем узакъ ялылар.
Билір эдик тильге урьмет, эждат сайгысын,
Юрт багъына тѣшей эдик ешилъ халылар.

Зумрют кокте акъ булутлар пемпедай акъып,
Узакълашты къарараракъ, бизлерден иракъ.
Юджем сачкъан ильванлардан купелер такъып,
Бахыт бизден гоньюль узди, кыдырып дуракъ.

Улу эждат бу сарп ёлда кыдыраракъ из,
Ант этилер «Ешилъ джуртка шавле серпмеге»,
«Элякете махкюм олган миллет дердимиз», – дие
Ильни кери дѣндик гульзар этмеге.

Келеджек къутлу оладжакъ! Миллий тефеккюр
Эренге эш олган ёлны къувмакъ зорунда.
Ягъмур ягъа ине санчып, откюр пек откюр,
Ватан ашкъын генч несильге къуймакъ огърунда...

Наджие АМЕТОВА

Айванлар насыл ашайлар

Алим азбаргъа чыкъты,
Козю сыгъыргъа тюшти.
Сыгъыр ахырда яшай,
Отларны кевшеп ашай.

Четте тура чал хораз,
Гъалиба о токъ бираз.
Чубар тавукъ чапкъалай,
Сепильген емни чокъучлай.

Эчки кирген багъчагъа,
Тирельген о алмагъа.
Къабугъыны сыдыра,
Лезетли аш кыдыра.

Бостангъа тюшкен тавшан.
Сыралар арасындан,
Къулакълары корюне:
О, хавучны кемире.

Мына насыл ашайлар,
Чешит-тюрлю айванлар.
Алимчик сют кетирди,
Мышычыкъ оны ичти.

Мен истейим

– Мен истейим! – деди Шаип
Кельди гуллер янына.
Кьопкьасындан сув тѣкип,
Этти ярдым анасына.

Сонъ безди ве чапып барды,
Бабасынынъ алдына.
– Мен истейим! – деп тез алды,
О, дюенни кьолуна.

Гудюргеген сеслер кельди,
Бирден бакъты семагъа.
Кокте о, учакъны коръди,
Эль котерди авагъа.

– Тохтанъ, – деди, – мен истейим
Сизнен бирге бармагъа,
Сѣз берем мен, анайым,
Юксеклерге учмагъа.

Коктен тюше тамчылар

Тып, тып, такъ, такъ – сес келе,
Коктен тюше тамчылар.
Балачыкълар сескене,
Пенджеренден бакъалар.
Ягъмур ягъа – токътамай.
Гольчиклер пейда ола.
Бир кимсе эвден чыкъмай.
Чюнки ёллар сув тола.
Багъчагъа кеткен балалар
Чызмаларын киелер.
Эллерине балабан
Бир шемсие алалар.

Ресуль ХАМИЛОВ

Аналарымызга

Ода

Манъа омюр багъышладынь,
Аятымны нагъышладынь,
Бешигимнинъ баш уджунда
Гедже-кунъдюз юкъламадынь.

Анам – джаным, къаным, козюм,
Акыкъаттыр айткъан сёзюнь.
Эмиздирген акъ сютюньни
Эял эйле, Анам, озюнь!

Санъа севгим дагъдан ашты,
Синемде атеш туташты,
Санъа олгъан севгим, Анам,
Денъиз киби къайнап ташты.

Анам, санъа тоялмадым,
Огютинъни унутмадым,
Кулер юзюнь, айткъан сёзюнь
Чин къальбимден чыкъартмадым.

Анам – джаным, къаным, козюм,
Акыкъаттыр айткъан сёзюнь.
Эмиздирген акъ сютюньни
Эял эйле, Анам, озюнь!

* * *

Зейтюн козьлериньде йылдыз парылдай,
Кимде бар бойле къаш, бойле козы!
Юзю онынъ дерсинъ, санки толу ай,
Пери къызларыны анъдыра «Наргозь».

* * *

Къарасувны яраштыргъан дёрт кошеси,
Кошесини яраштыра юрт нешэси.
Чифте телли сазымнынъ назик сеси –
Не де серин юртумызнынъ ель нефеси.

* * *

Дагъда, чёльде, чайырларда кезер яш чобан,
Эгри киймиш къалпагыны, Бейим Одаман.
Ыргъагыны фырландырып, дагълардан тюшер,
Бугунъ дюгон, достларынен бир оюн тёшер!

Дилявер ОСМАҢЛИ

Добруджадан бир сес келе...

Добруджадан бир сес келе, сынъырлардан кечип,
Шу Кырымгъа етип келе, тарихларны сечип.
Бу сес асыларнынъ сеси, татарнынъ акъ сёзю,
Бир вакъытта дюнья туткъан, татарлыкънынъ озю.

Талгын, талгын давуш иле, сырларынъны ачып,
Добруджада не бар сёйле, юрткъа нурлар сачып.
Добруджанынъ татар халкъы – чонъгъарман* – кене дерми?
Я да Кырымгъа ах, чекип, Истанбулгъа кетерми?

Татар бешигинде оськен, янъы несиллер бармы?
Татарлыкъны эп кутеджек йигит, кызлар догъармы?
Ана тильнинъ къадрин бильген, байракъ котерген бармы?
Кунъ догъгъанда, ай къонгъанда эзанлар янъгъырармы?

Кырымдан тютеп чыкъкъан атеш Добруджада янамы?
Эски адетлерни миллет, кок байракъны анъамы?
Дюньяларны дёрт айлангъан, татар несиль къувгъандыр,
Добруджанынъ дёрт тарафын татар сарып алгъандыр.

Улькюсаллар, Ниязийлер, Добруджанынъ юзю,
Шеит кеткен Неджип Фазыл, Кырымда къалды козю.
Ич сёнмеген Добруджада татарнынъ оджагъы,
Эгильмеген шу топракъта миллетнинъ санджагъы.

...Добруджадан бир сес келе, татарлыкъны арай,
Ешилъ юрткъа етип келе, джевап бер Хансарай...

* Чонъгъар – Кырым шималинде кырымтатар кою

*Добруджа – тахминен XVII–XVIII асыларда кырымтатарлар иджретликке кетип яшагъан, Романия ве Булгъаристан сынъырында ерлешкен топракълар

Сейран СУЛЕЙМАЧІ

Къадынларгъа багъышлав

Къадын эли айландыра сейярени,
Къайсы эркек севмез ана ве ярени?
Керек дегиль къадын ичюн къурбан чалмакъ,
Етер эфкъар баскъанда гонъюни алмакъ.

Назик эндам, къара къашлар, эля козьлер,
Эльден къачырмайыкъ бу байлыкъны бизлер.
Гъафлет къалсакъ душман бизни къаргъар, юзьлер,
Алып къачар татар къызын, къалмаз излер.

Йылда бир кере ола мевсим-и баарь,
Баарьни баарь эткен – къадын ве къызлар.
Кимге далфес яраша, кимге фырланта,
Кими пайнозю юре, кимде – къоранта.

Эскиден къалгъан адет – эллерин опымек,
Эки шей мукъаддестир – къадын ве отъмек.
Алемдеки эйилик – къадыннынъ иши,
Къадын-къызлар олмаса, нишлер эр киши?!

Ташый юрек астында баланы къадын,
Ана къартайгъан сонъра ким чекер къайдын?
Барып да, къадынлар, биз мугъайтсакъ эгер,
Бизни багъышланъыз, багъышланъыз сизлер.

Айлансын сейяре, айлансын токътамай,
Дюньялар тургъандже – турсын къадын-апай!

Эльмара МУСТАФА

Шаир адеми

Эр шаирнинъ къалеминде
Сёзлер фикирлерни охшай.
Онынъ ички алеминде
Тюрлю сейярулер яшай.

Гузеликни корьмек ичюн
Гузеликнен бакъмакъ керек.
Урь семагъа учмакъ ичюн
Къанат дегиль, ишанч керек.

Эр сынъырны истек кече,
Эр кёр ёлджу эвин тапа,
Гоньюль сербестликни сече,
Ве эп бир истегин япа.

Макъсадкярлыкъ эвлер къура,
Тек тенбеллик – дивар чеке,
Оны бербат этип тура
Шу амансыз бир телюке.

Парлакъ гъалебелер ичюн
Исрарнен ираде керек.
Гузеликни дуймакъ ичюн
Онъа юрек ачмакъ керек!

Март 11, 2018 с.

Урие ЭДЕМОВА

Ана алгышы

Икяе

Олар, эки къадын, озен боюндаки ёлчыкъта корюштилер. Бири отуз беш-отуз алты яшларында. Онъа зорнен йигирми беш-йигирми секиз яшны бермек мумкюн. Сонъки модада, гузель кийинген. Экинджиси элли яшлар къарарында. Лякин озь яшындан баягы эсли корюне. Сия, гурь сачларынынъ ярысындан зиядеси бем-безд. Гуя башына къар ягъган. Арыкъ кевдеси бираз алдга эгильген. Ёргъун корюне.

Яш къадын ирригатор ве мелиораторларнынъ джумхуриет мушаввересинден эеджанлы чыкъты, чюнки о омюринде биринджи кере бойле джиддий топлашувда чыкъышта булунмакта. Алимлер, теджрибели, терен бильгили мутехассыслар...

Бир виляеттен берабер кельген достлар – зенаатдашлары, оны, яхшы маруза япкъаны ичюн, хайырладылар. Бу заман яш къадын адамлар арасындан онъа арыкъ мучели бир къадын бакъкъаныны сечти. Таныш чере. Лякин ким? Бирден тайин этип оламады. Ойланды. Сонъра адамлар арасындан чыкъып, яваш-яваш озен бою адымлагъан къадыннынъ артындан кетти.

– Багъышланъыз, сиз Асие Алимовна дегильсинъизми? – деди, онынъ артындан еткен сонъ. Къадын бирден токътап, артына чевирильди. Козьлюгини тюзетти. Сонъ кулюмсиреди:

– Сиз мени таныдынъызми? – деди, бала киби къуванып.

– Мен таныдым, лякин сиз?..

– Маруза якъан вакътынъызда манъа сыджакъкъанлы, таныш корюндиъиз. Тапыштырып оламадым. Лякин марузанъызны бегендим. Котерген меселенъиз пек догъру.

– Сиз бегенген олсанъыз, демек...

– Эбет, эбет яхшы маруза. Мына шимди, сизни якъындан корьгеним ичюн олса керек, акълыма тюшти. – О джоулгъан оюнджагъыны бирден тапкъан бала киби къуванды. – Ташлы байыр...

– Догъру, кене анда яшаймыз. Лякин сиз шимди о ерни корьсенъиз танымазсынъыз. Бутюн ёлларгъа асфальт тешельди. Тракторлар тургъан гаражымыз клубкъа бенъзей.

Асие Алимовна бирден субетдешининъ козьлери ичине дикъкъатле бакъты. Лякин бир шей айтмады. Сонъ кулюмсиреди. Къуванчнен, эски танышларынен меракъланды. Адларыны унуткъанларынынъ тыш корюнишлерини тасвирлеп сорады, анда олып кечкен базы бир вакъиаларны хатырлады.

Сонъра козьлюгини элине алды да:

– Билесинъизми?.. – сёзюнден токътады. Бираз ойланды. Башыны конделен салады:

– Мен сизинъ адынъызны хатырлап оламадым.

Яш къадын субетдешини къолайсыз алдан къуртармагъа ашыкъкъан киби тез-тез:

– Диляра, Диляра Бояджы, – деди шень давушнен.

Асие Алимовна бирден джиддийлешти. Сонъ теренден кокиос кечирди.

– Бу адны мен омюрлик унутмам беллеген эдим, лякин коресинъизми, къартлыкъ белясы, унуткъаным. Йыллар озь ишини япалар. Даима хатырлагъан адамынъны танып оламайсынъ. Я да озюни танысанъ да, адыны тапыштырамайсынъ.

Диляра бу арыкъ черели, ёргун бакъышлы къадынны сонъки кере корьгенине аман-аман йигирми йылгъа якъындыр. Эм олар ондан эвель де, бир ерде яшасалар да, узакъ йыллар девамында бири-бирини унутмайджакъ киби якъын дост дегиль эдилер. Диляра о заман Асие Алимовнаны олгъаны-оладжагъы эки кере корьген эди. Бунъа бакъмадан оны даима хатырлап турды. Чюнки бунынъ себеби бар эди...

Диляра даа орта мектепте окъуй эди. Бир кунъ о сыныфдаш достларынен мектептен къайткъанда онъа таныш олмагъан бир арыкъ мучели къадыннынъ къомшулары тракторджы йигитке буюк кедернен дарылгъаныны корьди.

– Сен перишан, озь тракторынънынъ къадирина етмейсинъ. Бу

мукъаддес тракторны бурунынадже тузлу чамур ичине сокъуп къойгансынъ. Чамургъа сенинъ озюньни тыкъмакъ керек эди. О вакъыт анълар эдинъ...

Къызлар Диляраны тюртип:

– Къомшунънынъ тозуны къақкалар, ярдымгъа бармайсынъмы?
– дедилер элем этиджи давушнен.

– Керек олса озюньиз барынъыз! – деди Диляра. Лякин не ичюн-дир къомшусыны аджыды.

Шу заман къадын оларнынъ янындан тез-тез юрип кечип кетти. Онынъ юзю пек ачувлы корюне эди. Диляра онынъ артындан бакъып къалды. Аякъларында тар къонучлы керз чызмалары, устюнде сакъыз тюсте юбка ве шу ренкте ёлакълы, узун енъли кофта. Озюне ярашкъан урбалары онынъ тегиз эндамына гузеллик къоша эдилер.

Иш урбасы инсангъа бу къадар ярашкъаныны Диляра биринджи кере корьген киби олды.

– О мында якъында кельдими? – деп сорады достларына чевирилип.

– Ёкъ, баягыдан берли бизде муэндис чалыша. Озь ишини пек яхшы биле экен, бабам айтты, – деди къызлардан бири.

– Даима тракторджи оладжагъым, деп макътана эдинъ. Демек, мектепни битирген сонъ, онынъ элинде чалышаджакъсынъ. О санъа да акъыл къояр, – деди къызларнынъ кене бири дигерине.

– Оны да санъа ким айтты, трактор айдамакъ манъа къалганмы? Бизде огъланлар ёкъмы, ёкъса! Ондан сонъ ойле адамлар акъылсызларгъа акъыл къоялар. Озюньиз бакъынъыз, тракторджынынъ якъканы да иш дегиль. Устюнден даа завод боясынынъ къокъусы кетмеген тракторны, ер таппагъан киби, чамур ичине алып барып тыкъкан. Бунъа Мырзачель чамуры дейлер...

– Сенинъ айткъанларынъ догъру, – деди Диляра о къызгъа. – Лякин юксек бильгили, медениетли адам олгъан сонъ, озь эли алтында чалышкъан адамларгъа оны акъаретлемекнен, багъырмакънен дегиль де, башкъа ёлнен анълатмакъ мумкюн эди.

– Сен ирригация институтына киреджек оласынъ. Незакетли муэндис олып келирсинъ. О заман бу муэндиске де, адамларнен насыл лакъырды этмекни огретирсинъ, – деди о къыз мыскъл аэнкини берген давушнен.

– Окъумыш, медениетли адамлар эр джеэттен илери олмакъ кереклер. Эм мен сенинъ айткъанынъ киби яппагъа тырышырым, – деди Диляра.

Мектепни битирген сонъ Диляра институткъа кирди. Экинджи курснынъ сонъларында эвлеринден телеграмма алды. Анасы хасталангъан. Тёшекке тюшкен. Шу куню ёлгъа чыкъты.

Анасынынъ эски дерди къозугъан. Дженк асабалыгъы. О партизанлыкъта олгъанда къар кутюги тюбюнде къалып, аякъларыны

сувукълаткъан экен. Госпитальде чокъ яткъан, аякъларыны теда-вийлеген. Лякин хасталыгъы бир тамам кечип кетмеген. Бир ерде къысылып яткъан киби фурсат тапкъанда кене къозугъан. Дерт ойле ола. Кельмеси къолай, умют этмеден келе, лякин кетмеси къыйын.

Диляра да, анасы да хасталыкъны кечер белледилер. Лякин онынъ вазияти енгиллешмеди. Аякъларынынъ шишиклери къайтып башлагъанда юреги ярамады.

Арадан бир ай кечти. Куньлернинъ биринде анасы энди бир джорукъ олгъаныны айтты ве къызынынъ окъувына кетмесини риджа этти. Диляра анасынынъ мазун козьлерине бакъты да:

– Ана, сиз раатсыз олманъыз, институткъа ариза яздым. Манъа бир йыл раатлыкъ бердилер, – деди.

Анасы къызынынъ окъувы ичюн яныкълап кедерленди.

– Тюзелип башладым. Манъа энди тизеньнен бабанъ мукъайт олурлар, – деди.

Ойле япмакъ да мумкюн эди. Лякин Диляра анасыны кимсеге ишанмады. О кой машиналарына диспетчер олып ишке кирди.

Бойлеликнен, арадан учъ йыл кечти. Ананынъ вазияти деньишмеди. Къыз исе институткъа къайтмады. Эп анасыны, энъ яхшы экимлерге косътермеге, тапылмасы къыйын олгъан иляджларны тапыштырмагъа тырышты.

Язнынъ чиллеси эди. Кунеш озъ нурларыны джумертликнен сепе. Уйле мааллеринде койлерде ёллар ичинде адам корюнмей. Сыджакътан атта къурт–къырмыскъалар биле озъ юваларына кирип сакъланалар.

Диляра койнинъ кемер къапысы янында автобустан тюшти. Эвлерине бармакъ ичюн кой ичинден эки-учъ километр джаяв кетмек керек. Бир тарафтан кунеш эп къыздыра. Экинджи тарафтан исе анасыны ойлай. О адымларыны эп сыкълаштырды. Эвлерине якъынлашкъанда, къайдандыр, огюне муэндис къадын чыкъты.

Онынъ козьлери гъамлы-кедерли эдилер. Козьлюгини алды. Терли манълайыны элинен сыйпады, Дилярагъа бир шейлер айтмакъ истеди. Лякин джесарет эталмагъан киби бакъты. Диляра бу къадынны биринджи кере корьгенде о пек джесюр, ярамаз, ачувлы къадын олып корюнген эди. Шимди исе онынъ бир тамам аксини корьмекте, къыз токъталды.

Къадын юткъунып алды:

– Ананъ шимди насыл, сагълыгъы яхшымы? – деди алчакъ давушнен.

Диляра онъа тааджиplenген алда бакъты:

– Сагъ олунъыз, бир къарар, – деди. Не ичюндир бунынънен арадаки субетни кесмек истеди.

Къадын кене теренден кокюс кечирип алды:

– Къардашым, ананъа мукъайт ол, оны яхшы бакъмагъа тырыш, – деди къалтыравукъ давушнен. – Сен даа яшсынъ...

Диляра бирден ачувланган киби олды. Къадынъа сиз меним анамны яхшы бакъмагъанымны андан билесинъыз? – демек истеди. Лякин онынъ чересиндеки махзунлыкъны, козьлерининъ терениндеки элемни коререк сусты. Лякин субетдешине хошнутсызлыкъ иле бакъты:

– Яхшы, сизинъ дегенинъиз киби япарым! – деди кинаенен.

О муэндис къадыннынъ онъа не демек истегенининъ фаркъына бармаган эди. Анасы вефат эткен сонъ эр шейни яхшы анълады. Эр кунъ акъылына илле бир шей тюше, анамны яхшы бакъып оламагъаным, шимдики акъылым олган исе башкъа тюрю чевирлир эдим, деп яныкълана. Шунынъ ичюн де муэндис къадынны, онынъ сёзлерини эр кунъ хатырлай. Бу энди чокътан белли... Лякин Асие Алимовна Диляраны не ичюн хатырлай экен?

Диляранынъ хаялыны Асие Алимовна больди:

– Демек институтны битирдинъиз, техника илимлери намзети де олып етиштирдинъиз. Мен сизинъ такъдиринан даима меракълана эдим. Арадан учъ-дёрт йыл кечкен сонъ да, институткъа къайтмагъанынъизны, койде чалышып, ананъизны бакъкъанынъизны биле эдим. Лякин сонъундан башкъа ерге кочип кетмеге керек олды. Шу кетиш-бу кетиш мына энди корюштик. Сонъ къардашым, къорантанъыз, бала-чагъанъыз бармы?

Диляра кулюмсиреди:

– Бар, эки огълан, бир къыз. Аркъадашым да муэндис. Яхшы адам.

– Эльбет, эльбет ойле оладжагъына мен шубеленмей эдим.

Муэндиснинъ нурсыз юзюни къуванч аялметти ортти. Лякин Диляранынъ козьлерине бакъмагъа джесарет эталмаган адам киби къайда бакъаджагъыны бильмей элеслене эди. Сонъ назарыны онъа чевирди.

– Ананъыз къач йыл ятты?..

– Дёрт йыл. Биз анам даа сагъ экенде эвлендик. Окъувымны исе анамнынъ йылы кечкен сонъ девам эттим. Институтны кеч битирдим. Лякин бунъа зерре къадар окюнмейим. Чюнки анам менден пек хошнут эди. Олюми алдындан мени алгышлады. «Топракъ тутсанъ алтын олсун, Алла санъа меним киби бахтлы ана олмакъны къысмет этсин», деди. Эм керчектен де бахтлым. Лякин базы вакъытларда манъа яшлыгъыма барып анамнынъ хастасыны кереги киби бакъып оламагъаным киби корюне.

Асие Алимовна башыны терсине саллады.

– Ёкъ, ойле деменъиз, Диляра, сиз ананъизны кереги киби бакътынъыз, – деди яваштан. – Сиз акъикъатен де бахтлы адамсынъыз, чюнки сиз ананъизнынъ алгышыны къазандынъыз. Аналарымыз олелер. Кимиси бир тамам къартайып, кимиси исе яшча оле. Бу табиат къануны. Бизим боюн-борджумыз исе оларны яхшы бакъмакътыр. Бу борджны ерине кетирген, ана-бабаны хошнут

къалдыргъан эвлядны мен дюньяда энъ бахтлы адам саям. Сиз бу борджны яхшы эда эттинъыз. Мен яхшы биле эдим. Сиз гъает бахтлы адамсынъыз...

– Айса не ичюн?..

– Айса не ичюн о вакъыт меним огюме чыкъып, «къардашым, ананъа мукъайт ол, оны яхшы бакъ», деген эдинъыз, демек истейсинъызми?

Дилъра муэндис бу сёзлерни тыпкы ойле, сёзю-сёзюне те-
кранлагъанына тааджипленди.

– Асие Алимовна, мени багъышланъыз.

– Догъру, къардашым, башта меним айткъанларым санъа агъыр баткъандыр. Мен анамны яхшы бакъам да, бу къадын не ичюн манъа бойле, деди, деп ачувлангандырсынъыз. Лякин арадан йыллар кечкен сонъ меним не демек истегенимни анълагандырсынъыз. Эм мен оны, сиз ананъызны яхшы бакъкъанынъызны биле-биле айткъан эдим, сонъундан: «Анам менден пек хошнут кетти, лякин базы вакъытларда яшлыгъыма барып, анамнынъ хастасыны кереги киби бакъып оламагъан эдим», деген шейге ер къалмасын, деп айткъан эдим. Лякин мен анамны керчектен де ынжыткъан эдим.

О сёзюни кести. Эгилеп ерден, даа шимди теректен узюлип тюшкен, балабан сары япракъны алды. Оны козьден кечирди. Юткъунды. Сонъ сёзюни девам этти.

– Мен институтнынъ учюнджи курсында окъуй эдим. Агъыр йыллар эдилер. Аякъ устюнде сарарып-солгъан анам, тёшекке тюшти. Мен эм окъуй, эм оны бакъа эдим. Хаста бакъмакъ къолай шей дегиль, дерслеримден къыйналып башладым. Хаста яткъан адамнынъ урбаларыны, тёшек-ястыгъыны темиз тутмасанъ олмай. Аш-сув бакъмакъ да керек. Бабам исе чалыша. Семинарлар эп зыкъарлай. Козюмни ачып-юмгъандже имтианлар да келип ете. Мен бонъалдым, лякин вакътындже институтны быракъмакъ акълыма биле кельмеди. Шашмалагъанымдан анама сертийип башладым. Бир акъшам, сабасына имтиан эди, анамнынъ оксюриги тутты. О пек чокъ талашты. Мен не берип, онынъ оксюригини токътатаджагъымны бильмедим. Чекиштим. Чокъ вакъыткъадже онынъ башы уджунда отурдым. Сонъ тыныш алды. Мен анамны яткъызып, дерсимни азырламагъа отурдым. Энди бир шейлер окъуйым дегенде, анам мени чагъырды. Бардым. О манъа юзюни, къолларыны сюрткен бёз безни узатты:

– Буны бир сувчыкътан кечирсе, теримни сюрткен эдим, – деди.

– Сонъджа ювсам олмаймы? – дедим мен безни онынъ къолундан алып.

– Сонъ ювсанъ, къурумаз...

Мен бирден сесимни котергеним:

– Ярын имтианым бар. Мен исе бир шей окъуп оламадым. Меним окъувымны тюшюнесинъызми? – дедим. Элимдеки безни

кенарға быракътым. Анам манъа бакъып къалды, бир шей айтмады. Лякин юрегинде нелер олып кечкенини юзюнден анъламакъ къыйын дегиль эди. Мен онынъ, чокътан озь ренкини джойгъан, куль тюзюни алгъан чересине бакътым ве шу заман, энди тюзетмеси мумкюн олмагъан пек буюк къабаат япкъанымны анъладым. Лякин энди эр шей олып кечкен эди.

Анам назарыны пенджере бетке чевирди. Козьлеринде яш алкъалангъан киби олды. Лякин озюни тутты. Нурсыз ве бурюшлик янакълары устюнден козьяшлары тыгъырып кетмедилер. Затен мен онынъ не къадар агъыр вазиятке къалса да агълагъаныны, омюринден, озь талийинден шикъетленгенини бир кере корьмеген ве эшитмеген эдим... Анам теренден кокюс кечирди. Сонъра манъа махзун алда бакъты: «Санъа да къыйын олды, балам, – деди алчакъ давушнен. – Лякин не япайыкъ?.. Имкъанына коре чевирильмек керекмиз. Имтианларынъ биткендже бельки манъа хастаханеде ятмакъ керектир...». Коресинъми, къардашым, мен кимни, насыл инсанны ынджыткъан экеним, эвлятыкъ борджумны насыл одеген экеним...

О баягъы ергедже сессиз-солукъсыз кетти. Сонъра Дилярагъа бакъты:

– Сизинъ койде тракторджыларнынъ устуне джекиргеним, незакетсизлигим де шу табиятсызлыгъымнынъ эсаретинден экен. О заман сизинъ манъа ачувлангъанларынынъ бир достунъыз айтты. Лякин мен къулакъ асмадым. Сиз о вакъыт яш къызчыкъ олсанъыз да, япкъан ишлеринъиз манъа омюрлик дерс ола биледжек.

Мен шимди узакъта чалышам. Кене озюмнинъ зенаатымны кутьмектем. Мен де инсанлар сырасындам. Айтаджагъым, мен де деньиштим, башкъа адамгъа чевирильдим. Шимди омюрге, инсанлыкъ борджу, деген шей де олгъаныны яхшы анълайым. Эм оны бир заман унутмамакъ керек экеними де яхшы билем...

Диляра видждан азабында эзиетленген сабыкъ койдешининъ гонъюни котермек истеди. Бирден сёзюни башкъа мевзугъа чевирди.

– Асие Алимовна, сизинъ бир огъулчыгъынъыз бар, о балабан йигит олгъандыр, э? – деди.

Булутлы серт кунде, умютсизден сыджакъ ельчик эсип, булутларны айдаштырып йиберген киби, Асие Алимовнанынъ череси бирден кедерлерден арынды:

– Эльдарны айтасынынъызмы? – деди къуванчлы давушнен. – О осьти, буюди, мына санъа деген йигит олды. Къуруджылыкъ муэндиси. Гъает медениетли йигит. Земане огълу.

О, Диляранынъ билегинден тутты, огге догъру ёл косътерди. Хошнут алда адымлады.

Тангом меним

Икяе

Бир ай раатлыкътан – узакъ ёлдан къайтып келер-кельмез манъа сувукъ хабер айттылар. О буюк къазагъа огърагъан, элери, аякълары, бутюн вуджуды... Эй, залым такъдир. Ичиге, юрегиге атеш тюшти. Пахыл киби бу хаберни эшиткенде эвде янгъыз эдим. Оны кетирген танышларым да озъ вазифелерини эда эткен адамлар киби тез-тез чыкып кеттилер. Арадан бираз вакыт кечер-кечмез башым чатлайджакъ дереджеде агъырып башлады. Козълеримнинъ огъуне къаранлыкъ чёккен киби олды.

– Ёкъ, ёкъ, мумкюн дегиль, бойле адамлар чокъ, эбедий яшамакъ кереклер, – деп фысылдадым. Дудакъларым зорнен къыбырданмакъта эдилер. Бутюн черемде, беденимде къарын-джалар юрген киби олдылар.

Меним киби шириет севдасына энъ севген, урьмет эткен шаиринден... Бу алны тасвир этмек къолай шей дегиль. Тасавурымда онынъ сакът ве азачыкъ айнеджи кулюмсиреген череси, инсангъа лякъайт бакъкъан киби корюнген къаверенки козълери, осьмюрлернинъкинден чокъ фаркъ этмеген назик, тар омузлы вуджуды, бир къач еринде, эвельде саибине баягъы азаплар чектирген яраларнынъ берчлери олгъан къыскаджа пармакълы эллери ве билеклери пейда олдылар. Юргенде сол тарафкъа бираз янтайып ала, акъсай эди. Буларнынъ эписи, эльбет, онынъ балалыкъ чагълары ойле пек къуванчлы кечмегенининъ делилидир. Мен къайсыдыр бир китапта онынъ къыскаджа берильген терджимеиалыны окъугъан эдим. О атешли йылларда дюньягъа кельген. Багъчеван аилесинде тербие олгъан. Бала экенде анасындан эшиткен ильки йыры, орманлы дагълар арасында ерлешкен шеэрчикнинъ табият манзаралары, озенлери, къавал сеслери, эмекни тюркюнен енгиллештирген адамлар онынъ къальбине, иджадына синъелер. Юрегининъ энъ индже телли лирика ислерини берелер...

Башкъа окъуйджыларны бильмейим, лякин мен онынъ шиирлеринден пек тесирленем. Шаирнинъ базан севиндириджи, базан терен фельсефий тюшюнджеге далдырыджи, кедерлендириджи сатырларыны окъугъанда озюмни буюк, къайнакъ аят ичинде ис этем. Омюрге, инсанларгъа олгъан севгим къат-къат арта. Бутюн эсерлерини дефаларджа окъусам да, ара таптым дегендже рафтаки китаплар арасындан онынъкилерини чекип чыкъара ве текрар-текрар окъуйым.

Бу эсерлер о къадар чокъ маналы ве терен фикирли ки, эр окъугъанда оларда янъы-янъы дуйгъулар, ферах тапасынь. Бойле вакъытларда даима институтта окъугъан девримни, «Эстетика меселелери» дерсини алып баргъан оджанынь айткъанларыны хатырлайым: «Эр бир эсер омюрнинь чешит тарафларыны, инсанны эеджанландырыджы, юрек теллерини чертиджи дереджеде тесирли ве айдын ифаделенген олмакъ керектир. Эгер бу вазифени япып оламаса, демек о бедий эсер дегиль экен...»

Раатлыкътан эвель севген шаиримнен корюшюв акъшама на баргъан эдим. Китапханенинь бойле тедебирлер ичюн къарарлаштырылгъан залы о къадар кениш дегиль эди. Адам пек чокъ кельди. Зал адамнен рыкъма-рыкъ толды. Пек чокъ инсанлар къапы арасында къалдылар. Мен эртедже даврангъаным ичюн орта сыралардан ер алмагъа наиль олдым.

Шаир халкънынь огюне чыкъкъанда гурьдели эльчырпмалар яньгырады. О залдаки адамларгъа джддий алда дикъкъатнен бакъты:

– Хош кельдинъиз! Занымджа, вакъытымызны гузель кечирирмиз, – деди хошнут алда.

Залда кене эльчырпмалар яньгырады.

«Кене шу тереклер сокъакълар боюнда,
Балалар алманы къакълар кене.
Шай олгъан эвельде, девирлер къойнунда,
Дюнь олгъан текрардыр ярын, эр сене.

Керчектен бу шаймы? Керчектен, къайттыкъ биз
Тюрлю ер-иллерден эвге сагъ-аман.
Деньишти бу дюнья, деньиштик эпимиз,
Фаркъына бармаймыз биз бунынь базан...»

Шаир токътамадан бир къач шиир окъуды. Онынь сеси эп котерильмекте, гурьделенмекте эди. Козълери атешли, череси джиддий. Сатырларнынь базылары гузеллик, алидженаплыкъ, эяллыкыннынь аджайип нумюнелерини темсиль этелер. Базаылары мунафыкълыкны, ярамазлыкны къамчылайлар. Инсаннынь ич дуйгъуларыны, кечинмелерини акс эттирелер.

Шаир озюнинь мен эзберден бильген бир къач шиирини окъугъанда оларны нефес алмагъа биле къоркъкъан алда динъледим. Чюнки олар шимди даа да атешли, тесирли, терен маналы олып эшитильмекте эдилер.

Шаир азачыкъ раатланмакъ ичюн санадан чыкъкъан арада анда далфидан бойлу, къабарыкъ сачлы, дюльбер къыз пейда олды. Кеманенинь инълеви алтында шаирнинь «Тангом меним» йырыны йырлап башлады.

«Къарылгъачлар гъурбетликке кетер, дёнер,
Къарлар ягъар, йыллар кечер – текрар дёнюм.
Тек акъ сачлар генч ренкине дёнмез, сёнер,
Текрарланмаз терен мази Тангом меним!»

Гъает терен теэссуратлар алтында мен хастаханеге барып шаирни корьмек, онынъ ал-хатирини сорамакъ истедим. Бойле ишни базылары къолайлыкънен япа билелер. Лякин мен пек чыкъымсыз, чекинчек инсаным. Илле десень, юрегимде буюк сайгъы ве севги беслеген адамым къаршысында шашмалай къалам. Эеджанлангъанымдан черем атеш башында отургъан адам киби янып башлай, къулакъларымадже къызарам. Авучларымнынъ ичинден тер чыбыра.

Башкъа вакъыт олса, шаирнен шахсен корюшмеге ич де джесарет эталмаз эдим. Лякин хастанынъ алыны сорамакъны озюме мукъаддес вазифе деп бильдим.

Ниет эткен ёлда къалмаз, дегенлери киби иш вакъытынынъ битмесине он-он беш дакъкъа къалгъанда одамызгъа тешкилятымызнынъ усуджысы Гульнар Ташчы кирди. Башыны сагъ тарафкъа къакъытып, омузлары устуне культеленген гурь, къыналы, атеш тюстеки сачларыны тюзетти. О бир адамнынъ айткъаныны я да якъан ишини чокъ бегенмесе бойле япа тургъан. Манъа чересининъ ярысыны алгъан киби корюнген буюк ве дюльбер козьлерининъ къыйыгъындан джиддий бакъты:

– Даа бармадынъ, ойлеми? – деди алчакъ давушнен.

Мен онынъ ким акъкъында айткъаныны деръал анъладым эльбет, ойле, деген манада башымны къакъыттым.

Гульнарнен ойле чокъ якъын дост олмасакъ да эр алда бир тешкиятнынъ хадимлеримиз. Кимнинъ юрегинде не олгъаныны эр алда дуя ве билемиз. Мен онъа озюм севген шаирни ким биле, къач керелер макътагъандырым.

Къыз саатине бакъып алды:

– Айса, тур, Сервер, чокъ тюшюнип отурма, эртедже барайыкъ, – деди къатий давушнен. Къувангъанымдан еримден сычрап турдым. Беденимде бирден насылдыр тендюристлик, юрегимде эминлик, джесаретлик ис этим.

Достлыкъ, бирлик не къадар буюк ве мукъаддес кучь! Гульнар меним яш бала киби къувангъанымны дуйса керек, мемнюн алда кулюмсиреди. Биз одадан чыкъкъанда къыз манъа:

– Сервер, бир дакъкъачыкъ токъта, мен шимди чантамны алып чыкъайым, – деп тез-тез янашадаки одагъа кирди. Мен одадан чыкъып, къапыны къапаткъан арада о элинде бир топ къокъулы эрылгъаннен къаршымда пейда олды. Меним тааджипленгенимни корип:

– Азачыкъ олса да, эр алда, сен севген шаирнинъ иджадыннен мен де танышым, о тазе ачкъан эрылгъанларны пек севе...

Бу меним ичюн янъылыкъ эди. Демек, шаирнинъ иджадынен не къадар меракълансам да, даа аньламагъан шейлерим чокъ экен.

Не демесини бильмей:

– Буларны къайдан алдынь, Гульнар? – дедим.

– Кыдыргъан тапар, достум...

Мен кызынынъ билегинден мукъайтыкънен тутып, баарь муждеси олгъан эрылгъанларны юзюме якъынлаштырдым. Мисгъамбер къокъусындан сархошлангъан киби олдым. Автобускъа минген сонъ, хастаханеге баргъандже ян-янаша отургъанымызгъа бакъмадан, экимизнинъ агъызымыздан да бир сёз биле чыкъмады.

Пенджеренден баарьнинъ йымшакъ авасындан уянып, джанланып башлагъан барлыкъны, дюльбер манзараны сейир этип кететкъан адам киби корюнсек де, экимиз де тезден шаирнен оладжакъ корюшюв акъкъында тюшюне эдик.

Биз палатагъа киргенде шаир аркъасы устюнде ятмакъта эди. Онынъ башы уджунда отургъан, бираз эслидже, яш экенинде дюльбер олгъаны корюнип тургъан къадын бизге отурмагъа ер косътерди. Гульнар къадын косътерген скемлеге, мен исе шаирнинъ янында яткъан хастанынъ – яш йигитнинъ мусаадесинен онынъ аякъ уджуна отурдым.

Шаирнинъ вазииети бизлер эшиткенден де зияде агъыр эди. Сол аягъы ве эли тёпеге асылгъан, сагъ аягъы пармакъларынынъ уджуна къадар гипс ичинде. Башында ап-акъ самайларыны эсапкъа алмагъанда, чал сач аз эди, шимди исе къара сою къалмагъан. Пек азгъаны ве азап чеккенинден оны танымакъ биле кыйын эди. Чырайы балавуз киби сараргъан, козьлери ёргун.

Озюмни айтмакъ кыйын, шаирни бойле вазииетте корьген Гульнарнынъ череси бем-безд олды. Даима кулюмсиреп бакъкъан козьлери кысылдылар. Кыбырдамагъа биле къоркъкъан адам киби отурмакъта.

Козьлерини ачкъанда бизни ве Гульнарнынъ элиндеки эрылгъанларны корьген шаирнинъ чал къашлары кенъ манълайынынъ ярысынадже котерильдилер. Ичине оюлгъан козьлери атешли бакътылар. Агъры ве азаптан агъаргъан чересинде умютсизликтен эсер биле къалмады. Мемнюнликнен кулюмсиреди. Эрылгъанларны сувгъа къоймагъа тедарикленген къадынына догъру ынтылды. Дёрт мучесинден зарар корьмей къалгъан сагъ элини эрылгъанлар арасына сокъып, пытачыкъларны сыйпады. Козьлерини юмып, оларны узакъ вакъыт къокълагъан сонъра:

– Баарь ели булутларнынъ керваныны айдаштырып кельди
Дагълар джайлявындан,

.....

тарла, багъча сыркъты буллятор тамчысына,
табиаткъа апрель чечек, чечек такъты...

– Баарь кельди, десенъиз, балалар, – енъигильден кокюс кечирди. – Мен мында тюшкенде ерлер къарнен орьтюли, ёллар исе джам киби бузлу эди. Бойле, кыбырдамадан аркъа устюнде яткъаныма бугунь тамам отуз беш кунь олды. Тюневин, – о башыны котерип, янында яткъан йигитке бакъты, – Мишанынь секиз яшындаки кыызчыгъы кельген эди. О манъа «Эмдже, не вакъыт мында кельсем сизинь бойле яткъанынъызны корем, аркъанъыз агъырмаймы?» деп сорады. Балагъа не дерсинь? – Ёкъ, кызым, агъырмай, меним аркъамда шимди эт ёкъ, кемиклерим исе къаттылар, – дедим. Баланы бильмейим, бутюн палатанынь халкъы кульди...

Эм акъикъатен де шимди агъыргъан ерим ёкъ, демек мумкюн. Бу аягъымнынъ гипсини тюневин ачтылар, – деп о сагъ аягъыны косътерди. – Беш-алты куньден сонъра бир тамам алып ташлайджакъ олалар. Лякин сол элимнен аягъыма баягъы вакъыт даа керек оладжакъ экен.

Шаир башыны конделен саллап кулюмсиреди:

– Озьлери де учер ерден кырылгъан экенлер. Къазагъа огърагъан сонъ «омюрге къайтарув» палатасында бир афтагъадже эссиз яткъаным. Эвдекилер менден умютлерини узыген экенлер. Мында, бу диярда бутюн иш тиббиетнинъ фентинде, экимлерде экен. Бу къазанынь олмасында озюм де къабаатлым. Ёллар бузлу олгъаныны биле тура, ёлдан мукъайтсызлыкънен кечкеним. «Жигули»нинъ тепмесине огърадым... «Эджели еткен къой чобан таягъына суйкеле экен» дегенлери киби, мен де ойле авада «Жигули»ге къашангъаным...

Шаир кульди. Баягъы оськен, кумюш киби баяз сачларыны сыйпады, турмагъа тедарикленген адам киби башыны бираз котерди. Бу арада башы уджунда тургъан къадын мукъайтлыкънен онъа ярдым этмеге тырышты:

– Яваш ол! – деди сакин давушнен.

– Сагъ ол, Анифе, мен энди тураджакъ олам, сен манъа кыбырданмагъа бермейсинь.

– Сабырсызланма, дохтырымыз де ойле, якъында туруп, эвинъизге озъ аягъынъызнен кетерсинъиз, деди...

– Эльбет, эльбет, авалар гузель, сиз де тюзелирсинъиз! – дедик Гульнарнен экимиз бирден.

Шаир хошнут алда кулюмсиреди:

– Турмай да, бу алидженап адамларнынъ ишанчыны акъламай да коръчи... – Хаста бизге джиддий назарлар быракъты: – Тургъаным киби, биринджи невбетте, бу алидженап, озъ ишинде гъает чыдамлы ве сабырлы, метанетли инсанлар акъкъында, манъа

даима таянч олған Анифем акъкъында гузель бир эсер яратмакъ истейим. – Гизлиден Анифесине козь къыясынен бакъып алды. – Тиббиет хадимлерине багышлап эвель де язған эдим.

Меним козьлеримнинъ огюнде эким Данияров образы джанланды. Шаир исе эп озь сёзлерини девам этмекте эди:

– Лякин мында яткъандан берли эвеллери оларнынъ акъикъий аяты ве иши акъкъында бир шей бильмегениме эмин олдым. Алмыш дегиль, юз йыл яшасанъ биле аятта бильмеген шейинъ чокъ ола экен...

Шаир шимди озюнинъ вазиятини, агърыларыны бир тамам унутып, илериде япаджакъ ишлери акъкъында ойле джошкъун ве эминликнен лакъырды этмекте эди ки, онынъ вуджудыны, балавуз киби чырайыны корьмесенъ, хасталыгына биле инанмазсынъ. Ондаки котеринки рух манъа кечкен киби олды. Палатагъа кирген вакъытта юрегиме сокъулған гонъюль хошнутсызлыгъы, рухий эзгинлик, тюшкюнлик аллары, шаирни динълеген сайын озь-озьлюгинден эксильген, савушкъан киби олды. Козюмнинъ къыйыгындан Гульнаргъа бакътым. Онынъ козьлери кене атешли бакъмакъталар. Къабарыкъча дудакълары ве дюльбер чересинден хошнутлыкъ, эминлик аляметлери ер алған.

Ашагыда без халатларны къалдыргъанда, оларны къабул этеяткъан толу вуджудлы, козьлюкли къадын бизге:

– Хастанынъ янында ойле чокъ отурылмай, – деп сомурданды.

Мен юмгъан агъзымны ачмадым. Гульнар:

– О шаир. Шаирнинъ янындан ойле къолай кетильмей...

Бу вакъыт къадын умют этмеден бирден йымшады:

– Багышланъыз. Сиз шаирге кельген эдинъизми? Банадан берли айтсанъыз олмаймы, – деп кулюмсиреди. – Билем, билем, о аджайип инсан. Бизде олған хасталарнынъ арасында энъ агъыры демек мумкюн. Лякин о ах-вах чекип, янындакилерини азарламакъ дегиль де, аксине оларгъа юрек ве рух бере. Бир сёзнен айткъанда пек ирадели адам. Онынъ сабырына ве чыдамына экимлер де шашып къалалар. Бойле адамлар хасталыктан дегиль де, хасталыкъ олардан къоркъа...

Хастаханенинъ азбарына чыкъкъанда гонъюмде насылдыр бир гьурурмы, умумен тасвирлемеси къыйын олған дуйгъу ис этмекте эдим.

Янашамда меннен берабер сёзсиз адымламакъта олған Гульнар:

– Сервер, мен шаирни шимди истифагъа чыкъкъан генералгъа бенъзеттим, – деди джиддий корюниште.

Мен онынъ сёзлерини тасдикъ эткен манада башымны саладым.

Эйи куньлерни беклемектелер

(«Сание» романындан парча)

Саниенинь бир къач айдан берли шезр ичинде кирмеген сокъагы, бурнуны сокъмагъан идареси къалмагъандыр. Бутюн кунь девамында ёллар ичинде юрип, эвлерине базан козьяшнен, базан исе умятнен къайта эди. Сонъ-сонъуна умяти де сёнип башлады. Лякин тюневин акъшам устю хырпалангъан, сёнюккен умяти кене бирден якъылдап алды. Эвлерине пек яныкълы алда къайтаткъанда мерхаметли бир къадынгъа расткельди. О къызнынъ къальбинде умят чырагыны гъайрыдан якъты. Яни бир рестораннынъ адресини берди.

– Анда савут ювмагъа сенинъ киби яш къызларны алалар, – деди.

Сание энди бойле ишке де разы.

Бу вакъыткъадже анда барса барсын озюнинъ мимарлыкъ дипломыны косътереркен идаре башлыкъларынынъ къашлары тююмлене, «бизде иш ёкъ», деген манада башларыны терсине къакъыталар. Бир яш башлыкъ исе къызны мыскъылламакътан да къачынмады. «Мына сенинъ киби мимарлар чалышып башласалар, бельки Акъмесджит шезри де, бир шейге бенъзер», деп кульди. Сонъра тюшюнджеге далгъан киби балабан мавы козьлерини ийлекярлыкънен къысты.

– Сен даа пек яшсынъ, бу ишни беджерип оламазсынъ. Асылында озъ зенаатынъ боюнджа мындаки институтта да эки-учъ йыл окъуп, сонъ иш къыдырсанъ, зарар этмез эдинъ. Умумен, о якътан кельген мутехассысларнынъ джумлесине мен бойле тевсиеде булуныр эдим, – деди.

Сание онъа нефретли назарлар быракъты, къаршысындаки арсыз адамгъа кереги киби джевап къайтармакъ ичюн ляйыкълы сёзлер къыдырды.

“Тевсиеде булуныр эдим»... Сен озюнь ким олгъансынъ да, манъа ве о якътан кельгенлерге бойле тевсиеде булунасынъ? Сёзлеринъе ве фикир этювинъе коре, сени бу креслогъа акъылынъ дегиль де, къалын аркъанъ кетирип ерлештирген. Меним бильгим меселесине кельгенде, мен окъугъан, бильги алгъан университетни сен тюшюнде биле корьмегендирсинъ. Мен исе оны деерли аля дереджеде битирдим, – деди серт давушнен. – Амелий бильгимни теренлештирмек, теджрибе арттырмакъ ичюн кене сен айткъан зайыфча институтта окъумаъ, баш кутмек дегиль де, эмек къазанында къайнамакъ керегим. Айды,

меним талийимни чезмек сенинъ киби акъылсыз кельмешеклерге къалмагъан...

Сание башлыкънынъ элинден дипломыны чекип алды.

– Джайль! – деди де, къапыны урып чыккып кетти.

Шу кунъден сонъра озъ зенааты боюнджа иш къыдырмакътан вазгечти. Энди онъа инсанлар киби, озюнинъ севген ишинде чалышмакъ дегиль де, озю ве къардашларыны кечиндирмек ичюн арекет этмек керек.

Сание эвге кельген сонъ, оны дёрткозънен беклеп отургъан къардашларына бир шей айтмады. Сув корьмегендже папучларымны чыкъармайым, деп тюшюнди. Бутюн гедже юкълап оламады. Чешит тюшюнджелер дерьясы ичинде чырпынды. Башта иш тапылаеткъанына юректен къуванды. Сонъра исе озюни энди чалышаеткъан, сабадан акъшамгъадже былашыкъ савутлар ичинде тасавур этти. Окюнди.

Озъ зенаатыны не къадар бегене эди. Элине мимарджылыкъ мутехассыслыгъыны менимсегенини тасдикъ эткен дипломыны алгъанда арзулар къанатында коклер теренлигине авеленген эди. Бакъ сен, энди ким олып чалышаджакъ?..

Козълери огюнде онъа махзун-махзун баккып тургъан къардашлары пейда олдылар. Шимди олар ашамакъ, кийинмек истейлер. Қардашларына бу аятны исе аптеси – Сание багъышламакъ керек. Демек, онынъ ичюн энди насыл иште чалышкъанынынъ фаркъы ёкъ. Қардашларыны бакъмакъ керек, веселям!

Сабагъа якъын Саниенинъ козъ къапакълары яваш-яваш агъырлаштылар. Бутюн тюшюнджелери думаннен орытюльди, терен юкъугъа кетти. Лякин эр вакъыттаки киби, эрте уянды. Қардашларыны мектепке биле озгъармай, бармасы керек олгъан ерге ашыккыты.

О къыдыргъан ресторан шеэрнинъ гузель бир кошесинде экен. Қыз къапыдан киргенинен бурнуна серинлик, тазелик ве къыйметли пудра, мис къокъусы урулды. Козълерине озъ аякъкъапламы пек тозлу олып корюндилер. Эгиллип, пошусынен оларны сюртеджек олды. Лякин бу вакъыт онынъ янына гъает дюльбер кийинген, орта яшларындаки къадын кельди.

– Сизни динълейим, гузель къыз, – деди о гъает йымшакъ, инсанны теселлендириджи сеснен. Мавы козълеринде меракъ, хошнутлыкъ бар эди.

– Мен мында иш къыдырып кельдим. Ёкъ, сизге савут-саба ювгъан хадим керек экен, деп эшиттим, – деди Сание къалтыравукъ сеснен.

– Эльбет, ойле, – къадын Саниени баштан аякъ козъден кечирди, мемнюн алда, – сиз бизге келишесинъиз. Лякин шимди мудиримиз ёкъ, – о саатине баккыты. – Эгер бир аджеле иши чыкъмаса, бир сааттен сонъ кельмек борджлу, – деди.

Сание кетеджек олып турганда кьадын кимсе эшитмесин деген киби, алчакъ сеснен:

– Кечке кьалманьыз, мытлакъа келиньиз. Мында чалышмагъа истегенлер чокълар, – деди.

Мудир бир я да эки сааттен сонъ дегиль де, уйледен сонъ кельди. О толу мучели, акъ черели, киббар, кьыркъларгъа якъын-лашкъан кьадын эди. Бу вакъыт Сание саба таныш олгъан кьадын – Ларисанен лаф этип тура эди. Лариса онъа селям бериркен, кене бир шейлер айтаджакъ олып ынтылды. Лякин мудир онъа кьулакъ асмады. Ишинъ олса кабинетиме келирсинъ, деген киби кете берди. Лариса башыны кьакъытты. Саниеге, юр, деген киби ишмар этти. Олар, огде Лариса, артта Сание гъает мутешем бир кьапынынъ янына барып токътадылар. Лариса яваштан кьапыны такъылдатты. Мудирнинъ мусаадесинен ичери кирди. Сонъра Саниени чагъырды.

Къыз киргенде мудир энди балабан, йылтыравукъ маса башында, янъы кресло ичинде отура эди. Къаршысында, мектеп талекеси киби турган, Саниеге сынаиджы назарлар быракъты.

– Къайда ве кимлернен яшайсынъ?

– Анамнен бабам мында кельгенде автомобиль кьазасындан эляк олдылар. Эки къардашым мектепте окъуйлар... Мында озъ эвчигимиз бар... – къыз сёзюни битирип оламады. Богъазына бир шей келип тыкъылгъан киби олды. Козълери яшланды.

Къадыннынъ агъыр вуджуды кресло ичинде кьыбырданды. Индже, къашлары сют киби акъ манълайына котерильдилер.

– Адынъ, сойадынъ?..

– Сание Арабаджы, – деп джевапланды къыз.

– Гузель къыз, бизде сизге ляйыкълы иш ёкъ, – деди.

Саниенинъ башындан ашагъы къайнакъ сув тёкюльген киби олды.

– Сизде савут ювуджынынъ ери бош экенини эшиткен эдим...

Мудир кулюмсиреди. Ларисагъа, мында артыньа кимни такъып кельгенинъни бильмейсинъми ёкъса, деген манада тааджипли назарлар быракъты.

– Лариса, бельки онъа ишни сиз тапып берирсинъиз, – деди кинаели сеснен. Лариса неге огърагъаныны бильмей, омузларыны сыкъты.

Мудир ярашыкълы антер кийген, аягъында окчели аякъкъаплаы олгъан индже, назик Саниеге дикъкъатлы назарлар быракъты.

– Малюматынъ?

– Алий. Ташкент Девлет университетининъ мимарджылыкъ болюгини битирдим.

Мудирнинъ козълери тегерекленди.

– Совет укюмети он беш йыл окъуткъан мутехассыскъа бизлер мында савут ювдырсакъ, бу джинает олмазмы?! Ёкъ, гузелим, сен бизни багъышла. Бар, озюнье ляйыкълы иш кьыдыр!

Мудир бунынънен лафымыз битти, деген манада телефоннынъ къулакълыгъыны алды, къайдадыр чанъ къакъты. Андан джевап биле беклемей, вуджудыны креслонынъ аркъасына даяндырды. Папийнинъ бурнуна бенъзер, уджлу аякъкъаплаарыны чыкъарды, кенаргъа къакъып йиберди. Беяз дюльбер аякъларыны янашасындаки йымшакъ скемленинъ устюне быракъты.

Кабинеттен шашмалап чыкъкъан Ларисанен Сание сессолукъсыз кеттилер. Къыз къадыннен сагълыкълашып къапыдан чыкъаджакъта бирден токъталды.

– Лариса, догърусыны айтыңыз. О меним миллетимни бегенмедими? – деди алчакъ сеснен.

Лариса озю биле дуймадан, къызнынъ айткъанларыны тасдикълар киби башыны салады. Сонъра бирден озюне кельди:

– О сенинъ дюльберлигинъни бегенмеди, гъалиба, – деди.

Юреги толукъкъан, козьлери яшлы Сание бинадан чыкъаркен, азиз ана-бабачыгъым, сизлер мында бизлерни кимлернинъ аякълары тюбуне быракъып кеттинъиз, деп багъырмакъ, окюр-окюр агъламакъ, фигъан къопармакъ, озюнинъ ай-зарынен орталыкъны титретмек истеди.

Шеэр сокъагъында о якътан – бу якъкъа чапкъалагъан адамлар арасында онынъ сесини эшитеджек сою тапылмайджакъыны анылап, озюни эльге алмагъа тырышты. Яваш-яваш Салгъыр боюна кетти. Анда озеннинъ кенарындаки челик пармакълыкъларгъа таянган алда акърын-акърын акъаяткъан, юзюни озен кенарындаки сюют тереклерининъ йымшакъ пытачыкълары сийпамакъта олган сувгъа бакъты.

Бу кунълерде Салгъырнынъ суву баягъы котерильген эди. Озен ич бир шейден гъамы, кедери олмагъан киби тюзгюн ве сускъан алда акъмакъта. Ичин-ичин агълаяткъан къызнынъ чересини, элемли козьяшлары тыгъырып тюшкен янакъларыны серин ельчик сийпап кечти. Бутюн варлыгъынен сувгъа бакъып турган Саниенинъ козю огюнде озеннинъ теренлигинде къартбабасы пейда олган киби корюнди. Къарт Саниеге махзюн алда бакъты. «Агълама, балам! Сен озюмизнинъ догъмуш топрагъымыздасынъ. Санъа шимди козьяшы ярашмаз. Сен ана-Ватангъа къайтып кельмеге наиль олган бахтлы несильнинъ векилисинъ. Бабанънынъ санъа, «бизлер Ватангъа къайтып варган сонъ да, даа чокъ зорлукъларгъа – кельмешеклернинъ къылынуварына, акъаретлерине огърайджакъмыз, лякин эписине даянмакъ, озю топрагъымызгъа, озюлюгимизге саип олмакъ ичюн курешмек керекмиз», дегенини унуттынъмы ёкъса», деди. Торунуна мерхаметли назарлар быракъты, бирден сувнынъ теренлигине чомды, гъайып олып кетти.

Къартбабасы даа Сание мектепте дёртюнджи сыныфта окъугъанда бирден ярамады, хастаханеге тюшти. Сание анасынен

берабер анда баргъанда къартбабасы гъает агъыр вазиятте эди. Даима кулюмсиреп тургъан козьлери сёнюк ве куськюн бакъмакъта эдилер.

Череси солгъун. Нефеси-нефесине етишмей. Саниенинъ анасына тюшюнджели алда бакъты. «Шимди Салгъыр озенининъ янына барып джигерлеринъни толдурып-толдурып нефес алсанъ, сонъра онынъ сувуна бир чомып чыкъсанъ... анадан догъма сап-сагълам олур эдим», деди.

Омюрнинъ сонъки нефесинедже бу озен, бу дияр акъкъында тюшюнген къартбабасы оларгъа къавушып оламады, асрет кетти. Бакъ дюньялар сени, Сание шимди къартбабасынынъ къыйметли Ватанында яшамакъта, лякин аджджы козьашлар тёкмекте. Бу не, ирадесизликми?

Къыз бир даа озенге бакъты, о тынч акъмакъта. Сание пармакъларынен козьашларыны сильди.

Сание эвлерине кельгенде оны къардашы Эдае ачувнен къаршылап алды:

– Мен ярын мектепке бармайджам! – деди.

Аш пиширмекнен мешгъуль олгъан Адиле бирден абдырагъан киби олды. Эдаеге чевирильди:

– Я о да не ичюн? – деп сорады.

– Не ичюн? Не ичюн? Козьлеринъиз кёрмы, ёкъса? Меним мектеп урбам эскирген! – деди. Козьлери яшланды, сеси къалтырады. Урбаларыны оданынъ кошесине котерип атты. Барып озюни диван устюне быракъты. Чересини эллеринен къапатты, ичин-ичин агълап башлады. – Мени эр кес куле...

Сание чокъ керелер къардашларынынъ, яткъан сонъ кеч маальгедже юкълап оламай, озъара фысылдашып, окъувгъа бармагъа биле паралары олмагъаныны айтып, шикъятленгенлерини эшиткен эди. Лякин бойле ачыкътан-ачыкъ уджюм этерлер, деп тюшюнмеген эди.

– Яхшы, Эдае, саба ола, хайыр ола. Мен бир шейлер япарым, санъа янъы юбканен кофта алырым, – деди.

Сание озю гъает ач исе де, аш-сувгъа бакъмай янаша одагъа кирип кетти. Чокъ вакъыткъадже тюшюнди. Агълап отурмакътан файда ёкъ, эр насыл ёлнен олса да, къардашларыны кечиндирмек ичюн пара тапмакъ керек, весселям!

Еринден сычрап турды. Ярыкъны якъты. Шифоньернинъ къапакъларыны артынадже ачты. Чешит бичимдеки, ренкдеки антерлерини бирлей-бирлей козьден кечирди. Ниает, назарына, шифоньернинъ тёрюнде асылы тургъан, бабасы онъа институтны битирювге багъышлангъан акъшамгъа киймек ичюн сатын алгъан япон костюми илишти. О назик, нефис, ачыкъ мереккеп тюсте олып, далфидан бойлу къызгъа пек яраша эди.

Къомшуларынынъ къызы Айше Саниеден бу костюмни о вакъыт

бир куньге бермесини сорады. – Бир якъын союмызнынъ тою бар. Анда кийип барып, эр кесни шашырайым, – деген эди.

– Сени алып къачсалар, мен костюмсиз къалмаммы? – Сонъра исе, – кий, Айше, кий, достум, – деген эди.

Айше бала киби къувангъан. Костюмни бир даа козьден кечиререк:

– Лякин бизим эвге оны экимиз берабер алып барайыкъ, ёкъ исе анам манъа дарылып, – деген эди.

Эвине баргъан сонъ, Айше оны кене кийип, шифоньернинъ кузьгюси къаршысында чевирильди. Костюм къызгъа пек ярашты.

– Гузель, пек дюльбер. Еди джихан чечеги, – деди Айшенинъ анасы хошнут алда. – Бойле шейлерни Сание тек сенинъ бабанъ Экрем тапа биле. Оны баре бизге сатынъыз, санъа кене башкъасыны алып...

Къыз кульди де, башыны терсине къакъытты.

– Ёкъ, мен оны озюм де пек бегенем...

Сание бу вакъианы хатырларкен, бирден Эдаеге янъы урба алмакънынъ чаресини тапкъан киби къуванды. Костюм о куньлерден берли ич де кийильмеди. Эльбет, Айше оны шимди де къувана-къувана ала биле. Парасы да бар.

Аз-чокъ базарда бир шейлер тапа.

Акъшам олып, Айше базардан къайткъан заманда Сание костюмни къолтугъына къыстырып, къомшусына ашыкъты.

Айше ана-бабасынен таже джыйылгъан мейваларны – шеф-талилерни, алмаларны сюртип-сюртип, къопкъаларгъа толдырмакъта эдилер. Къапыдан кирген Саниени корьгенде Айше ве ана-бабасы тааджипленген киби олдылар. Селямдан сонъ, онъа отурмагъа ер косътердилер. Айше Саниненинъ насылдыр бир джиддий ишнен кельгенини чырайындан дуйды. Оны озюнинъ одачыгъына алып кирди.

Къызнынъ тюшюнджели козьлерине бакъты:

– Не олды, хайырлысымы? – деп сорады алчакъ сеснен.

Сание сёзюни чокъ созуп отурмады:

– Айше, мен бир вакъытлар сен пек бегенген костюмни кетирдим. Оны сатам, ал, – деди къатий сеснен.

Айше яваштан Саниенинъ элинден костюмни алды, ачты, дикъкъатле бакъты.

– Бельки... – деди не айтмасыны бильмей.

– Ёкъ, Айше, мен оны деерлик киймедим, ойле де яп-янъы тура... Озюнь билесинъ де, мен оны энди кийип оламайджам. Эдае бугунъ манъа бир чыкъыш япты, агълады. Онъа мытлакъа янъы урба алмакъ керегим...

Айше оны чокъ ялвартмады, костюмни алды, кийди. О эвелькиси киби къызгъа пек ярашты. Кузьгю къаршысында чевирильди. Козълери огюнде Саниенинъ ана-бабасы пейда олды. Олар

Сание бу костюмни кийип чыккыанда, онъа буюк хошнутлык-нен бакъа эдилер. Айше костюмни чыккарып, кене салафан торбачыгы ичине кыйды.

– Сен оны сатма, Сание. Пара керек олса мен борчка берерим, – деди.

Сание онъа итираз бильдирди, башыны терсине кыккытты.

– Я параны сонъундан, санъа кыйтармак ичюн, кыйдан аладжагым, мен иш тапалмадым.

– Яхшы, Сание, мен оны алайым, шимди акчасыны да берейим. Лякин о сенинъ бугуныкы вазиетинъни тюзетип олурмы? – деди. Сонъра кызынынъ кыаршысына кечип отурды, Саниенинъ козылери ичине диккыатнен бакъты. – Ярын саба танъда сени эки кыопкыа шефтали иле базарда беклерим. Азбарынъыздаки шефтали тереклеринъиз озъ юкюни котералмай. Я олар пара да... Мен буны чокътан айтаджакъ эдим, – деди кыатий сеснен. – Меним янымда санъа да ер тапылыр.

Танъ атар-атмаз Саниенен кыардашы Адиле эки кыопкыа шефтали джыйды. Эдаеге мектепке кеч кыалмамасыны тенбиелеп, озълери базаргъа кеттилер. Адиле ондан догъру мектепке бараджакъ.

Акышам анълашкыанлары киби Сание барып, Айшенинъ кыанаты астына кирди. Базарнынъ ичи даа тена, сатыджылар кимиси машинанен, кимиси джаяв келип, чувал ве ящиклерни озъ ерлерине тизиштирелер, селям-келямдан башкыа чокъ сёз эшитильмей. Эр кес арекетте.

Ишнен мешгуль олгъан Айше Саниеге козы кыясынен бакъаракъ, кыопкыаларнынъ устюндеки безлерни ал, деген манада ишмар этти. Кыызгъа кичкене асма теразечик узатты. Сание оны аларкен бирден юреги чапаланды, эллери-аяклары джансызлангъан киби олдылар.

– Гузель кыыз, шефталилеринъ пек дюльбер экен, татлымы?

Сание, эбет татлы, деген манада башыны салады.

– Алынъыз, акыкыатен эм дюльбер, эм бал киби татлы. Башкыа ерде бойле союны тапалмазсынъыз, – Айше шашмалагъан Саниенинъ ерине джевап берди.

Муштери гузель кийинген орта яшлы бир киши эди.

– Дамыны бакъмак мумкюнми? – деп сорады.

Сание кыопкыадан балабан бир шефталини алып, муштериге узатты. Айше кулюмсиреди. Онынъ элиндеки шефталини алды. Кичкене пычакыкынен бир тилим кесип, кишиге узатты.

Киши Саниенинъ бу иште аджеми олгъаныны анълады, кулюмсиреди. Шефталининъ дамыны бакъаркен, кыашларыны юксек манълайынынъ ортасынадже котерди.

– Чекинъиз, учъ кило, – деди.

Сание салафан торбачыгы ичине ашык-аджеле шефтали толдырып башлады.

– Етер, етер, Сание, о киши он кило дегиль, учь кило аладжакъ. Торбаны толдура берме, – деди Айше.

Къызнынъ элиндеки торбаны алып, онынъ баягысыны къопкъагъа къайтарып къойды. Къалгъаныны элиндеки асма терезчикке илиштирди. О не зияде ве не де эксик эди...

Базар къануны озъ укюмине кирди. Бир ерге эки адам барса, деръал эр кес анда чапа. Чылчыкъ муштерилер Саниенинъ башы уджуна топландылар. Лякин шефталининъ дамыны биле бакъмай, бири эки, кене бири ондан зиядедже алмагъа тырышты. Къызны ашыкътырдылар. Сание шашмалады. Эм тырнагына, эм налына деген киби теразени бастырып-бастырып тарта, базалярындан исе акъчасыны алмагъа унута. Саниенинъ арекетлерини незарет этип тургъан Айше къопкъалар бошамагъандже озъ муштерилеримден вазгечмек керек оладжакъ гъалиба, ёкъ исе бу ханым эвлерине бош къопкъалардан башкъа бир шей алып барамайджакъкъа бенъзей, деп тюшюнди. Эли-элине тиймей давранды. Ана-мына дегендже къопкъаларнынъ тюбю чыкъты. Айше, шукюр Аллагъа, деп догърулды. Козълерине тюшкен сачларыны тюзетти.

– Мында ишинъ эр вакъыт бойле юрюшсе де, – деп хошнут алда кулюмсиреди. Пара къоймакъ ичюн махсус тикильген къыска оглюгининъ джебинден бир топ акъча чыкъарып, Саниеге узатты.

– Сонъ, керекли параны таптынъмы? Айды, янъы зенаат да хайыры олсун. Ярын да бу къадар кетире билесинъ. Яхшы кете! – деди.

Шефталилер сатылды, парасы алынды амма... Сание озюни Айшенинъ еринде ич де тасавур этип оламады.

– Сание, сен чокъ боджалап отурма, бизлер мында чокъмыз. Сени ялынъыз быракъмамыз. Бир ай ичинде, мына санъа деген базарджыгъа чевирилирсинъ. Паранынъ юзю сыджакътыр, – деди онынъ не акъкъында тюшюнгенини дуйгъан Айше.

Бу вакъыт багъыравукъ бир къартанай келип, Айшенинъ устуне джекирип башлады. Элиндеки салафан торбачыкъны Айшенинъ буруны тюбюнде салады.

– Бир кило ерине, докъуз юз элли грамм бергенсинъ. Хырсыз, – деп багъырды.

– Оны санъа ким айтты, – деди Айше озюни сыкъмадан.

– Ким айтаджакъ? Мындакилер беллейсинъми? Ёкъ... Къаргъа къаргъанынъ козюни чокъумаз. Анавы тюкянгъа барып чектирдим. Сени шимди милиске теслим этерим. Пек ёрулгъан олсанъ, олар сени санаториягъа раатланмагъа ёлларлар.

Мерхаметтен дерт асыл ола экен, дегенлери киби Айшенинъ башыны белягъа огъратаджам, гъалиба, деп яныкъланды Сание. Юреги чапаланды:

– Шефтали менимки. Бу къызнынъ бир тюрлю къабааты ёкъ.

Мен шимди сизге ярым килонынъ акъчасыны къайтарып беририм, – деди Сание буюк къабаат япкъан адам киби.

Айше чекиль, деген манада Саниени азачыкъ кенаргъа уйтеди.

– Оны мына бу ерде, меним козюмнинъ огюнде чектирмек керек эдинъ. Сен исе эвинъе барып, бир-эки данесини ювып ашагъан ве сонъра мында чапып кельгенсинъ, бизлерни акъылсыз беллейсинъми? Уздюр башымдан, адамларгъа чалышмагъа кедер этме! – деди къатий сеснен.

Къартанай ойле къолайлыкънен якъа туттыргъанлардан дегиль эди. Сесини эп котерди.

Бу вакъыткъадже онъа къулакъ асмай тургъан дигер сатыджыларнынъ сабырлары тюкенди, эписи бирден къозгъалдылар.

– Къартанай, мындакилернинъ юксек медениетли экенлеринден файдаланып багъыра берме. Эр шейнинъ бир сынъыры ола. Къарарыны къачырсанъ пайынъны алырсынъ, – деди, кескин сесли яш бир къадынчыкъ. Онъа бир къач сатыджы даа къошулды. Къартанай меселени анълады, бирден йымшады. Тез-тез зуммагъа тырышты.

– Велядие, сен не вакъыттан берли бу къадар юксек медениетли олдынъ я? – деп кульди къадыннынъ янында къартоп сатып тургъан яш киши.

– Я джебимде эки диплом олгъан сонъ озюмни медениетсиз саяджагъыммы? – деди Велядие.

– Алла, Алла, Велядье, я джебимизде дипломларымыз олмаса, биз мында насыл чалышаджакъмыз? – деп кульди дигер къадын.

Арадан чокъ кечмеден базар мейданына мектептен келеяткъан талелелер келе башладылар. Ешилъ козлю арыкъ къадынчыкынынъ янындаки сия къувурчыкъ сачлы огъланчыкъ:

– Ана, ернинъ тартышув къувети недир? Онынъ тартышув къуветини бизлер къайдан билемиз, – деп сорады.

– Ернинъ тартышув къувети олгъаны ичюн, адамлар тепеге учып кетмей, ерде юрелер.

– Я айса къушлар насыл учалар?

– Оларнынъ къанаты вар.

– Я ракета насыл уча?

– Онынъ моторы вар.

Бу вакъыт базар ичинде иштен къайтаяткъан муштерилер чокълаштылар. Акъшам базары къызып кетти.

Ешилъ козлю къадынчыкынынъ янында бирден эки-учь муштери пейда олды. Бири помидор, бири къапыста алмакъ истеди. Огъланчыкъ исе суаллерини ягъдыра бере.

– Я кок теренлигине учып кеткен ракета, артына насыл къайтып келе?

– Ракета къайтып кельмей, балам, адам олгъан къысымы къайта.

– Ана, ана...

– Токътаса, балам, шимди кѳушлар, ракеталар дегиль де, помидор, кѳапыстанынъ тартышувыны бакъмакъ керек. Ёкъса, эписини эвимизге алып кѳайтаджакъмыз.

Бойле алларгѳа алышыкъ огъланчыкъ, индемеден анасына ярдым этип башлады.

Велядые исе тизлери устюне дефтер кѳойгъан, кѳызчыгъына математикадан мисаллер ишлемеге тырыша. Чокъ беджерип оламаса керек, тарсыкъып:

– Бар, Айше тизеньден сора. Бизде о математик. Инглиз тилини азырлаяткъанда, манъа келирсинъ... – деди.

Сание саба кѳадынларнынъ айткъанлары, эр бирининъ дипломы олгъанына эмин олды.

Энди Айшенинъ янында, акъикъий шегирт оларакъ чалышкъан, Сание, бош ящик устюнде болдургъан алда отурып кѳалды. Орталыкъкъа акъшам салкъыны тюшти, кунеш озъ ятагъына энип башлады. Муштерилер баягъы азлаштылар. Бу энди даа бир иш кунюнинъ екюнленгенинден дялялет эди. Эр кеснинъ тили чезильди. Ачувгъа, кинге, ёргъунлыкъкъа шакъа кѳошулды. Олар базарда эр кунъ олып кечкен чешит вакъиаларны хатырлап кулюштилер.

Кѳыз бу базаргѳа баягъы кѳатнагъан сонъ, мындаки адамларнынъ чокъусы кечинмек ичюн, Сание киби меджбур алда козьяшнен кельгенлерини анълады. Бойле бакъкъанда оларнынъ эр бири бу аяткъа конъген, алышкъан киби корюнелер. Лякин эр бирининъ юрегинде, юрек тѳрюнде илле бир кунъ ола бир де бир ишханеде, озъ зенаатлары боюнджа чалышаджакъларына буюк умют, арзу яшай эди.

Исмаил КЕРИМ

МАХУЛЬДЮР ИСАРЛАРЫ

Икяе

1

Сене-и-хиджрий 1180-лернинь орталары (милядий – 1770-лер...) Къоюн сюрюси манърашып койнинь Буюк-Чешмесинден авлакча олган кениш сув тыйнагына якъынлашты. Бир къач генч чобан къызылчыкъ агъачындан ясалган ве орьнеклернен сырланган ыргакълы таякъларыны саллай, ыслыкъ чала, «чу-чу-чу» сеслерини котеринки чыкъарып къоюнларнынь сюрюден чыкъмамасы ичюн оърашалар. Семизджерек бир къоюн арт баджагындан ыргакъланып тутлды. Эки-учь дакъикъа ичинде аякълары хачланаракъ багъланып ат узерине ерлештирильди. Дюнки дешетли фуртунада къая учурымына тирельген къоюн сюрюсининь муджизе иле фелякеттен къуртулмасы себебинен чалынаджакъ къурбан азыр эди. Къоюнлар сув ичеркен, муит бираз дурдурылдыктан сонъра, ири козьлю, индже мыйыкълы Осман, башындаки къалпагыны эки къолунен гузельдже ерлештирип, белиндеки торбасы ве кенъ къынлы чобан пычагыны къушагы бою аркъаландырды. Сийрек тереклер арасындан чешме тарафкъа дикъкъатле козь ташлады. Кырмызы, ешилъ, мавы фесли генч ханымлар чешме башында гугюмлерине сув аларакъ инджеден кулюшмекте, татлы-татлы сёйлешмектелер. Он алты яшлы Нурузан-ханым араларындан шеньлиги, тюз эндамы, дюльберлиги ве джыйнакълы кийиминен айрылып турмакъта. Осман омузындаки ыргъагыны бура-бура Нурузандан йылтыравукъ козьлерини аламай. Эки сенеден берли къаны-джанына такъылган бу дживан къызгъа, фурсат булундыкъча, бакъмагъа безмей, талмай, тоялмай...

Узакътан олса да, Османнынъ назарыны дуйган Нурузаннынъ

янакълары аллана башлай, ама эеджаныны дуйдурмамакъ ичюн кунеште ярыкълангъан сыра иле къара орьме сачларыны башынынъ бурушларынен юзюне саркъыта, орьме сачлары арасындан сырлы-сырлы Османнынъ пельванимси турушыны козете. Экили алтын купелериндеки индже зынджырчыкъларгъа такъылы зюмрют ташлары бирине-бирине урунаракъ, ойнайаракъ, зияланаракъ, онынъ шырныкълыгына даа насылдыр корюнмез, сезильмез леззетлер къошмакъта...

Ишбу эки генчининъ гизли дуйгъулары ве мунасебетлери акъкъында бирчокъ махульдюрлилернинъ хаберлери олса да, дуйдурылмай, инденильмей.

Нурузан бирден къыз аркъадашларына сес берип къайтмакъ керек олгъаныны хабер эте. Къызлар алтын, кумюш тюсю къою орьнекли гугюмлерини омузларына ерлештирип сув узеринде ялдагъан къушлар вари яваш-яваш салкъынлыкъ яйып тургъан чешмеден айрылалар. Оларнынъ ренкли узун антерлери этрафтаки чичек ве гуллерни, гульгулю осюмликлерни анъдырмакъталар.

2

Дженазе алайы Эгиз-Ташлар байырынынъ кенарындаки къабристангъа якъынлашты. Орта-Джамиде уйле намазында булунгъан джемаат сонъундан алайгъа къошулгъанынен, биркъач юз кишилик уммет яваш-яваш къабристан ичерсине сыгъынмакъта. Къуйрюч агъачындан ясалгъан чифт къапакълы табут тазе къазылгъан мезарнынъ бир уджуна пилякилерге сакинликле ерлештирилди. Къапакълар котерильдигиле, тартылы кефинленген Шерефеддин деденинъ джеседи узериндеки ясин дуасы нагъышлы къара ве дигер ренкли къумашларнынъ пуськюлли уджлары енгильден эскен баарь ельчигинден базен къыбырдап туралар. Мезарджыларнынъ учю де терге пишкен олып, омузларындаки къазмаларыны чукъур къазылгъанда чыкъарылгъан ташлы топракъ обасына ташлап, яларына адымлагъан Шерефеддин деденинъ огълу Селямийден дигер буюрулар беклемектелер.

Къабристан сюкюнети ичинден яваштан къыска лафлар, сёйленмелер эшитильмекте. Ян-яна экишер, учер, дёрдер гурухлангъан уммет – къарты-яшы Шерефеддин къартнынъ омрю, ишлери, хорантасы акъкъында явашчаджыкъ тарифлешмектелер. Онынъ чокъ эйи бир инсан олгъаны, гает мерхаметли, хайриесевеер ве инсанперверлигини анъмакъталар.

Тазе къазылгъан мезарлыкъ янындаки чалмалы башташларнынъ бирисинден орюмчек агъына огърагъан чибинчикнинъ инджеден вызылтысы эшитиле. Башы гъафлет ашератчыкъ не къадар урунса да, сарылып къалгъан агъдан къуртуламай. Чапалана-куръмеклене тынчлана ве къыска ял алгъанындан сонъ, янъыдан къуртулма арекетлерини башлай. Буну чакълагъан Осман, сезимсиз яваш

адымле янына барып, чибинни агдан узип йибере, сес кесиле...

Къабристаннынъ усьтунде обаланган къуршун тюсю булутлар яваштан ялдап кечмекте. Корюнмез агъырджа бир хузон, джан гъариплиги, узюнти этрафны сармакта. Сийрек корюнген къушларнынъ отьмеси ве чивильдемеси эвельдеки киби олмайып, басыкъ аглам-сыравны анъдыралар. Къабристан кенарындаки инджеден япракъ атмагъа башлагъан агъачларнынъ шувултысы да кедерли, сёнюк ве сагъыр чыкъмакта. Дженазе алайынынъ кедерли чехрелери эгик алда имам эфендининъ ясинге азырлама насихатларыны динълемектелер.

– Алла-у-экбер!!!

Къыблагъа къаршы турган имам-эфенди ве аркъасында саф олган джемаатнынъ сеси бири-бирине къошуларакъ къаялар арасына кирип о ердеки къоджаман ташларгъа урунып акс-седалар верильдикче, биринджи текбирде эллер багъланды...

3

Арабадан энген Селямий атны югенлеринден айырды ве онынъ огъ аякъларына тыршав такъып чименликке тарафландырды. Арабада булунган эрзакъ сепетини бир къолуна ве иш алетлери къутусыны экинжи къолуна алып таш исар янына кетирди. Биркъач дакъкъалыкъ тенеффюстен сонъ, эрзакъ сепетиндеки ёгъурт бардагындан эки ютум уртлады. Салкъын ёгъурт ютумлары ичине тазелик кетирдилер. Янбашындаки киссесинден бир де ири кесильген тююн къурусыны кербар ташлы люлесине чекип кибритлерле туташтырынджа, этраф къокулы думанларгъа бурюнди.

Кечкен афтада бабасынынъ дженазеси себебинден токътатылган ишине янъыдан башлаяджакъ. Исар къалама иши къартделеринден къалма бир иштир ки, эр сене кениш бостанлары къазылдыгъы арада чыкъкъан ташлар, исар къаламасына къулланылыр. Эм де исар олмасайды, бостан топракълары къарлар иримеси, ягъмурлар, селлер ягъмасы ве боранларнынъ кучюле юкъарыдан дере ичине юрюр, чекилирди, бостанлары бербад олурды. Буну гузель анълагъан махульдюрлилер юзлердже сенелер девамында не-силь-несильден дагъ этеклеринде асралган бостан кенарларындаки таш исарларыны кеньлештирир, юксельтир, къавийлештирирди. Селямий акъай да йигирми – отуз сенеден берли, баарь кельдикче, бостан ве айван асравындан, араба тамирджилиги, демирджилик ве джезве, савут-саба ясама ишлеринден маада, артыкъ хоранталарынынъ бир абидесине чеврильген исар иле де огърашырды.

Бабасындан, деде ве къартделеринден варисленген алетлерини бирер-бирер козьден кечирип Керичнинъ мешхур маден оджакълары усталарындан сатын алынып кетирильген кень агъызлы кески ве баягъы орьселенген чёкючни къолуна алды. Кескилерининъ чешити – тюрю къавийликте олган ташлар ичюн эдилер ки, бир сой ташлар ич бычылмаз, оюлмаз, кесильмез олганлары ичюн,

тек махсус маденден ясалган кескилернинъ сюрю агъызларына даянамазларды. Базы саде ольчулерден сонъ, янындаки таш оба-сындан уйгъуныны сайлап кески ве чёкючини узерине ишлетмеге тутунды... Вакътынен тююмленген къалын къара къашлары усьтюнде топланган тери тамлалары тайып чехресине сызмакъталар. Баба ёкълугъынынъ агъыр тюшюнджеси базен хатрасыны сызлатыр, инъильтиге бенъзер инджеден кельген давуш къулакъларына токъуныр, юрек адджысына адджы къошарды. Къолундаки шу кески ве шу чёкючле рахметли бабасы да сенелердже чалышты. Бабасынынъ бабасы да айны шекильде чалышыр, къан-тер тёкерди... Селямийнинъ козьлери яшлардан йылтырар, сонъра тюшюнджелери денъишир ве кенди кендине келирди.

Ишленген къая ташларыны кендилерининъ узун-узадиеге узанган исарларынынъ девамына къалар, пишкен киречле ялыдан кетирильме ири къум къарыштырылган шингенликни къаланган ташлар аралыкъларына толдуыр. Шингенлик къаткъан сонъ, таш киби къатты олып къалыр, таш исарнынъ мухкемлигине кучъ къошар, сарсылмаз бир бентке, енъильмез бир къулlege чевирирди.

Ат кишнемесини эшитиндже, Селямий кучюк огълу Муса кельгенини анълап ёл усьтюне чыкъты. Он докъуз яшарлыкъ Мусанынъ сол къолунда юварлакъ агъач саплы къапакълы бакъыр саанъче булунмакъта. Ичинде анасы Эсма-шерфе кондерген уйлелик емеги варды. Селямий акъай Мусанынъ тез-тезлеме, ашыкъма, зияде къыбырдама арекетлерини дурултмагъа истеерек:

– Огълум, Муса, хош кельдин. Шимди ашыхма, аджеле итме, яваш ол!

– Баба, анам уйлелик тузлу юзюм япрагъындан сарма пиширди. «Тез атха минип алып вар, сувумасын» дие буюрды.

– Саанъ ичинде тез сувумаз, огълум. Узат мана. Сон атны тыварып тыршавларсын, азбучух отласын бу ерчиклерде. Хашхабаш да арабанын отесинде отламахтадыр.

Мусанынъ аякъларындаки янъы тикильген чарыкълары тазе мешинге аит къокъу чыкъармакъта. Тиз ашагъы сарылган тери учкъурларынынъ уджлары тююмленип багъланганыны корьген бабасы:

– Огълум, эр шийде аджелелик япайсын, чарыхлар тююмленип багъланырмы? – дее Мусанынъ аттан тюшмесине ярдым этти. Огълунынъ сагъ элинден орьме къамчысыны алып кенди чызмаларынынъ къонучына сокъты. Мусанынъ тик якъалы къырмызы басма кольмеги кунеш зияларынынъ тёкюльмесинде даа ачыкъ, даа айдын корюнирди. Сагълам кевдеси, мучелери тюртип турган эндамы, кулерьюзю, башындаки къалпагъы акъайджасына кенарлатылганы бабасыны хошландырыр, севиндирирди.

Тёшедиклери софрабези уджунда бераберликте леззетли емеклерине урундылар. Тазе фурун отьмегининъ хошландырыджы къокъулы тилимлери ве уфакъ сарылган сарма данелери саанъ

ичинден бирер-бирер эксилірди. Ама Муса ашамасыны узатмадан еринден къалкъып бабасы чалышкъан алетлерини къолуна алды. Кескинен таш ёнаркен, бабасы иле къонушырды, къартбабасыны анарды, исарларынынь буюклиги ве сагъламлыгъыны анълатырды. Махульдюрлилер арасында «Шерефеддинлернинъ исары» адыны алгъан ишбу исар, артыкъ хоранталарынынь сатылмаз, верильмез, денъиштирильмез, вазгечильмез, кенар этильмез бир вариетлери эди ки, етмиш еди къат сюлялерининъ темсили, гъуруры ве хаялы да эди.

4

Сене-и-хиджрий 1192-лер (милядий 1777-лер)...

Къар куръюклери адджы ельнинъ сипирткисиле эв босагъаларынынь ашагъыларына, кошелерине обаланмакъта. Араба тюбюне сыйыкъкъан баракъ копегининъ къою тюклери чаршаф беязлыгъында къарнен алынгъанындан, тюсю анълашылмай. Сувукъ ельнинъ сертлигине даянамагъан козьлери муддет-муддет юмулмакъта. Айван чокълугъындан ахыр ичине сыгъдырылмагъан эки огюз юксек дувар тюбюндеки пиченде ятмакъта. Бу ерге ельнинъ озю дегиль, ялыньыз къоркъунчлы увултысы кельмекте. Сюрюси чекильмеге унутылгъан хора къапысы ельнинъ шиддетинден ачылып-япылынджа дехшет иле такъылдамакъта.

Къаранлыкъ къоюрдыгъы заман, кой ортасында, Орта-Джами янында, учъ атлы пейда олдылар. Наллангъан ат туякъларынынь агъыр тыпырдысы, атларынынь юксек давушле кишнемелери, демир узенгилерининъ шакъырдысы, къалын орюльген къамчыларнынъ сызгыртыле ава кесмелери, «тырр-тырр-тырр» давушлары джами янындаки эвлернинъ сакинлерини тышары аттылар.

– Ахайлар, не вар? Не олду?!

– Бу атлылар кимлердир, не истийлер?!

– Хайыр ола...

Атлылар янына топлана яткъан адамларнынъ сеслери, биридигерине соргъан суаллери эшитильди.

Атлыларнынъ къолларында янып тургъан ардыч агъачларынынь сюрюнгюлери тосат-тосат оларнынъ юзьлерини айдынлатмакъта, зифт-зулюметни кенарлатмакъта. Сувукъ къарлы ельден къаткъан сия мыйыкълары, къыска сакъалларынынь титрейишлери корюмекте. Беллериндеки къылынчларынынь къын агъызлары къаргъа бонъалгъан олып агъыр-агъыр салланмакъта. Атлары узериндеки кийизден чекильген эгер япугъларынынь уджлары къыврылгъан алда сувукътан таш кесильгенлер. Атлылардан бириси къою сесле:

– Хан азретлеримиз Селим Гирайнынъ буюртусы вар. Хэпинъиз эшитмелисиз!!!

Экинджиси:

– Умметимизге селямларымыз ве селяметлик истеклеримиз вар!

Аджеле этип койнинъ агъасы ве имамыны бурая чагырыныыз!!!

Учюнджиси:

– Ат мине бильген ве кылынч тута бильгенлер хаберимизни эшитмелилер!!!

Ярым саат ичерсинде бир къач юз киши Орта-Джами этрафыны сардылар. Юксек сеслерле дженк фелякети чыкъкъаныны айтыштылар, эеджанландылар. Бири-дигерине Ширинлер, Мансурлар, Аргъынлар, Барынлар ве Сиджевит къабилелерининъ къарышыкъ арекетлерини анылатаракъ сёзлерле тюртюштилер. Ама имам-эфенди джемаатны тынчландыракакъ джамиге кирмелерини буюрды. Джамиде къандиллер якъылып кирамет собалар туташтырылды. Кыска намаздан сонъ, кельген атлыларнынъ онъдери Хуршуд-бейге сёз буюрылды.

– Хамд педерлеримиз, агъа ве къардашларымыз!!! Хэпимиз таныдыгъымыз ве итаат эттигимиз хан азретлери Селим Гирай буюрдылар ки, Девлетимизде олып кечкен тахт курешини ве миллет ичиндеки къалабалыкны, чеккелешмекни дурултмакъ ве токътатмакъ ичюн аджеле орду чагырылмасы вар... Ярын сабагъаджек хэр бир коюмизден, шехэрлеримизден, къасабаларымыздан белли микъдар аскер алынаджакъ! Махульдюрден йигирми атлы аскер истениле! Онларнынъ сияхы, зырхы, аты, бесленмеси кендинъиздендир... «Ёкъ» лафы олмаяджакъ!!! Акси такъдирде хэпимизин башымызгъа фелякетлер, дюньяджа мусибетлер ягъаджакътыр. Сонъундан олгъан пешманларымыз, юксектен лакъырдыларымыз, исбатларымыз – бош хаваны сарсытмакъ киби чыкъаджакътыр! Хайды, вакъыт къачырмыялым. Йигирми кишининъ адларыны сечджекмиз ве къагыткъа къайд этеджекмиз.

5

Саба эрте Орта-Джами янында алтын тамгъалы кок санджакъ алтында тизильген генчлернинъ арасында Осман да, Муса да булунмакъталар. Геджедеки къарлы боран тынса да, сувукъ эксильмей. Бузле къаплангъан терек пытаклары узеринде тек-тюк серчелер, чавке ве савускъан къушлары тюк къабартып отурмакъта, кок санджакъ алтында топлангъан атлы аскерлерни ве оларны озгъаргъан джемаатны сейир этмектелер. Мусанынъ бабасы Селямий акъай басыкъ давушле оглуна огютлер бермекте, оглу отургъан атнынъ югенлеринден къолуны бошатмагъа къыймай. Мугъайыкъ, ама йымшакъ, джыллы назарынен Мусанынъ усьтю-башыны сюзе, аскерий урбасына, арбий такъымына хошланмагъаны дуола.

Кенарда топлангъан кой къадын-къызлары да агъламсырап сёйлешмектелер, къасевет ве эеджанларыны гизлеп оламайлар. Нурузан-ханым юрек адджжысыны кимге төкеджегини бильмей тура, юнъ шалынынъ кенарындан дакъкъа-дакъкъа Османгъа яшлы козьлерини догъурта. Кендисининъ гонъю къырыкъ, вуджуды тосат-

тосат титремекте, башына нелер кельгенини аңлап оламай.

Осман да аскер аркъадашларынен къонушыркен, дуйдурмадан Нурузангъа атешли назарларыны ташлап тура, онынъ яшлы козьлерини ве титремелерини коре. Османнынъ да юреги сыкыла, аджына, яна. Барып Нурузанны сараджагъы, кенди багърына басаджагъы келе. Ама ичиндеки корюнмез йипчиклер оны къавий тутмакъта, айыпкъа чыкъмагъа бермемектелер. Джаны-джигери къайнагъанындан, атыны бир ерде тутып оламай, тобукъларыны узенгилерде ойнаттыкъча, ат огъ аякъларыны котерип кишней, арт аякъларында къалып тыпырдана бере.

Апансыздан дюн Багъчасарайдан кельме онъдер аскер Хуршуд-бейнинъ юксек сеси эшитиле.

– Бисмиллях-и-рахман-и-рахим!!! Аскер къардашларым, сагъга дёнинъ! Ёлгъа тараф илери ёнелинъ!

Аскер гурухи еринден тепрениркен, ер титреген киби олды, ташлар биле эзильдилер. Сагълыкълашмагъа кельген джемаат зий-чув къопардылар. Нурузан-ханым артыкъ даянамадан Османнынъ янына чапып вараракъ, элиндеки ешилъ, мавы орьнеклерле ишленген алтын тамгъалы пошусыны Османгъа туттурды. Османнынъ къолу Нурузаннынъ элине токъуныр ве пошуны алыркен, ичинде севинч атешлери фышкъыргъанындан, къамчысыны авада сызгыртып алды ве дигер аскерлерден артта къалмамакъ ичюн атыны оларнынъ пешине ёнельти.

Ёл усьтюнде азыр тургъан ве сувукътан бурунлары къызаргъан учъ чингене давулджы Хуршуд-бейнинъ ишмарынен чокъмарларыны шиддетле саллаяракъ, «Аскер юрюши»ни чалмагъа тутундылар. Гоньюль котериджи тюз везин давушлары бири-дигерини текрарлайлар. Чокъмарлар вира юкселип давул терилерини патлатаджакъ киби энмектелер. Инсаннынъ къулакъ тозуны титреткен давушлардан атта давулджыларнынъ янларында булунгъан Зынджырлы-Пынарнынъ узериндеки буз бурьтюклери сепильмектелер.

Кой халкъынынъ дуа-сеналары давул гудюрдюсинен къарышып аваны толдурдылар, аналарнынъ, тотайларнынъ ичин-ичин агълама ве окюрмелерине, юрек сызлатыджы такъмакъларына, аджындырыджы сеслерине ташлар да даянмазды.

6

Сене-и-милядий...

Багъчасарайдан Коккозь тарафкъа арекет эткен арабалар ве аскерлер сырасы корюнмекте. Яхшы ягъланмагъан, къатранланмагъан демир тыршавлы тегерчиклернинъ кочерлери гыкылдайып, гыджырдайып турмакъта. Атлар ве узерлериндеки аскерлер гъает ёргъун алларында эгерлерининъ эки тарафына агъырдан салланмакъталар. Такъаттан кесильген атларнынъ аякъ авуштырмалары вира зорлашмакъта. Базы арабаларнынъ кошелерине

къара байракълар къураштырылган. Олар ичинде шеит олган аскерлернинъ джеседлери булунмакъта. Ешилъ байракълы арабаларда савашларда яраланган аскерлер ер алмакъталар. Кениш ёл боюнынъ базы уджларына янаша койлерден акъкъан халайыкъ топланып турмакъта. Буюк-Сюйрен, Албат, Отарчыкъ, Озенбаш, Фоти-Сала, Ени-Сала, Коклуз, Маркур ве дигер койлернинъ джемаатлары саваштан къайткъан койдешлерини къаршыламакъталар. Аскер ве араба сюрюсининъ четлеринде алчакъ учушлар япкъан къаргъаларнынъ джиренч сеслери, къаба-къаба лапулдатып къанат къакъмалары этрафкъа олюм къоркъусыны сачмакъта. Эр кес къара байракълы арабаларны корюндже, дехшет ичине далалар. Ханги койлернинъ, ханги аилелернинъ башына къара хаберлер кельгени билинмей. Налелер, инълемелер, ахи-зарлар, дуйгъу къайнамалары инсанларнынъ ичлерини ёгъурмакъта, фикирлерини сарсмакъта.

Махульдюрге бурулган арабалар арасында къара байракълылары корюнемеди. Айлы-йылдызлы ешилъ байракъ ельпирендиги алда арабалардан бириси айланмада токътады. Махульдюрлилер юксек четли маджар арабаны сардылар... Ичинде учъ койдеши къан-реван алында булунмакъта эди... Омузындан яраланган Осман, араба ортасында къуру пичен узеринде ясланып уйкъугъа далган алында. Ерли отаджы Ферит-эфенди аман янларына барып яраларыны дикъкъатле тешкермеге тутунды. Къолунда азыр олган базы маджунлар ве шингенликлерни ишлетти. Махусус ясалмакъ керек олган иляджларны тюшюнди. Аслында Махульдюрнинъ отаджысы бу этрафларда белли тедавийджидир. Онынъ керекли отлар топлап, къайнатып ясаган илядж шингенликлери ве серт маджунлары чокъ инсанларнынъ шифасына ярадылар.

Османнынъ яраланганы акъкъында хаберни эшиткен Нурузан, къыз аркъадашларынен берабер буюк ёлгъа чапыштылар... Джаны авучына алынып арекет этеркен, базы орьме сачларынынъ чезильмеси ве юзюни къапатмасы оны кедерлендире, мавы йипектен олган боюн багъы да тартылып къыскъа тарафынен бир багъланышта антерининъ омуз къапагына илинип ельпиремекте. Чокъ эеджанлы ве къасветли сымасы ве яш толу козьлеринен нефеси тутула-тутула, такъаты кесиле-кесиле, тозлу ёлнынъ думпачыкъларына абына-сюрюне узакътан корюнген ешилъ байракълы араба тарафкъа дувулдамакъта.

Уйкъуда булунган Османнынъ ичине апансыздан насылдыр джыллылыкъ, хош ислер, зиялар, гъамбер-мислер тёкюльмеге башлады. Ичинден йылмайды, севинди. Козьлерини ачынджа, насылдыр енгиль думанлар арасындан Нурузаннынъ хош сымасы, индже къашлы айрет, кедер ве яш толу эля козьлери, фесининъ узеринде кунеш нурлары алтында йылтыраган алтын пуллары, бири-бирине урунуп турган экили алтынлы зюмрют ташлы купе-

лери, нар туюсю толгун леблери, атеш киби алланган янаклары чалынды... Бу корюниш тюшми, сайыданмы олганынын феркына барамай эди...

7

... Ялы бою койлери ичинде чалмалы аджылар кийимини такынып тюркче кьонушыркен, Кьураннын ич бир айтини бильмеген кьара сымалы насылдыр папазлар юрьмекте ве джемаатны джамилерге топлап, Тюркие султанынын чыкьарган «ферманы»ны окьумакталар. «Ферман»да гуя Тюркие султаны кьырымтатарларны кендисинин падишалыгына чагьыртып гузель ерлерден бедава топраклар ве биньлернен алтын дукат паралар вере эмиш. Башкьа дин куткен девлет ичинде яшамак харам, хиджрет – ваджип эмиш. Кочьмеге истеклилерге балабан кочер гемилери де айрылмыш...

Дешетли икътисадий сыкынты ве чар мемурларынын акьсызлыгы, адалетсизлиги ве зулумына огьраган кьырымлыларнын буларга инанаджак келе. Кьаршыга, Акь-Топраккьа, кочип диндешлери, дильдешлери арасында яшамак арз пейда этелер. Кунь-би-кунь, саат-би-саат агьырлашкан омюр, базы хоранталарны бу адымга итемекте, истеклендирмекте.

Ишбу олайлардан хабер алган Селямий акьай агьырдан-агьыр тюшюнджелерге дала. Бала-чагьасы энди аяккьа тура яткьанда, бу киби адым атмак, беллисиз кьр ёлларга реван олмак ич истемей. Ама этраф койлерде аякьланганларнын, кочькенлернин вира чокьлашмасыны эп эшитмекте...

Эски, ипранган кьалпагыны тюзетип таш ёнма ишини девам этеркен, Селямий акьай огьлу Мусанен кьонушмакта. Кьолунда туткан кески ве чёкючи йыллар девамында баягы орьселенсе-эскирселер де, кене ишке ярамакталар. Мусанын вакьтынен туюсюн джоя яткан кьырмызы кольмегинин сёкюк якьасы кьатланып кьалган, чарыклары кийиле-кийиле ашалган, чулланган олса да, яныларыны тиктирге ашыкьмай. Эвленмек ичюн пара топлай. Койдеки кьатты адет боюнджа келиннин фесине дёрт алтын пул такьмагьанджек, келин алмак акькы ёкь. Адет бозмак олюмден бетер я! Баба-огьул терге пишип исар кьаламакта, юрек сыкьыджы тюшюнджелерге далмакталар.

– Огьлум, бу кидишат нее кетиреджек бизни. Кунь-куньден халымыз агьырлашый, отлахларымызы, чайырларымызы тутуп алдылар. Энди Зынджырлы-Пынарын сую да бизимки дегиль, помешчикин эмиш. Олардан файдаланаджах олсах, верги вермемиз керек эмиш.

– Ах, бабачыгьым, нишлемели энди. Анам да гиджелери козю яшлы, агьыр тюшюнджелер ичинде булунмахта. Эширеф хардашым, ишитинми, дюн не деди?

– Ишитмедим, сёйле!

– Мектептеки оджай-абла охума хаккыны огюнден аладжах экен, чюнки бус-бютюн парасыз халган, чалышмагъа хич имкян буламай экен.

Селямий акъайнынъ мийи бузлады.

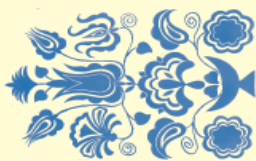
– Охувсыз хич олмаз! Кёр-кёруна омюр мусульмангъа гунахтыр!

Селямий акъай бираз раатланмакъ ичюн исар тюбюнде ямавлы йымшакъ чекмени узеринде ясланды. Гъает индже кесильген тютюн къурусундан бир чимтим алып чатлакъ люлесине чекти... Агъзындан айрылган бурум-бурум баяз кюю думанлар кырав баскъан самайларына варыр, шу нокътада баязлыкълар кырышыр, бутюнлеширди. Бу акъчиллерде чаларган сенелернинъ топлагъан теджрибеси, фикир агъырлыгы, омюр юкю айдынланырды. Тютюн ичеркен, ёрулган козьлерини исаргъа тикти. Узун-узadie къаланган исар ташларынынъ эр биринде узакъ эджатларынынъ къан-тер тёкюльген эмеги, къасветлери, тюшюнджелери, къуванч ве кедерлери, юрек адджылары – къайнакъ аятлары дуоуммакта. Даа якъында бабасы къалаган инджеден ишленме ташлары бири-бирине уйдурылып, келиштирилип ойле гузель сыкътырылып къаланган ки, юзлердже сенелер турсалар да, ич бозулмаз, айрылмаз, дагъылмаз, еринден тепренмезлер.

Селямий акъайнынъ козьлери огюнде бу ташлар киби къураштырылган, бири-дигерине мухкем пекитильген къан дамарларыле, ис-дуйгъуларыле, юрек сыджагыле, джаны-джигериле багъланган мезардаки несиллери пейдалана. Онлар да юзлердже сене девамында шараитлерге, муитлерге бакъмадан, бозулмаз, дагъылмаз, тепренмез ве кенди топракъларындан айрылмазды!!!...

Селямий акъайнынъ ичинде бирден-бир бинъ олюп, бинъ тирильген татар инатлыгы туташты, къабарды, фышкъырды. Еринден къалкъып чёкюч ве кескисини аларакъ, исарларынынъ къаламасына янъыдан верильди. Эндиден сонъ, оны бу ерлерден кимсечик ве бир шейчик айырамаз, ич бир кучъ чыкъарамаз, кенар этип оламаз, умютлерини кесемез! Чёкючининъ эр бир урушы янъгыраркен, топрагынен, ватанынен баш багъаналар къурашмасына янъы мыкъ къакъар, къавийлигине янъы къувет верирди...

P.S. Тарихий справка. XVIII а. сонъу ве XIX а. башында Кырымнынъ ерли халкы арасында «хиджрет ваджип» ошеги юреркен, Махульдюрден ич бир хоранта еринден кыбырдамады, ич бир инсан яшаган ерини терк этмедди.

Айше КОКИЕВА

Отуз секизинджи йылнынъ несили

**Сюргюнлик несрининъ екяне эдибеси –
Урие Эдемованынъ иджадына бир назар
80 йыллыгы мунасебетинен**

Ярым асыр девамында халкъымызнынъ сюргюнликте кечирген омюри, яшайыш тарзыны эсерлерде жанландырган эдебият джерьяны сенелер кечкен сайын тарих саифелерине дёнмекте. О девирде Эшреф Шемьи-заде «Халкъ хызметинде» джыйынтыгында «яш къалем аркъадашларымыз» деп адландарылган муэллифлернинъ джумлеси эсли-башлы языджы ве шаирлер олып, (Р.Фазыл, Б.Мамбет, Ш.Селим, Э.Фазыл, М.Аблялимов, З.Къуртнезир) эбедиетке къавуштылар.

Бу иджаткярлар, эдебиятта къоюлган ясакъларгъа къаршы кетерек, тувган халкъымызнынъ рухий ве тарихий вариетини, миллий фикир этюв къабилиетини эсерлеринде хатырлав, эфсане, масал, ремзлер киби элементлерге мураджаат этюв ёлунен айдынлатмагъа ынтылган шаир ве языджылар севиесине етишип, девир сынавындан кечтилер.

Ярым асырлыкъ сюргюнлик девири къырымтатар эдебиятында фаджиалы тарихымызнынъ насыл айдынлатылганыны мукъайтлыкънен огренмек керек олганыны 1991 сенеси «Йылдыз меджмуасынынъ №5 санында А.Осман къайд эткен ве,

«Гъурбетликтеки эдебият огей дегиль» деген фикирни бефтан бильдирмеген эди. Бу фикирнинъ айтылганындан он дёрт сене кечкен сонъ, 2005 сенеси «Йылдыз» меджмуасынынъ №6 санында С.Нагаевнинъ Ш.Селимнен кечирген «Эдебий тенкъит акъкъындаки тюшюнджелер» субетинде «Озъбекстандаки кырымтатар неширлери саесинде эдебият джерьяны текмилленгени» къайд этильген эди.

Юкъарыда адлары аныылган муэллифлернинъ фикирлери ве муляазалары сюрдюнлик девире эдебияты узеринде ал-азырда талиий ишлернинъ башланмасына темель азырланганы акъкъында делалет бердилер.

Сюрдюнлик девринде дюнья юзю корьген неширлерини (несир эсерлерни) огренир экенмиз, эдебий вариетнинъ темели онынъ асыл олган кунюнден тикленгенини къайд эте билемиз. Бу девирде иджат эткен муэллифлер халкъ такъдири, халкъымыз акъкъындаки акъикъатны чареси ве икътидары, истидады ве усталыгына коре тасвирлегенини айыра билемиз.

Ярым асыр зарфында мейдангъа кельген «яш иджаткярларнынъ» (Р.Фазыл, Б.Мамбет, Ш.Селим, Ш.Алиев, И.Абдураман, Э.Фазыл, М. Абляимов, З.Къуртнезир) ве олардан сонъ буюк бир акъынты оларакъ келип къошулган А.Осман, У.Эдемова, Э.Умеров, Э.Амит киби муэллифлернинъ миллий мектеп корьмегенлерине бакъмадан, аят теджрибелери ве шахсий хасиетлери, чарелери ве икътидарына коре, миллий эдебиятымызны халкъчан сымалар, мергин ве уста усулларнен зенгинлештиргени буюктен буюк мувафакъиеттир. Эдебиятымызда тасвирленген халкъ тарихы ве сюрдюнлик мевзусынынъ, къалемлерине хас усулларнен кенишлетип, айдынлатылувы ярым асырлыкъ эдебият омюринде бугунъ де бугунъ къуванчлы бир къазанчтыр.

Сюрдюнлик девире кырымтатар несирджилигинде гъурбет аизарларындан сечилип алынган февкъульаде ве муим вакъиялар – халкъ такъдирининъ адджы акъикъаты – сатырлар арасында мергин ве уста усулларнен уйкен несиль языджыларнынъ эсерлеринде тасвирленмеге башланды. Сонъра бу усулларны оларнынъ пешинден келип къошулган иджаткяр несиль девам эти.

Сюрдюнлик девир кырымтатар эдебияты тарихында екяне эдибе Урие Эдемованынъ несирджилиги ичтимай ве ахлякый меселелернинъ такъдим олунувынен айры ер алмакъталар. Онынъ «Къырмызы гуль» (1970), «Нишан юзюги» (1974), «Баш язысы» (1981), «Юрек атешини» (1985), «Айдын геджеде» (2005) икяе, повесть ве роман джыйынтыкълары къалеми пишкинлешкен эдибенинъ аятий мевамыны ве эсерлеринде такъдим олунган меселелерни эдебиятшынаслыкъ назариеси джеэтинден терен огренмеге мейдан ярата.

Бу эсерлернинъ джемиси халкъымызнынъ сюрдюнликте кечирген омюри, дюньябакъышы, яшайыш тарзы, миллий анъанелери, джемиетте туткъан ерини тарифлейлер. Олар эдибенинъ шахсий иджадий теджрибесининъ арткъаныны косътерелер.

Алтмышынды сөнелерде эдебияткъа келип кирген эдибе ве онынъ акъранлары А.Осман, Э.Амит, Э.Умеров акъкъында Ш.Алядин «Эдип» макъалесинде – бу дёрт эдип дешетли «отуз секизинджи йылнынъ несили» деп тарифлеерек, кыймет кескен эди. Дешетли «отуз секизинджи йылнынъ несили» акъикъатен де сюрдюнлик девири несирини юксек севиели бедий эсерлернен теминледилер. Эдебий вариетимизни эдебий тюрлернен зенгинлештирдилер.

1963 сенеси «Ленин байрагы» газетасында дюнья юзю коръген «Къырмызы гуль» икяесинде о девирде уйкен языджыларнынъ къалемине хас олган ретроспекция (айтмагъа ясакъ этильген халкъ тарихыны къараманларнынъ нуткъу, хатырлавы вастасынен джанландырув) усулы къулланылып язылгъаныны бугунъ тедкъикъ эткенде ачыкълай билемиз. Тарихий кечмиш «икяе ичинде икяе» усулынен айдынлатылгъаны иджаткъарнынъ мувафакъиет ве къалем усталыгъыны косътере эди.

Эсернинъ композицион тизилишини тешкиль эткен ичтимай ве ахлякый гъае къартанай ве элине экимлик дипломыны алган кызы арасындаки беянлар, хатырлавлар ярдымынен бильдирильди. Къартанайнынъ гонъюни къаплап алган элем ве сыр – халкъ такъдирининъ аджджы акъикъаты – памукъ тарласы ичинде оськен къырмызы къатмер гуллернинъ тарихынен багъланып тарифленди.

Бойле этип, 1963 сенеси дердж олунган бу икяе эдибенинъ бедий хаял сюрюв къабилиети ичтимай ве шахсий теджрибеси эсасында шекиллене башлагъаныны тасдыкълады. Генч эдибенинъ эсеринде миллий омюрни тазертиджи амеллер филисленип башлангъаны сечильди. Бу эсерде къартанайнынъ нуткъ услубининъ тизилиши де илериде алимлер тарафындан тедкъикъ этиледжек ве дикъкъаткъа ляйыкъ бир меселедир.

Эдибенинъ сөнелер кечкен сайын «Ленин байрыгы» газетасында апробациясыны кечкен «Мектюп», «Къара козьлер», «Элем козьашлары», «Башымнынъ уджундасынъ, анайым», «Тарла севдасы» киби икяелери етмишинджи сенеси Гъафур Гъулам эдебият ве санат нешриятында ильки «Къырмызы гуль» икяесининъ серлевасы алтында джыйынтыкъ шекилинде нешир олуналар.

Языджынынъ икяе, повесть ве романында муайен-тарихий, аятий умуминсаний, фельсефий меселелер элли сөнелик сюрдюнлик аятынынъ мисалинде айдынлатыла.

Эдебиятта рухийет меселеси сёз медениетининъ алямети, хусусиети ве бедийликнинъ делилидир. Эдебий эсерде инсан,

онынь рухий дюньясы, миллий характернинь айдынлатылуw эснасы эсас ерде тура. Къараманнынь рухиет дюньясы исе оларнынъ темелини тешкиль эте.

Урие Эдемованынь эсерлеринде къулланылган ретроспекция усулы юкъарыда къайд олунган унсурлар ярдымынен косътериле. Кескин драматизмнен толу эсернинъ мундериджеси къараманларнынъ къарма-къаршы гъаелер, табиат чизгилер, ахлякый мунасебетлер эсасында такъдим олуна. Месея, «Омюрлик янымдасынь» повестинде фелек чемберинден кечкен болюк мудири Аскъарали яш мутехассыс Нусретнинъ янашасында «озюни кимсеге керек олмаган бир манекенге чевирилъгенини» анълап башлай. Озюнинъ акъикый адыны гизлеген Николай Алексеевич (Назим Абибуллаевич) де зенаатыны темелли бильген Нусретнинъ инсаниетли ве къабилиетли огълан олгъаныны кунълейлер ве оны юректен къабул этмейлер. Языджы бу къарама-къаршы типлерни тасвирлеп, яхшы ахлякъ ве месулиет саиби олмаган шахыслардан къуветли ве сагълам джемиет тешкиль олунмагъаныны косътермек истей. Джемиетни тешкиль эткен шахысларнынъ яхшы ахлякълы олмалары шарт. Чюнки чюрюк тахталардан къавий бир гёми ич бир вакъыт япылмаз.

Эдибе миллетнинъ келеджегини къайгыргъаны ичюн, халкъымыз арасында да бири-бирини корьмеген инсанларнынъ пейда олувы миллий ахлякъны тепретип, илериде буюк фаджиагъа кетире биледжегини хатырлата. Чюнки ахлякъ инсаннынь рухуна ерлешкен алышкъанлыкътыр. Джемиет азаларынынъ арекетлери асырлар девамында рухумызгъа ерлешкен миллий ве диний алышкъанлыкъларгъа багълыдыр.

Сюргюнлик девир несирджилинде языджылар арасында фольклор анъанелерине мураджаат этиw мерагъынынъ арткъаны эдебиятымызда муим бир услубий ёнелишини пейда этти. Миллий ве ислямий эсасларгъа къайтуw ынтылышларынынъ аляметлери эсерлерде тасвирленген сымаларнынъ арекетлери, нутыкълары, табиат чизгилери, фикир дюньясы, тюшюнджеси, рухий вазиятлеринде муджесsemленип акс этирильди.

Бу услубий хусусиетни эдибе озюнинъ «Баш язысы» повестинде къулланды. Эсернинъ эфсане тарифинден башланувы бефтан дегильдир. Повестьнинъ бедиемлик дереджесини юксельтмек ичюн, муэллиф тарафындан фольклор анъанелеринден сечилип алынган эфсане эдебиятта сёз ифадесини такъдим эткен кямиль усталыкътыр.

Повестте тасвирленген Къырым акъкъындаки хатырлавлар, этнографик ве табиат адиселерини акс эткен левхалар сексининджи сенелер окъуйыджысынынъ анъында зенгин рухий амеллернинъ шекиллendirмек ичюн ишлетильген эдилер. Языджылар эсерлеринде бу киби унсурларгъа гъает терен риает эте эдилер.

Бу унсур да эдебиятымызда укюм сюрген сиясет тазыйыггы ве девир талабы эснасында языджылар тарафындан кешф этилип, уйгунлаштырылган бир ёнелишни асыл этти.

Бу эснада эдибенинь повестинде айдынлатылган Нияр, Сание апте, Адиль ата, Кимья хала, Закир сымалары Эмин ве Шерфе апте сымаларына кършы къоюлып, сюрюнликте булунган джемиетте, миллетнинь яшайыш тарзында пейда олаткъан пахыллык, куньджюлик киби хавфлы тенденциялар тасвир олуна. Шерфе апте сымасы о девирде джемиеттен сызып алынган персонаждыр, психологик стереотиптир. Бойле персонаж ве стереотиплерни биз А.Османнинь «Тутушув» повестинде Мусемма, «Маалле бекчиси, я да динозаврнинь битирилюви» икяесинде Динара енге сымаларында сече билемиз. Оларнинь типологик якъынлыггы элли сене девамында джемиетте олып кечкен деньишювлерни косътермектелер. Миллетимизнинь яшайыш тарзы ве анъына сенелер сайын ерлешкен ят ахлякый чизгилер насыл бир къувет ве усталыкънен чалышкъаныны сечмеге огретелер, козюмизни ачалар. Бизге бир якъадан баш чыкъармагъа, бирликли олмагъа давет этелер.

Муэллиф тарафындан сайланып алынган композицияларнынь гузеллиги, салмакълы олгъаны, окъуйыджылар тарафындан оларнинь гъает енгиль къабул олунгъаны да языджынынь усталыггына багълыдыр. Эсерде колем джеэтинден муим адисе-вакъиаларны къаплап алынгъаны, къараманларнынь тюшюндже ве дуйгъуларыны бир тююмге кетирип, белли бир юксек гъаелер бильдирмек истеги, къыдырылып тапылган копюр, усталыкънен багъланган тююми языджынынь усталыггында ишлетильген услюбий хусусиетрини хызметини нумайыш этелер.

Сексенинджи сенелерде эдибенинь иджадында деньишювлер олып кечти. Язган эсерлеринде шекиль, мундеридже, фельсифий фикирлернинь такъдими гъает пишкинлешти. Эдибенинь иджадий лабораториясына якъын олган ана ве къадын-къыз сымасы эсерлеринде айдынлатылган сайын «къараман ана, сабырлы, мукъаддес ана, акъыллы, ырызлы ве намуслы унер алув усталыггына саип, федакяр къадын-къыз» типлерининь тасвири озюне хас бир тюр алды.

«Гъайып аскернинь анасы» икяеси эдибенинь иджадында юкъарыда къайд этильген джеэтинден дикъкъаткъа ляйыкъ бир эсердир. Эдипе Фатма къартанайнынь омюринден бир кунни тарифлеп, кениш диапазонны къаплап алган аятый варлыкъны косътерди. Психологизмнен ашланылган левхалар, тюшюнджелер, дуйгъулар окъуйыджыны ташындыра, тюшюндире, миллет омюринде олып кечкен мусибетке первасыз къалдырмайлар. Дженклернинь инсанлар аятына япкъан мудхиш тесири, адджы акъыкъатнынь халкъ хатырасына муджесемленип, даа чокъ за-

манлар мукъаддес аналыкъ дуйгъусынынъ хатырланып турмакъ кереклиги акъылгъа къоюла. Осеяткъан несиль арасында бойле ана ве къадын къыз типлерининъ шекилленмесине делялет бериле.

Кениш диапазонны къаврап алгъан ве эпик бир бирликни мударжесемлеген, 1990 ве 1991 сенелери «Йылдыз» меджмуасында къысымларнен дердж олунгъан «Айдын геджеде» романы 2005 сенеси «Таврия» нешриятында нешир олунды. Муэллиф янъы ичтимай шарайт яраткъан имкъанлардан файдаланып, ясакъ олунгъан мевзугъа къалем урды. Къырымтатар халкъынынъ бир геджеде ана-Ватанындан сюрюн олунгъаны ве ярым асыр девамында сюрюнликте булунып, чеккен истираплары, тазыйыкълары, куреши ве Ватангъа къайтып келювлерини бу романда айдынлатты. Юкъарыда, эдибенинъ дигер эсерлеринде къуланылгъан ретроспекция усулы, сюрюнликте булунгъан халкънынъ кечмишине бугунки аят теджрибесининъ имкъанлары ве нокътаи-назарындан файдаланып, кене де къадын-къыз (Джеваир) сымасында кениш ве терен айдынлатылды.

Эдебият мейданында къалем тепретип башлагъан девринден бу кунгге къадар заманда эдибенинъ иджадий лабораториясында инкишаф ве илерилев инджеликлери бу романда мударжесемленди. Чокъ сенелер девамында козетильген сюрюнлик омюри, халкънынъ миллий чизгилери, табият чизгиси, характери, фаджиалы такъдири психологик вазифелерни эда эткен нутыкъ деталлери, монолог, диалог, табият левхалары, къараманларнынъ арекетлеринде жанландырыла. Тарихий кечмиш ретроспекция усулынен жанландырылып, сюрюнлик ве авдет вариети къалемге алына.

Урие Эдемова терджиманлыкъ саасында да къалемини сынады. И.С. Тургеневнинъ «Биринджи севги», «Арфе» повестлерининъ терджиме лабораториясыны огренюв инджеликлери, муаррирлик саасында япкъан хызметлери аля даа алимлернинъ тедкъикъини беклемектелер.

«Йылдыз» меджмуасында дердж олунгъан публицистик ве тенкъидий макъалелеринде языджыларымыз акъкъында меракълы ве муимден муим малюматлар такъдим олунгъаны окъуйыджыларнынъ афызасында жанлы хатырлав левхаларыны кевделендирелер.

Сексен йыллыгъыны къайд эткен эдибемизге сагълыкъ селяметлик, узакъ омюр девамында иджадий мувафакъиетлер тилеймиз. Гонъюнъиз арз эткен мурадкъа иришмек насип эйлесин! Иджат чокърагъынынъ фышкъыргъан буллюр чокъракъ киби къайнап турсын!

Миллет кыйгысынен ёгурылган сатырлар

**Шаир ве миллий арекет иштиракчиси Рефат Чайлакъ
85 яшыны толдурганы мунасебетинен**

Атешин шаиримиз Рефат Чайлакънынъ ильк шири бундан 51 йыл эвельси – 1967 сенеси «Ленин байрагы» газетасында басылган эди. Рефат ага ишбу ярым асырлыкъ муреккеп ве кызыгын иджадий ёлны шеревнен басып кечти ве бугунъ де иджат этмеге девам эте.

Ватан севгиси, Ватан дуйгусы – ялынъыз эсерлерининъ баш мевзусы дегиль, умумен, хаятынынъ кянун-кыйдеси, акыйдеси, манасыдыр. Шиирлеринде Ватан руху сезиле, Ватан сеси ньгырай, миллет кыйгысы эр бир сатырында ис этиле.

*Мен яшлардан сайгы, урмет кыйдырмайым,
Олардан тек миллий дуйгу араштырам.
Мен кендима самимийлик арамайым,
Бугунъ эдепсизликлерден сызлай ярам...*

*Мен яшлардан миллий ахляк арамайым,
Ахляксызлыкъ япмасалар етти, олган.
Мен олардан эждат изи кыйдырмайым,
Эждат темелини йыкмасалар олган...*
(«Терк этмесин»).

Шаирнинъ яшларга шу сёзлернен хитап этмеге, самимий огют бермеге акъкы бар. Чюнки о, Ватан огрунда генчлик чагындан курешип кельген, халкымызга Ватан ёлуны ачкъан федакярларымыздан биридир. О озь арекетлеринен, озь сёзлеринен халкымызны даима рухландыра:

*Тилинъ, дининъ, джамилеринъ, мектебинъ бар, миллетим,
Чекишсень де, ич окюнме, Ватандасынъ, миллетим.
Бар дюньяга дагылсанъ да, сен миллетсинъ, миллетим,
Еньерим, деп ёлга чыктынъ, еньеджексинъ, миллетим.*
(«Миллетим»).

Лякин, шуны да айтмакъ керек ки, Рефат Чайлакъны ялынъыз атешин бир ватанпервер шаир оларакъ танытмакъ олмаз. О, айны вакытта, энъ индже дуйгуларны да усталыкнен ифаде эте бильген лирик шаирдир. Ашагыдаки **«Судакъ кызылары»** адлы шири де бунынъ исбатыдыр.

Ягмурлар ягса, ювуыр ызлар.
Дюльберден-дюльбер Судақта кызлар.
Козьлери зейтюн, кашлары кьара.
Яр, десень, келип, Судақта ара.
Яр тапсань мында – кьадриньни таптынъ!
Озюньни омюрлик бахытлы яптынъ.
Эй, Судақ кызы, тенъешинъ ёктыр!
Сен олган ерде чын кьуванч чоктыр.
Эй, Судақ кызы, дюльберсинъ, дюльбер,
Сенинчюн ача багчада гуллер.
Козьлеринъ зейтюн, кашларынъ кьара,
Мен севда олдым, юрегим яра.

Рефат Чайлакьнынъ иджады артыкъ миллий эдебиятымызнынъ бир парчасына чевирильди ве ояш несиль ичюни ибрет оладжагына умют этем. Сёзюмни исе шаир Рустем Джелильнинъ Рефат Чайлакькьа багышлап язган сатырларынен екюнлемек истейим:

Олсун пикет, олсун юрюш –
О биринджи сырада,
О бармаган бир ер ёктыр
Бизим Ешилъ Адада.
Генералдай тутта озюн,
Котектен де ич кьоркьмай.
Миллетпервер инсанларны
Севе, сая, алгышлай.

Хайырлы яшлар олсун, Рефат агъа! Сизге узун омюр, кьавий сагълыкъ, битмез-тюкенмез ильхам ве кучъ-кьувет тилейим.

Сейран СУЛЕЙМАН

ТЮЗЕТЮВ

«Йылдыз»нынъ 2018 сенесининъ 1-нджи санында Рефат Чайлакьнынъ 85 йылыгына багышланган макъаледе (28 с.) онынъ бабасы Смаил Чайлакь **1967 сенеси 16 мартта вефат этти** деген джумледе техникий себеплерден хата кечкен. Бу джумледе 1967 с. ерине **1987 с.** олмакъ керек.

(Муарририет)

«Ач козюньни, котер башынъ, джетер артыкъ бу юкью!»

**Шаир Мемет Нузетнинъ
130 йыллыгы мунасебетинен**

Мемет Нузетнинъ тахаллюсы – «Туревич». Асыл сойады – Челебиевдир. Мемет Нузетнинъ догъган ве вефат эткен кунълери акъкында матбуатта чешит чубарлыкълар мевджуттыр. Базы китап ве макъалелерде онынъ догъган кунюни 13 март, Кезлевнинъ Айдаргъазы кою косътерильмекте.

Бугунъ аятта олган шаирнинъ кызы Нияль Хайрединоа язганына ве «Йылдыз» меджмуасына бильдиргенине коре онынъ бабасы шаир Мемет Нузет 1888 сенеси апрель 21-де Багъчасарай дживарындаки Гулюмбей коюнде Шейх-Ислям Сеитхалил огълу Челебининъ къорантасында догъды.

Бабасы Кезлев шеэрининъ энъ итибарлы инсанларындан олып, Айдаргъазы коюнде чифтлиги (имениеси) бар эди. Анасы Сафие Султан, Къачы бою шейхи Селями шейхнинъ кызы, эки баласындан – Мемет ве Мерьемден сонъра учюнджи баласыны догъурмадан вефат эте (Мерьемнинъ кызы Пирае Къадризаденинъ изаатындан).

Эки баланен тул къалган Шейх-Ислям Челеби балаларыны алып Кезлев уездине къайта, Айдаргъазы коюнде ерлеше. Экинджи кере эвленген сонъ, къадыны 10 бала догъура, оларнынъ беши уйкен яшкъа келип, вефат эте. Мемет Челеби Айдаргъазы коюне 4-5 яшында бала олып келе ве балалыкъ чагы Айдаргъазыда кече.

Мемет Нузет койде, балалыкъ чагындан чынъ, бейит айтып юрген кедайларнынъ дестан ве масалларыны эшитип, халкъ йырларынынъ текрарланмаз хош эзилерини ичине синъдирип,

чешит миллий анъанелеримизни, байрамларымызны корип оьсти. Шу аджайип балалык теэссуратларыны зеининде саклап, сонъундан озь яратыджылыгында буларнен гъает усталыкнен файдаланды. Озюнинъ ильки тасилини кой оджапчесинден алды. Сонъра, 1897 сенеси бабасы оны Евпатория (Кезлев) медресесине ерлештирген эди. Бу вакъытта энди анасындан оксюз къалган Мемет осьмюрлик чагынынъ учь йылыны шу медреседе кечирсе де, омюрден узакъ схоластик бильги оджагында кечильген дерслер оны ич де къанаатлендирмейлер. Озю гъает сергек, талапкъар огълан бойле окъувдан къуртулмакьнынъ чаресини тапа – 1900 сенеси Багъчасарайдаки мешур Зынджырлы медресеге окъумагъа кире. Рус тилини темелинен огренювде онъа Петербург университетининъ шаркъ тиллери факультетини битирген Исмаил Лёманов ярдым эте.

Мемет Нузетнинъ фааль эдебий яратыджылыгы 1905-1907 сенелери инкъилябы девиринде башлай.

Эскиликнинъ ве янъылыкьнынъ улашылмаз курешининъ истер-истемез шааты олган Мемет Нузет, зулум ве истисмар боюндырыгы алтында инълеген халкъ кутълелерини арекетке кетирген 1905 сенесининъ инкъиляпны дигер демократик бакъышлы зиялыларымыз киби севинчнен къаршылап ала. Лякин бу къуванч чокъкъа бармай. 1905 сенесининъ инкъилябы бастырылувыны, чар манифести догъургъан конституция иллюзиялары джоулгъаныны яш шаир агъыр кечире.

Бу вакъытта о инкъиляпнынъ джеллатлары акъкъында бир чокъ сатирик ве юмористик эпиграммалар яза. Лякин булар о вакъыт либерал сиясетини алып барган «Терджиман» газетасында басылмайджагыны яхшы бильген шаир эльязмаларыны топлап алып гъайып эте.

1909 сенеси полиция незарети астында булунган яш шаир, эпиграммалар язувда къабаатланып къапатыла ве дёрт ай Акъмесджит тюрмесинде соргъу алтында булуна.

Апсханеден чыккъан сонъ о Русие бойлап, сеяткъа чыкъув манасынен Къырымдан кете. Москвада, Петербургда, Къазанда, Уфада, Оренбургда ве дигер шеэрлерде булуна. Къазанда 1910 сенеси Абдулла Токъайнен корюше, онынъ лекцияларыны динълей.

Къырым большевиклер къолуна кечкен сонъ, Мемет Нузет учь кере апске алына. Бабасыны да бир дефа къапатып, о чыккъан сонъ, коюнден кетмелерини буюралар. Мемет Нузет Кезлевден кетмеге къарар бере, Байдар овасы койлеринде оджалыкь эте, онынъ сонъ мекяны Янджу кою ола.

(Пирае Къадри-заде язгъанына коре, Мемет Нузет 1918 сенеси

Кезлевде Фера ханымле эвлене, лякин о хасталыкъкъа тутула ве пек тез вефат эте, Ниаль сабий къызчыгъы да олип кете. Экинджи эврилиги кене Кезлеви Хатидже ханым иле ола. Ондан эки огълу – Юсуф (1922 с.), Фарукъ (1924 с.) догъумлы эдилер (экиси де дженкте гъайып олдылар).

Учюнджи кере Мемет Нузет Янджу коюнде Мерзие Хайрединова иле эвледи, къызы Ниаль, бабасы 1934 сенеси ольгенде бир къач айлыкъ бала эди.

Шаир озюнинъ ильки шиирлеринде Къырымнынъ чель тарафынынъ аятыны, манзараларына, койлюернинъ факъырлыгъыны, джаиллигини, сафдиллигини тасвир эте. Онынъ эр бир шиири сонъ дередже ачыкъ, эр кеске анълайышлы образлы тильнен язувлы.

Мемет Нузет поэзиянынъ чешит жанрларында эсерлер яратты: сатирик, юмористик, лирик, агитацион, балалар ичюн шиирлер, поэмалар, шиирий пьесалар ве иляхре. Эр биринде шаир иджадынынъ юксек нумюнесини косътерди. Онынъ текрарланмаз иджады энъ зияде кечмишнинъ менфий адетлерини, диний хурафатларыны, феодализм къалымтыларыны тенкъид этювде, адамларда олгъан менфий чизгилерни кулькюге алуvgъа, къаралавгъа багъышлангъан эсерлеринде парылдады.

Мемет Нузетнинъ садыкъ шегирти олгъан Эшреф Шемьи-заде бу акъта: «Бу феодализм къалымтыларынен, бизим сатирик эдебиятымызда, озюнинъ откъюр къалеминен иркильмей, талмай курешкен энъ популяр, энъ семерели шаиримиз Мемет Нузет эди», – деп язгъан эди.

Мемет Нузет Коккоз хастаханесинде 1934 сенеси майыс 2-де 46 яшында козьлерини эбедий юмды. Майыс 3-те Коклуз кой мезарлыгъында дефн этильди.

2012 сенеси апрель 23 куню Багъчасарай районынынъ Богатое ущелье (Коклуз) коюнде Мемет Нузет 1930-1934 сенелери яшагъан эвинде хатыра тахтасы ачылувы мерасими кечирильди, мерасимде бир чокъ оджалар, языджылар, студентлер, джемаат, Мемет Нузетнинъ сойлары иштирак этилер. Бу ишнинъ башында тургъан, мейдангъа кетирген янджулы Мемет Кемалитдинов ве дигерлеридир. (2017 сенесининъ декабрь айында Мемет Нузетке багъышлангъан хатыра тахтасы ресмийлештирюви акъкъында Голубинка кою сельсоветининъ къарары чыкъарылды).

Койлюнинъ шаны

Танъ ачылып, куньтувуштан
Джалтырап кунь догъгъанда,
Чечек, когет чыкъ сувуман
Башларыны джувгъанда,

Талгын джельмен толкъунгъанда
Орюште онъ богъдайлар,
Джанлангъанда багъ-багъчалар,
Бакъыршкъанда торгъайлар,

Огърашыр къарт, джаш, эп койлю,
Мутлакъ бир иш пешинде,
Я бостанда, я багъчада,
Я тарлалар ичинде.

Къатты берчли къолларында
Чапасы я лескери,
Ёрулмадан чалышыр бу
Къара хызмет аскери.

Терледикче, манънайындан
Терин силип ташларлар,
Аз отурып джал этер де,
Кене ишке башларлар.

Тарла, бостан, багъ ве багъча –
Койлюлернинъ джаныдыр.
Бу шейлерни тымар этмек –
Оларнынъ бир шаныдыр.

Къарт кызынынъ тюшюнджелери

*Сайлагъан назгъа, наз тазгъа,
я балчыкъкъа, я сазгъа.*

Аталар сёзю.

20 яшында

Бай болмаса, яш болмаса,
Эм де дюльбер болмаса,
Озю де бир интеллигент,
Юзю кулер болмаса,
Эр расткельген йигитчикке
Мен «къоджам» – деп отурмам,
Ондай эткен акъайларнен
Ич бир вакъыт эв къурмам.
Абдурешит яхшы амма,
Эм окъугъан, эм дюльбер,
Лякин онда зенгинлик ёкъ,
Олсун даа пек чебер.
Дюльбер деп де, мен оларгъа
Хызметкярлыкъ эталмам,
Ялнъыз онынъ бильгисичюн,
Эвни ташлап кеталмам.
Ибадулла зенгин амма,
Озю джаиль бир чобан.
Байла оны бир арангъа,
Къой алдына ем, тобан.
Якъуб, десень, эм окъугъан,
Эв-баркы да зарарсыз,
Лякин, гъарип, бойдан алчакъ,
Беттен чиркин къарарсыз.
Мустафада окъув да бар,
Гузеллик де, мал да бар,
Лякин яшы отуз олгъан,
Ол бакъайым онъа яр.

25 яшында

Акъай деген акъай шимди
Бай болмаса да ярар.
Озю дюльбер, окъур-язар,
Эм де яшы бир къарар.
Абдурешит яхшы эди,

Ах, мен оны къачырдым.
Къапты оны явур Эсма,
Мен бульбульни учурдым.

30 яшында

Акъайнынь пек яшы не мот,
Аз къартлыкътан не зарар?
Тек окъувы, акълы олсун,
Корьмеси де бир къарар.
Мустафада козюм къалды,
Эвленди о бу сене.
Мен гъарипте бахыт бармы?
Къуру къалдым мен кене.

35 яшында

Акъайларгъа чиркинлик де
Буюк къусур сайылмаз,
Ильми, акълы болгъандан сонъ,
Онда эрлик джоюлмаз.
Якъуб тамам къарар эди,
Мен, акъылсыз, бильмедим.
Къысмет олды Сабриеге,
Мен кене де кулюмедим.

40 яшында

Пек разыман бир акъайгъа
Сайлаймайман мен дюльбер,
Не бай, не яш, не тюкянджы,
Не яzydжы, не бербер.
Тек бир эркек ады болса,
Мен, гъарипке, боладжакъ,
Амет, Мемет, ким болса да,
Эксиклигим толаджакъ.
Безенемен, тюзенемен,
Пудра, боя якъаман,
Сонъ модаман кийинемен,
Сыргъа, юзюк такъаман.
Подворлы, тар аякъкъаплар,
Кофта, юбка кийсем де,
Кимсе манъа козюн къысмай,
Озюм янып кюйсем де.

ИНСАНЫНЪ ТАКЪДИРИ БОЙЛЕ ЭКЕН*

Меним анам, янджулы Хайредин къартбабанынъ кызы, Мерзие ханым 1906 сенесининъ баласы эди. Хайредин къартбабамнынъ эки огълу ве дёрт кызы олгъан. Къартбабамнынъ Янджу коюнде баягы топрагы, ходжалыгында огюз, ат, арабалары, тююн тарлалары, алма, армут багъчалары олгъан. Эви исе коюмизнинъ ичинде энъ корюмли, балабан ве къалын диварлы эв, озю исе койдешлернинъ айткъанына коре, пек талапкяр ве чалышкыяр инсан экен. Тююн тарлаларында чалышмакъ ичюн тап Украинадан кызыларны да джелъп этип кетирген. Чюнки къартбабамнынъ ходжалыгы йыл-йылдан арткъан ве оны айлан-дырмагъа озъ кучълери аз олгъан.

Чокъ койлерде олгъаны киби, бизим Янджу коюнде де чокъ балалы къоранталар олгъан, ве олар пек фукъаре яшагъанлар. Къартбабам, къолундан кельгенине коре, оларгъа ярдым этмеге тырышкъан.

Лякин 1917 сенесининъ инкъилябынынъ толкъуны йыллар кечип койлерге де келип ете. Эвельден пек акъыллы ве узакъ келеджекни насыл оладжагыны коре бильген инсанлар олгъанлар. Иште оларнынъ бири Хайредин къартбабам. Онынъ арзу-умютлери пек буюк олгъан, амма бу бизим халкъ ичюн чокъ гъарезликни беслеген совет кюрумы о умютлери бербат эткен. Хайредин къартбабам озю сагъ экенде тек учъ баласыны эвлendirip етиштирген. Булар — Исмаил Челеби, Муксюм ве Зибиде. Къалгъан учъ баласы оларнынъ вефатындан сонъ эвлengenлер. Булар — Осман, Мерзие, Райме, сонъундан Раймени Дуду деп адландыргъанлар. Къартбабам Хайредин ве Сайме битам къолларындан укюмет тарафындан чекип алынаджакъ малларына янып-якылып 1922 сенеси экиси де бири-бирининъ артындан вефат эткенлер, къартбабам ясагъан къавий эв буюк огълу Смаил Челебиге къала ве о заманларда анам, даа яш кыыз оларакъ, агъасынынъ къорантасында яшай. Иште, янъы акимият бу шейлерни дайым Смаилге чокъсынып, сен байсынъ дие, эзиетлерге огъраткъан.

Шу заманда эр ерде колхозлар тешкиль ола башлагъан. Демек бизим Янджу коюнинъ колхоз мулъкю Хайредин къартбабамдан къалгъан мал-мулък эсасында тизильген.

Мал-мулък меселеси 1925-1927 сенелери башлагъан. Бизим

* Мемет Нузетнинъ кызы Нияль Хайрединова-Нузетованынъ «Такъдирим» хатырлавлар китабындан парча.

къорантагъа исе бу меселе 1930-нджы йылларнынъ башында кельген.

Смаил дайым Зынджырлы медресени окъуп битиргени ичюн, онъа ярамай бакъкъанлар, ве онынъ огюне ультиматум къойгъанлар. Демек къартбабамнынъ вефатындан сонъ Смаил дайым къартбабамнынъ энъ буюк баласы олгъаны ичюн, онынъ малына саиплик буюк огълуна кечкени себебинден, онынъ огюне сюрюльген ультиматум бундан ибарет экен. Я о кулаklar джедвелине кирип, мал-мульксиз Уралгъа сюрююн этиледжек, я да озъ разылыгынен мал-мулькюни Совет девлетине теслим этеджек. Дайым чокъ тюшюнип отурмагъан, сонъки теклифни къабул эткен. О, бу адиселерге къаршылыкъ косътермей, эр шейни теслим этип, къорантасыны башкъа ерге кочюрип алып кеткен.

О вакъытта энди Осман, Дуду ве Зебиде къардашлары да эвленгенлер. Тек меним анам — Мерзие эвде, бойгъа еткен къыз олгъан. Дайымны янъы кельген акимьет севмесе биле, Янджу кою сакинлерининъ огюнде пек буюк сайгъы-севги ве урьмети олгъан. Онынъ ичюн де дайым койде омюрининъ бир къач йылыны кечирген. Мерзие къардашы пек яхшы тюркю айткъан, инсансеввер, эр кеснинъ агъырыны енгиль этмеге, гонълюни алмагъа, керек олса, ярдым къолуны узатмагъа да азыр тургъан инсан экен.

Смаил дайым Янджу коюнинъ сакини олып, онынъ Коклуз коюнде Амет досту бар экен. Оны Коклуз коюнинъ мектебинде оджалыкъ эткени ичюн Амет оджа деп биле эдилер.

Кунълернинъ биринде, Коклуз коюнде, оджа сыфатында даа бир инсан пейда ола. Олар тез таныш оларар ве къавий достлашалар. О янаша койге аякъ баскъанда биринджи оларакъ Амет оджаны коре, ве танышув сёзлеринден сонъ озюнинъ башына кельген шейлерни къыскъадан анълата ве янында эки баласы олып, баш сокъмагъа ери олмагъаныны айта.

Амет оджа исе о инсанны тынчландырмагъа тырыша ве эвине давет эте. Бу инсан ким олгъаныны якъындан анълагъан сонъ, белли ола ки, о инсан тек оджа дегиль де, атта шаир экен.

О пек шакъий, шень шерамет бир инсан: ресим япмагъа ве кемане чалмагъа да пек уста экен. О озюнинъ акъикъий ады ве сойадыны денъиштирип, озюне Мемет Нузет деген адыны сечип ала.

Асылында исе о чёль тарафында яшаса да, догъма Багъчасарай районынынъ Гулюмбей коюнде Шейхислям-Челеби Челебиевнинъ къорантасында биринджи бала олып 1888 сенеси дюньягъа кельген.

Совет акимieti келип темеллешкен сонъ о инсанны бай баласы, деп раатлыкъ бермейип къувалагъанлар. Иште, онынъ ичюн де о инсан шу Коклуз коюне барып тюше ве бир къач йылгъа анда

ерлеше. Бу инсанның омюр аркъадашы кечинген сонъ, о чокъ заметте къала, чюнки онынъ къолунда эки огълан бала анадан оксюз къалалар. Булар – Юсуф, 1922 сенесининъ, ве Фарукъ, 1924 сенесининъ балалары олгъанлар. Бу инсан акъкъында бойле малюматларны топлагъан сонъ Амет оджа Мемет Нузет оджагъа: «Билесинъми достум? Мен бугунъ Янджу коюне достум Смаилге бараджам, джур берабер барайыкъ. Сен кеманени де ал. Биз анда бельки де бирер къаде де котерирмиз. Сен кемане чаларсынъ, Мерзие исе бизге бир-эки тюркю де айтып берир», – дей.

«Я о Мерзие дегенинъ ким ола?» — деп сорай Нузет оджа. «О меним достум Смаилнинъ къыз къардашы ола, о пек яхшы тюркю айта, иште Мерзие дегеним де одыр», — дей Амет оджа.

Янджу ве Коклузнынъ арасы 1,5-2 километр къадар месафе.

Олар, демек, Янджу коюне мусафирликке келелер. Смаилнинъ къапысы къакъыла ве бу давушкъа башта Мерзие чыкъа ве: «Агъа мында келинъ, сизге мусафир кельди», — дей. Агъа исе мусафирлерни эвге давет эте, олар танышалар, отурышалар, яхшы кейфленип къайталар.

Шу кунъден сонъ оларнынъ Янджугъа келювлери сыкълаша.

О инсанның эки баласы олгъанына бакъмадан, онынъ тул олгъаныны билип, Мерзие бу инсангъа гонъюль тюшюре, ве Мемет Нузет оларнынъ эвине сыкъча кельмесини арз этип башлай. Айны бойле дуйгъулар Мемет Нузетте де пейда олар, амма, эки баласы ола туруп, бу меселесини анъмагъа сакъына.

Меселени кене Амет оджа ортагъа къоя ве олар Смаил агъасындан Мерзиени Мемет Нузетке ляйыкъ корьгенини айта. Агъасы исе: «Онынъ джевабыны Мерзие озю айтыр, мен онынъ огюне чыккып оламам» — дей. Сонъ невбет Мерзиеге келе. Мерзие исе бу инсанны бир корьгенде бегенгени ичюн балалары олгъанына бакъмадан разылыкъ бере.

1932-33 сенелери пек агъыр ве ачлыкъ олгъанындан себеп олар тойсыз-дюгонсиз бир никяхнен эвленелер. Олар аз вакъыт яшасалар да пек муаббет ве шень омюр кечирелер.

1933 сенеси оларнынъ аилесине даа бир бала къошула. Бу кереси — къыз бала догъа ве онынъ адыны Нияль къоялар. Бу бала эбет мен эдим. Демек энди бу къорантада олгъан эки огълангъа бир де сары баш къызчыкъ къошула, ве аиле даа да муаббет яшайышыны девам эте.

Анамнынъ айткъан хатырлавларына коре, олар пек шень омюр кечиргенлер. Бадамсыз отурышлар кечмеген, чюнки о пек азырджевап, шакъаджы, чокъ лятифелер, аталар сёзлерини бильген инсан олгъан. Кеманени де пек уста чала экен. Онынъ

энь севген тюркюси «Шу Ялтадан даш юкледим» серлевалы тюркю олгъан. Бу чизгелерден гъайры бабамнынъ рессамджылыккъа да авеслиги олгъан, якъын достларына достлыкъ шаржларыны (дружеский шарж) аджеле суретте сызып тургъан.

Бу хатырлавлар манъа анамнынъ Смаил агъасынынъ огълу Айдер бейден малюм олды.

«Бабанъны кадам, мен озюмнинъ бабам киби севе эдим, чюнки о пек яхшы адам эди. Онынъ дженазе мерасиминде мен, огълан бала олгъаныма бакъмадан, бар сеснен чокъ агълагъан эдим. Шимди къартайдым. Бельки де онынъ ичюндир бабанъны, яни меним, севимли эништем Мемет Нузет деген инсанны анъгъанда козьлерим яшланмай тура, анъып оламайым» — деп хатырлай Айдер агъам.

Бабамны эгер де бир шеньлик акъшамына чагъырсалар, о анамны да алмагъандже къапыдан чыкъмагъан.

Шимди инсанлар раатлыкъ вакъытларыны ресторанларда, кафеелерде кечирелер, о вакъытларда исе, агъыр йыллар олгъаны себебинден, дост-эш озъ якъынларыны эвлерине чагъырып ойле отурушувлар япа экенлер.

Мемет Нузет Коклуз, Янджу койлерде пейда олгъан сонъ, ве оны насыл инсан олгъаныны бильген сонъ, ондан эр кес мемнюн къалгъан ве оны пек севип сайгъанлар. Иште, мына бу себеплерден Мемет Нузет бу койлерде тез вакъытта озюнинъ мухлислерини тапа.

Онынъ сонъки омюр аркъадашы Мерзие, пек гузель сесли ве тюркю север инсан, о заман бойле отурушувларда акъайнынъ янында олгъан...

Мерзие ханым бир йылдан сонъ ана ола ве бойле ерлерге бармагъа вакъыты къалмай. Бу себептен Мемет Нузет озю де чокъусы эвде булуна ве иджатнен, яни шиир язмакънен огъраша. О янъы догъгъан къызчыгъыны пек севе, акъылына кельген фикирлерини ве арзуларыны омюр аркъадашы Мерзие ханымгъа тасвир эте.

Мен бала экенде, бу анамнынъ манъа айткъан хатырлавлары эди.

Мен догъмаздан эвель бабам: «Къана энди Алла-Таала манъа мавы козьлю, сары сачлы, баяз бир къызчыкъ багъышласа да, мен оны джанымдан арткъач север эдим ве онынъ бахытлы олып осьмеси ичюн къолумдан кельгени къадар тырышыр эдим» — деген.

Анам исе: — «Шимди бизим эки огълумыз бар, оларнынъ да окъуп, яхшы инсанлар олып чыкъмалары ичюн биринджи вазифемиз оларакъ, экимиз де тырышмакъ керекмиз», — деген.

Иште, бабамнынъ арзу-ниетлери ерине кельген. Мен озюм де буны тасдыкъ эте билем. Мен, бабамнынъ истегени киби, сары

сачлы, мавы козьлю, без бир кызычык эдим. Бадам иштен пек ёрулып кельгенине бакмадан, меним янымда чокь вакытыны кечире экен. Чокь языкь ки, мен дюнья юзюни корьген сонь чокь яшамады.

Меним дюньягьа келювим бадамны 1933 сенеси, декабрьнинь биринджи куню кьувандырган олса, о кьуванч бадамнынь юрегинде беш ай укюм сюре. Бу беш ай ичинде оны чокь ерлерге, чокь джыйынларгьа чагьырсалар да, о вакыт олмагьаныны ортагьа кьойып ред этер экен.

Амма 1920-нджи сенелернинь соньунда ве 1930-нджи сенелернинь башында бу инсаннынь душманлары да чокь олган. Оны пахыллап, душманлыкь чокь эткенлер. Яшаган ер ве эвлерни чокь деньиштирсе биле, онынь изинден, бай баласы олгьаны ичюн, кене совет укюметининь КГБ копеклери кьалмагьанлар. 1934 сенеси майыснынь бири де келе.

Мемет Нузетни кене де бир байрам отурушувына чагьыралар. Бу кереси, соньундан белли олгьанына коре бу чагьыртув КГБ копеклери тарафындан сымарыш олган. Бадам чокь ред этеджек олып тырышса да, чаре тапып оламаган ве разылыкь берген.

О кетиш бадамнынь соньки кетиши олган. Мен о вакытта беш айлыкь бала экеним. Бадам кьолуна кеманесини алып меним яныма келип, санки соньки кере сагьлыкьлашкьан киби ола. О анама айланып бакьа да: «Билесиньми ханым, асыл да баламны ташлап кетеджегим кельмей ве аягьым бу акьшамгьа бармагьа ич де тартмай», — дей.

Мен исе, бадам маньа кьолуны саллап кьапыдан чыкькьанда пек агьлагьаным. Гедженинь бир вакытында бадамны кимлердир кетирип, азбарда кьалдыргьанлар. Бадам исе зар-зорнен эвге кире ве сет устуне йыкьыла. Бу вакьиа Янджу коюнде анамнынь агьасы Смаил дайымнынь эвинде ола. Дайым ве Амиде битам (Амиде, бу дайымнынь омюр аркьадашы, мен исе оньа битам дер эдим) дерьаль бадамнынь янына келелер. «Сизге не олды, хайыр ола?» деген суальге бадам джевап бермей. Бираздан: «Енгепче маньа бир парча язма язып кетиринь, маньа бир шей олды,» — дей. Дайым да орта аллынынь (середняк) баласы дие о вакытта репрессиягьа огьратыладжагьына хабер кельсе де, ат арабасы озюнинь кьолунда экен. О тез-тез арабаны еке де, эки кьолгьа бир кьамчы алып, бадамны Коккозь хастаханесине алып бара. Лякин о вакытта бадам эссиз алда, яни комада экен, эсине бир даа келип оламай, экинджи куню вефат эте.

Анам исе учь баланен, эки агьам (Юсуф — 12, Фарукь — 10 ашында, мен исе беш айлыкь экенде) тул кьала.

Бадамнынь дженазе мерасиминде пек чокь адам ола. Оны

оджа деп, бутюн талелелерни де дженазе мерасимине джелъп этелер ве Коклуз кой мезарлыгында комелер. Амма чокъ языкъ ки, о заманда совет зулумы укюм сюрер экен, бабамнынъ къардашларындан бириси де келип оламайлар, чюнки олар эписи укюмет зулумындан къачып, бири биринден хабери олмайып яшагъанлар. Сонъундан насыл олса да оларгъа бу хабер барып ете ве бир къач ай кечкен сонъ бабамнынъ эки къыз къардашы Меръем ве Нурие койге келелер. О вакъытта анам (Мерзие ханым) учъ баласыны алып Янджу коюне, агъасынынъ янына, озюнинъ догъуп оськен коюне къайтып кельген.

О алаларым анамнынъ агъыр вазиятини корип, агъаларны алып кетмек ниетинен кельгенлерини бильдирелер. Анам исе аз вакъыт ичинде учъ балагъа ана олгъаныны ве янгъыз къалгъаныны, къоранта саиби олгъаныны ве бу алда агъасынынъ къорантасына келип къошулгъанына буюк яныкъ ве агъырлыкъ ис эткенини айта.

Алаларым исе агъаларымны бир чаре этип окъутаджакъларына ваде берелер. Ойле дегенден сонъ анама разы олмадан башкъа бир шей къалмай. Ойле де Юсуф ве Фарукъ агъаларым бизим къорантадан чыккып кетелер. Анамнен экимиз Янджу коюнде яшап къаламыз. Агъаларым кеткен вакъытта эвимизде бабамнынъ бир дефтер къол язмасы — шиирлер ола, оны да Меръем алам анамдан сорап ала. Эвде исе даа тертипке чекильмеген насылдыр шейлер язылгъан къагъыт богъчачыгъы къала.

Анам дин окъувына пек берильген инсан эди, иште «бу дефтерге кельгенде де, Аллагъа эманет, ве сизлерге эманет» — деп, о дефтерни де берип джибере ве артларындан сонъ дередже яныкъ иле баккып къала.

Бойлеликнен бабамнынъ, яни Мемет Нузетнинъ, вефатындан сонъ о эвде анамнен экимиз 1937 сенесине къадар яшадыкъ.

Советлер къурумы чалышып башлагъан сонъ, койлерде ликбезлер ачылды ве «кимсе джайль къалмасын» — деген шиар ортагъа ташлангъан сонъ, анам да ликбезге къатнагъан. Олар башта латин элифбесине кечип, сонъундан кирилицаны огренгенлер. Колхоз къурулгъан сонъ, колхозда балалар багъчасыны ачкъанлар ве анам о багъчада тербиеджи олып чалышкъан. Азбарымыз пек дюльбер, онынъ ичинде алма, армут, шефтали, кираз, вишне даа чокъ мейва тереклери оськенини мен биле хатырлайым.

Бу адиселер бизим башымыздан кечкенде мен, эбет, пек кичкене бала эдим, лякин мен учъ яшымдан башлап эр шейни хатырлайым.

Дайым башкъа ерде яшаса биле бизге гизлиден геджелери мусафирликке келип кете тургъан.

«Кой копексиз олмаз» — дегенлери киби, оны бизим койде

корьгенлер олса, барып чакъып, башына даа бир беля кетирер эдилер.

Янджу коюмиз пек дюльбер манзаралы, чайырлар, байырлар, деречиклерден шырыл-шырыл, козяшы темизлигинде сувлар акъып тургъан бир кой эди.

Кель вакъыт, кеч вакъыт 1937 сенеси тарихкъа адым атты. Бизим эвимизге колхоз ве сельсовет реислери ве онынъ кятиблери, даа эки Куйбышев (Албат) районынынъ адамлары кельдилер.

Мен олардан къоркъкъанымдан себеп, анамнынъ артына сакъланып бу адамларгъа серт бакъып, оларнынъ лафыны динълейим.

Кой акимieti ве о райондан кельген инсанлар бизни эвимизден чыкъармагъа кельгенлер, эвимизни исе Янджу, Янсала, Маркур ве Коклуз койлерининъ сакинлерине фельдшер — акушер пункты ачмакъ ниетинде экенлер. Бир одагъа бутюн эв эшьяларыны ныкътап, бизни де шу ерге айдап, анамдан анахтарны сорайлар, демек, къалгъан одаларыны бизден чекип алалар.

Анам оларнен чокъ тартышты, амма бир чаре олмады. О вакъытта анамнынъ бурчакъ киби тѣкюльген козяшларыны даа эп хатырлайым. О гъарип, чаре тапалмагъан сонъ «Башынъыздан къалсын» деген къаргъышкъа кучю етип, анахтарны оларгъа котерип атты.

Бойлеликнен учъ кунъден сонъ биз анамнен бир джемиданнен, эв эшьяларыны шу бизге берильген оданынъ ичинде къалдырып, ёлгъа чыкъып, даа да агъыр ве белялы кунълерге къалдыкъ...

Нияль ХАЙРЕДИНОВА-НУЗЕТОВА

Лугъат, дерслик ве бала шиирлерини яраткъан оджа

Сейран Усеиновнынъ 80 йыллыгы мунасебетинен

Сейран Мемет огълу Усеинов 1938 сенеси мартнынъ 19-ында Кырымда Алушта районынынъ Корбек коюнде догъа. Бабасы, догъма Авджыкойлю Мемет Чапчакъчы - Багъчасарай район иджра комитетинде балджылыкъ боюнджа инструкторы олып чалыша эди. Анасы – догъма Къувушлы – Ребия Асан кызы, шу комитетнинъ кятиби эди.

Улу Ватан дженкининъ биринджи айларында немселер Кырымны бутюнлей запт этип ала. Оккупация йылларынынъ башында партизан арекети башлай. Къувушнынъ эалиси партизанларгъа ярдым эте. Онынъ ичюн, немселер койни эки кере якъа. Кой халкъы чокъ вакъыт дагъ ичинде сакъланып юре. Ребия апте де эки баласы, Сервер ве Сейраннен анда ола, сонъ Бахчасарайгъа къачып, аптеси Эминеге якъын, кирага бир эвчикни тутып отурды.

1944 сенеси Совет ордусы Кырымны немселерден азат эте. Азатлыкъ корюнди дегендже, майыс 18-де, халкъымыз Кырымдан сюрюн этиле.

Сейран оджа о вакъытта алты яшында бала эди. Майыснынъ 18-нде саба саат 6-да къапыларыны къакъкъан ве эвлеринден чыкъмакъны эмир эткен автоматлы совет аскерлери, къыйыр-чыйыр этильген бала-чагъа, къадынлар ве къартларымызны демирёл станциясына кетирип, вагонларгъа юклегенлерини, составлар кочкен сонъ, о битли ве кирли вагонлар ичинде адамларнынъ ашсыз, сувсыз чекишкенлерини, хасталыкъ ве олюмлерни о озь козюнен коръди.

Озбекстангъа барып тюшкен сонъ, агъасы Сервер ачлыкътан оле. Кичкене Сейран да анасы Ребиянен берабер олюм алына келе. Бойле алда оларны айры тюшкен Мемет агъа келип тапа ве Фергана янындаки Арсиф деген къышлакъкъа алып кетип, ачлыкъ олюминден къуртара. Къайгы-къасевет ве азапларнен толып ташкъан бу вакъиалар Сейраннынъ бала акълында омюрлик къала.

1953 сенесинден башлап, Сейран оджанынъ ярым асыргъа якъын яшайышы Фергана шеэринен багълы ола. Орта мектепни битирген сонъ, кой мектебинде ишлеп башлай. 1958 сенесининъ январында Совет ордусына алына. Москва арбий округындаки Костерево станциясында топчулар къысмында хызмет эте.

1960 сенеси (эки бучукъ йылдан сонъ) Ордудан къайтып, Фергана девлет педагогика институтынынъ филология факультетине окъумагъа кире. 1961 сенеси нишанлысы Диляранен омюр къура. 1965 сенеси институтта окъувы биткен сонъ, мектеплерде оджалыкъ

ве тербиеджилик япты. Яхшы нетиджелерге иришкени ичюн чокь керелер такьдирлене.

Маариф ишлеринде орынок косьтергени ичюн Сейран Усеинов-кьа 1986 сенеси «Озьбекстан маариф аляджысы» бельгиси бериле.

Сейран Усеинов бабасы Мемет агьа киби, чокь йыллар девамында халкьымызнынъ ватанына кьайтарылмасы ичюн миллий арекетте фааль иштирак этти. Юра (Юсуф) Османов, Риза Асанов, Нариман Умеров, Сафет Асанов, дженк ветераны Сервер агьа киби ватанперверлернен берабер топлашувлар кечире, мектюплер яза, имза топлай, бир кьач кере Москвагьа барып келе, ЦК-нынъ кьабулында ола. Бу ишлернен оьрашкьаны ичюн онынъ эви органлар тарафындан эки кере тинтиле ве чокькьа бармай: «Сиясий пишкинсизлик косьтерди», - деп, чалышкьан мектеп-интернаттан завучлыкь ишинден чыкьарыла.

Кьырымгьа Сейран Усеинов 1987 сенеси келе, Акьмесджитте ярым эв сатын ала ве кьорантасыны да кочюрип, ватанда яшап башлай.

Сюрюнликтен кьайтып кельген сонъ, Кьырымда ильк адымыны Сейран оджа Мамут-Султан (Доброе), Суин-Аджи (Денисовка), Мазанка кой мектеплеринде окьугьан балаларымызгьа кьырым-татар тилини огретип башлай ве бу койлерде бир йыл девамында оджалыкь япа.

1988 сенеси Оджалар ихтисасыны юксельтюв институтына кьырымтатар тили ве эдебияты боюнджа методист (усулджы) вазифесине алына. Мектеплеримизге дерсликлер чыкьармакь ичюн пешинден юрип, «Кьырымтатар тилинде дерсликлер ве кьуланмалар азырлап чыкьарув лабораториясы»ны ачтыра ве онынъ ребери ола.

Лабораториянынъ бир бучукь йыллыкь фаалиети нетиджесинде 1-1V сыныфлар ичюн комплект дерсликлер рус тилинден кьырымтатар тилине чевириле, лякин басылмайып кьала, чюнки Акьмесджитте Кьырым окьув-педагогика нешрияты ачылган сонъ, дерсликлер азырлав ишлерини нешрият озь бойнуна ала. Шу йылы, лаборатория хадимлерининъ ве зиялыларымызнынъ наразылыгына бакьмадан, Маариф назирлиги тарафындан (ве кимер озюмизден чыкькьан пахыл «достларымызнынъ ярдымынен») лаборатория кьапатыла. Сейран оджаны Маариф проблемалары меркезине авуштыралар.

Шу сенеси Сейран оджа талебелер ичюн шиирлер язып башлай, ве шимдики вакьытта оларнынъ (ве сонъ йыллары япкьан терджимелерининъ) сайысы 250-ден зиядедир. Онынъ шиирлерине музыка язылды. О йырлар чешит ансамбллерде иштирак эткен балаларнынъ йыр репертуарына кирди. Рус тилинден кьырымтатар тилине терджиме этильген йырлары – «Бульбуллер» ве «Теселли» балалар ансамбллернинъ репертуарларыны тешкиль этти.

Кене шу йылы маариф саасында яхшы иши ичюн Сейран Усеиновкьа «Эмек ветераны» медали такьдим этильди.

1991-94 сенелери ичинде Сейран оджанынъ 28 фенден тертип эткен ве неширге азырлагъан терминлер лугъатчыкълары чыкъты.

Сейран оджа Усеинов эм де белли джемаат эрбабы, о 1991 сенесинден Къырымтатар маариф хадимлерининъ «Маарифчи» бирлешмесининъ башта мектеп ишлери боюнджа болюгининъ ребери, сонъ исе реис муавини оларакъ фаалиет этип кельмекте. Бирлешменинъ азаларынен берабер Сейран оджа Къырымнынъ чешит районларына сыра-сыра барып, мектеп мудирлери ве оджаларнен корюшип, миллий мектеплер (сыныфлар) ачылмасы керек олгъаныны ана-бабаларгъа анылатып, джиддий проблемаларнен кутлевий информация васталарында чыкъышларда булунуп, миллий тасилимизнинъ темелине белли бир иссе кирсетти.

Сейран оджа талмай-ёрулмай балаларымызгъа озъ тилини, медениетини, урф-адетлерини огретмек ёлларыны бу куньгедже къыдыра ве бу хусуста макъалелеринен чыкъышларда булуна. Иджадий ишлерини де токътатмай, балаларгъа эп янъы шиирлер язып тургъан Сейран оджа 1992 сенеси «Крымскотатарские имена» рисалечигини де чыкъарды. Анда онынъ топлагъан 4 бинъден зияде къырымтатар адлары кирди.

1994 сенеси Сейран оджанынъ 30 йыллыкъ иши - «Крымскотатарско-русский словарь» адлы лугъаты 20 бинъ тиражынен чыкъты. Бу лугъат о вакъытта онынъ энъ буюк иши олды.

Бу лугъат акъкъында белли тюрколог, Русие Илимлер академиясынынъ академиги Эдгем Рахимович Тенешевнинъ язгъан балабан макъалесинде бойле сёзлер бар:

«словарь..., сам по себе несомненный успех тюркологии и крымскотатарского языкознания, его появление — подлинный праздник языка и письменности крымскотатарского народа».

1995 сенесинден башлап Сейран оджа Усеинов Къырым devlet санайы-педагогика институтында дерс берип башлады, «Къырымтатар шивешынаслыгъы», «Къырымтатар нуткъу медениети», «Натыкъ санаты», «Ифадели окъув», «Къырымтатар тилини огретюв усулиети», «Ономастика» ве дигер фенлер боюнджа къуланмалар ишлеп чыкъарды ве бу фенлерни студентлерге къырымтатар тилинде алып барды.

Сонъки йылларда бир чокъ китап ве лугъатларны азырлап чыкъарды - 1987 сенесинден башлап бу куньгедже Сейран Усеиновнынъ юзге якъын китаплары (лугъатлар, мектеп дерсликлери, къуланмалар, бала шиирлери ве иляхре) дюнья юзю коръдилер.

Сейран оджа «Маариф ишлери» газетасынынъ эр бир номеринде озюнинъ «Сейран оджанынъ дерслери» саифесини чыкъарып кельди ве бу саифеде миллий талим-тербиеге багышлангъан макъалелер язды, сонъра оларны айры китап этип чыкъарды.

2008 сенеси февральнинъ 18-нде тасиль системасында чокъ йыллыкъ эял эмеги ичюн «Къырым муэндис-педагогика универси-

тети» адлы Джумхуриет алий окъув юртунынъ кырымтатар ве тюрк филологиясы кафедрасынынъ уйкен оджасы, Ильмий-тедкыкыят меркезининъ уйкен ильмий хадими, Кырым Мухтар Джумхуриети Юкъары Радасы Президиумы кyarарынен Сейран оджа Усеинов-гъа «Кырым Мухтар Джумхуриетинде нам къазангъан маариф хадими» шерефли унваны такъдим этильди.

Шимдики вакъытта, яни 2018 сенеси Сейран оджа Усеинов КъМПУ янындаки Ильмий-тедкыкыят институтынынъ ильмий хадими оларакъ тиль инкишафы саасында ишини девам эте.

2018 сенеси мартнынъ 19-нда Сейран оджа 80 яшыны толдура, лякин баягъы яшында олгъанына бакъмадан, онынъ фаалиети гурь девам эте. 80 яшынынъ арфесинде Сейран оджа экидане эки тилли ве орта умумтасиль мектеплери ичюн эки математика терминлери лугъатларыны неширге азырлай.

Бутюн омюрини миллий маарифимизнинъ тикленювине ве ана тилимизнинъ инкишафына багъышлагъан Сейран Усеинов рахметли Басыр оджа Гафаровнынъ: «Сейран! Бизге балабан лугъат керек! Мен оны сенден беклейим!» — деген сёзлерини унутмай яшады, бу сёзлер оны кырымтатар тилининъ джанланувына темель оладжакъ лугъат ишине пек месулиетли бакъмагъа месуль этти.

Сейран оджа Усеиновнынъ миллий тасиль саасында эткен ишлери сынъырсыздыр. Хайырлы яшлар олсун, кыйметли устазымыз, сизге аман-эсенлик, тендюристли омюр тилеймиз, Аллах сизни башымыздан эксик этмесин!

1989 сенеси Сейран оджа Усеинов миллий маарифке ёлланма берген бир сыра оджалар адындан - шегирти ве сафдашы «Маариф» бирлешмесининъ реиси, Сафуре КАДЖАМЕТОВА

Тильшынас, оджа, эдебиятчы Сейран Усеинов 80 яшында

19 апрель куню Къырым муэндислик-педагогика университе-тинде тильшынас, эдебиятчы, оджа Сейран агъа Усеиновнынъ 80 йыллыгына багъышлангъан тантаналы тедбир олып кечти. Акъсакъларны догъгъан кунюнен хайырламагъа кельген оджалар, языджылар, алимлер, санаткярлар, миллий матбуат векиллери, рессамлар онынъ къырымтатар тилининъ джанланмасы ве инкишафына йылар девамында мисильсиз федакярлыкънен хызмет этип кельгенини къайд этип самимий чыкъышларда булундылар.

Къырымтатар языджылары бирлиги ве "Йылдыз" меджмуасы адындан чыкъыш япкъан Дилявер Осман Сейран агъа тек талабелер ичюн дегиль, атта къырымтатар языджылары ичюн де оджадыр, чюнки онынъ лугъатларындан бугунъ файдаланмагъан языджы ве умумен къырымтатары ёкътырдыр деди.

Языджылардан тедбирде иштирак эткен Певат Зети, Аблязиз Велиев, Сервер Бекиров, Сейяре Меджитова, Шевкет Юнусов юбияргъа къавий сагълыкъ ве мувафакъиетлер тиледилер. Сейран Усеиновнынъ бала йырларыны иджра эткен Сервер Какура етекчилигинде "Теселли" балалар ансамбли юбияр ичюн бекленильмеген музыкалы бахшыш эдие этип, унутылмаз дакъкъалар багъышлады. Тедбирни "Маариф" бирлешмеси тешкиль этти.

Лугъатларнынъ бабасы

Сейран Усеиновкъа

Сексенге сексен къошулсын,
Къалеминынъиз талмасын.
Айгиди, Сейран ағамыз,
Лугъатларнынъ бабасы.
Кокте йылдызлар парыдай
Тиль сандығы оджамыз.
Бинъ яша, юз бинъ яшанъыз,
Къайта, къайта айтамыз.
Бугунъ сизни шерейлеймиз,
Нидже китап атасы.
Адынъызгъа ад къошамыз,
Сиз – лугъатлар бабасы!

*Дилявер ОСМАН.
19.04.2018 с.*

Сейран УСЕИНОВ

Бааръ кельсин!

Бааръ еллери эссин,
Сувукълар эп эксильсин,
Кельсин йырджы бульбуллер,
Ачсын дюльбер зумбуллер.

Кунештен куньлер къызсын,
Эр ер чичек къокъусын,
Ерни ортьсюн экинлер...
Тувгъан ерим пек дюльбер!

Юрюнъиз, балалар!

Юрюнъиз, балалар,
Денъизге барайыкъ,
Далгъалар ичинде
Бир ялдап тояйыкъ.

Истеген, кызынсын,
Истеген, ойнасын,
Истеген, кумларгъа
Комюльсин ве ятсын.

Юрюнъиз, балалар,
Денъизге барайыкъ,
Далгъалар ичинде
Бир ялдап тояйыкъ.

Мавы козьлю Мавиле

Мавы козьлю Мавиле,
Эр ишни япа биле,
Анасындан огренди,
Эв бикеси о энди!

Бираз даа о осьсе,
Еди яшына етсе,
Пек чебер бир кыз олур,
Элинден эр шей келир.

О орер, тикиш тикер,
Къавеге догърар шекер,
Пиширир ве тюшюрер,
Къомшуларны шашырыр!

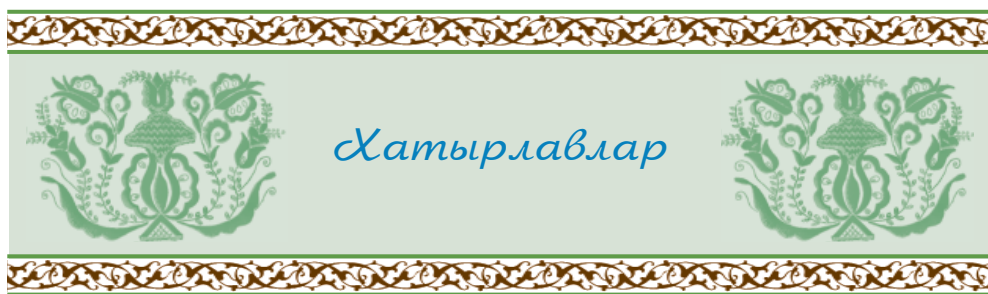
*Къырымтатарларнынъ сымалары
(XIX-нджи асырнынъ башы)*

Якѹб КЕРИМ

Авдет

(Китаптан парчалар)

Дерьяларда акъкъан сувлар
мерекеп олса,
язылмаз бизим дердимиз.
Я. Керим.

Якѹб Керим 1936 сенеси Къырымнынъ Улу-Узень коюнде дюньягъа кельди. Сюрѹнликте къоранталары Озьбекстаннынъ Фергъана шезрине тюшти. Якѹб Керим, къорантасы иле 1975 сенеден берли Ватаны Къырымда яшай.

Онынъ 2017 сенеси дюнья юзю корьген «Авдет» адлы китабы миллетимизнинъ федаий огъул-къызлары Ватангъа къыйын къайтувлары акъкъындадыр.

Мезкюр китаптан парчаларны окъуйыджыларгъа теклиф этемиз.

...Совет укъумети 1944 сенеси 18 майыс куню къырымтатар халкъыны ана топракътан сюрѹн этип девамлы муддет заманда сюрѹн этильген улькелерде джебрен тутып, Ватанына къайтмагъа рухсет бермей, ят ерлерде темеллештирмеге истеди. Ве-

лякин кырымтатар миллетининъ вефадар эвлятлары озьлерини аджымай, Кырымгъа къайтув арекетлерини бир кунъ токътатмай, адалет курешини девам эттилер.

Ахыр-сонъу 1960 сенелерининъ сонъундан башлап, акимие-ет ясакъ эткенине бакъмай, сербестлик, къоранта аманлыгъы гъайып оладжагъындан къоркъмагъан миллетининъ федайи шахыслары биринджилер сырасында озь Ватанына авдет олып башладылар.

Ана-топракъкъа къайтып кельген ватандашларымыз бирин-джи адымдан башлап, сагълам къафагъа сыгъмайджакъ нидже зорлукъларгъа расткельдилер. Бу мешакъатларны кельмешек Кырым акимие-ти пек яхшы тюшюнип чыкъара эди...

...1968-нджи сенеден сонъ кутълевий авдет ятышып башлады, амма бутюнлей токътамады, яваштан девам эте берди. Кырым акимие-ти де озь залым адетини ташламады. Ватангъа къайтып кельгенлерининъ 80 фыйзы чешит маначыкънен Кырымдан къувула эди. Эписини сюрюн этмегенининъ себеби исе, укюмет халкъара джемаат такъбих этмесинден сакъынгъанында эди.

1967 сенеси чыкъкъан ферманындан сонъ, кырымтатарлар-нынъ тилинде: «Совет укюметининъ ялан эмири», деп ифаде этиле эди. Азап чеккен миллетнинъ талаплары бутюнлей эда этильме-ди, лякин миллет юкъудан уянды, Ватанны зиярет этмек ёллары ачылды. Эвельде догъулгъан топракъкъа аякъ баскъан инсан 24 саат муддетте оны терк этмеге меджбур эди.

1967 сенеси чыкъкъан фермандан сонъ Кырымгъа къайтып кельген асыл халкъынынъ устуне янъы усулда ишлеп чыкъарыл-гъан мустебит сиясет 1982 сенесине къадар укюм сюре. Ватанда яшамакъ ичюн куреште миллетнинъ аз огълан-къызы феякетке огърамады...

...Шимди эминликнен къайд этмек мумкюн ки, эгер де 1960 сенелерининъ сонъундан 1981 сенесине къадар миллетимизнинъ федайи, джесюр, джуръатлы ве фааль огъул-къызлары бирин-джилер сырасында Ватангъа къайтув ёлуны ачмагъан олсалар, 1990-нджи сенелерде ана-топракъкъа кутъле тынчлыкъ къайтув джеряны хавфлы алда кечмек мумкюн эди.

ВАТАННЫНЪ ТИКЕНЛИ ЁЛЛАРЫ

«Авдет» китабындан парча

Мен, бу сатырларны язгъан муэллиф, Якъуб Керим, 1975 се-неси 12 август геджеси саат экиде Кырымгъа къайтув арекетте аилемнен: эки бала, омюр аркъадашым Эмине Фергъанадан Акъмесджит ава лиманына келип къондыкъ. Не ичюндир, биль-мейим, Орта Асиядан кельген уचाкълар Акъмесджитке яры гедже маальде келип къона эдилер.

Учақтан тюшип, саба ачылғанына қядар не этеджегимизни музакере этип турғанда, янымызға бир ватандашымыз, қядын келип: «Сиз не ерге бараджакъсыңыз?», — деп сорады. Сонъунда қядын ақайынен бизни «Волга» машинаға отуртып, Ақмесджитте яшаған мензильге кетирдилер, биз анда геджеледик.

Саба эрте юкьудан уянып, тышқя чықсам, козюме манзара ачылды. Азбар пек буюк олмаса да, бир кысымында топрақта тертипли сыра-сыра қязықларға бағланған помидор тюплери, устюнде даа пишмеген ешилъ помидорлар асылып тура. Экинджи кысымында қайсы тереги устюнде сарарып башлаған мейвалар корюне.

Терекнинъ астында тахтадан ясалған софа устюнде, тахминен мен яшта, аяқларыны хачлап, сигар чекип отурған инсанны корьдим. Янына бардым, селям-келямдан сонъ, мен Якъуб Керим, о исе Руслан Муртаза олғаныны бири-биримизге айтып, таныш олдыкъ.

Руслан Озбекистаннынъ Ташкент виляети Бекабад шеэринден кельген. Кырымда ерлешмек истегимизни тарифлеп турғанда, одадан бир инсан даа чыкып кельди. Мен оны корип, сонъ дередже тааджиплендим. Чюнки эвельден яхшы танышым эди. О, Умер Келиджи, Кырымнынъ Алушта больгеси Демирджи кой сакини. Гьурбетликте Ферғана шеэринде берабер яшай эдик. Умер, Руслан шу эвде кираға мескен тутып, Ақмесджит шеэринде ерлешмек ичюн сатлыкъ эв арай экенлер.

Эв саиплери: Таят, омюр арқадашы Шерфе 1973 сенеси Самарқанд шеэринден Кырымға авдет олып, Ақмесджит, Лермонтов соқяғы, 42-нджи эвни сатын алып язылалар. Ақай-қядын Кырымға кельген семетдешлерни ава ёллары лиманында қяршылап, машинанен керекли мензильге озғарып, омюрге керекли сермия қязанмакънен оғрашалар.

Субетдешлеримни динълеп алған сонъ, Керич шеэринде эв сатын алғанымны, анда кетеджегимни сёйледим. Менден буюк олған Демирджили Умер тевсие берди: «Сен Кырымнынъ бир узакъ кошесинде булунған ерге кетме, меркез шеэрде ерлешмеге тырыш», — деди. Шу ақыллы инсаннынъ сёзюне кирдим, Керичке кетмек ниеттен вазгечтим.

Экинджи куньден башлап Ақмесджит шеэр соқяқларыны доланып, сатлыкъ мескен арап башладым. Бир ай беш кунъ ичинде Ақмесджит шеэри Целинная соқяғында 23 санлы эвни сатын алмакъ эв саибинен сёз мукъавеле кестик. Аман Керичке телеграмма ёлладым, анда кельген контейнерни Ақмесджитке чағыртып, эв ичинде ерлештик.

Эв парасыны саипке берген сонъ, элимде 13 кумюш пара қалды.

Тез маальде аилем азыкъ етишмемезлиги чекип башлады.

Насыл зенаат олса-олсун, ишке кирмеге тырыштым. О заманда паспортта «прописка» олмагъан инсанны тек демирёл вокзалында, аммаллыкъ япмагъа ишке ала эдилер. Аммал вагонларда кельген юкни ерге я да машнагъа бошатмакънен огъраша.

Акъмесджит юк демирёл вокзалына бардым, ишни алып баргъан реберни таптым, ишке кирмек истегимни анылаттым. О, мени мухасип (бухгалтер) хадимине ёллады. Мукъасип одасына кирсем, маса башында бир озю отургъан къадынны корьдим. Якъынлашып, не себептен кельгенимни сёйледим. Меним тарафыма юксектен назар ташлап, къагъыт ве къалем узатты, серт тарзда: «На, пиши заявление», — деди. Аризаны язып, элине узаттым, окъугъан сонъ, бирден меним тарафыма тикленип бакъты, амма индемени. Мен де индемей, оны терк этип кеттим, ребер огюне келип, ариза язгъанымны сёйледим. О: «Ярындан башлап, ишке чыкъ», — деди.

Экинджи куню ишке кельсем, ребер эписи аммалларны топлап, талимат кечирди. Шу куню ким насыл иш беджереджегини тарифледи. Мени Къурман къасабасындан къатнап ишлеген инсаннен 40 тонналыкъ вагонны бошатмагъа къойдылар. Не себептен бильмейим, о инсан меннен берабер чалышмакъны кесен-кес ред этти. Ребер: «Эгер керек олса, биз санъа ярдымгъа келирмиз», — деди, къабул эткен къарарындан вазгечмени. Меним ортагъым эткен къылыкъ зытыма тийди, озюмни акъаретленген дуйдым. Не олса да, вагон къапысыны ачтыкъ, ичи табандан тёпеге къадар арпа чувалларынен толукъ. Эр бир чувал – 50 кг юк.

Эрифнинъ огюнде бойле шарт къойдым: «Сайла! Вагоннынъ къайсы тарафыны аласынь», — дедим. О, сол тарафыны бошатмакъ разы олды. Чувалларны омуз устюне ташып, машнагъа юклеп башладыкъ. Мен вагондан сонъки чувалны чыкъаргъан заманда ортагъымнынъ йигирми чувалы даа къалгъан эди. Ишнинъ сонъунда о, болдургъанындан терлеп пишти, эль-аякълары къалтырай эди. Шу адиседен сонъ манъа сайгъы косътермеге, акъикый омюрге ким олгъанымнен меракъланып башлады.

Мен зенаатым боюнджа муэндис олсам да, аммал ишине, лячаре, алышмакъ керек олды. Чагъым яш олгъанындан, эль-аякъта такъат етерлик, джисманий эмек манъа агъыр дегиль эди. Афта сонъунда къазангъан параны эльге алгъанымна мемнюн къалдым. Язылмайып яшагъан вазиятиме коре, бойле усулда пара къазанмакъ эльверишли эди.

Аммал олып чалышкъаным чокъкъа бармады. Чалышкъан еримде аягъыма тотлы мых кирди. Башта шу меселеге буюк эмиет айырмадым, 2-3 кунъ кечкен сонъ, аякъ тизге къадар шишти, устюне басып оламадым. Эльбетте, иштен бошанмакъ керек олды.

Хастаханеге барып, экимге мураджаат этсем, паспортта «прописка» олмагъаны себеп, ярдым косътермектен ред этти. Омюр аркъадашым халкъ тиббий усулларнен файдаланып, чешит къайнатылгъан отлар сувунда аякъны бувлатып, тедавийледи.

Аягъым яхшы олгъан сонъ, аммал ишине башкъа къайтмадым. Язылмакъ пешинде арекетлеримни фааллештирдим.

Акъмесджит шеэри Меркезий больгеси коммунист фиркъа комитетининъ кятиби В.В. Измайлов аркъадашкъа, сонъ шеэр фиркъа комитетининъ кятиби Э.К. Покровский, виляет фиркъа комитетининъ биринджи кятиби Н.К. Кириченко аркъадашкъа мураджаат эттим.

Бир ерден мусбет хабер кельмеди.

1975 сенеси октябрь айында вазиет муреккеплешти.

Язылмай яшагъаным ичюн мени махкеме этип, джѳремеге (штраф) чектилер. Джѳремени берип олмагъаным ичюн, махкеме иджраджысы эвге кельди. Козъге корюнген «Орск» буздолабыны сатлыкъкъа чыкъарып, джѳреме парасыны тутып алмакъ истеди. Бу ерде Акъмесджит шеэр меркезий фиркъа комитетининъ кятиби В.В. Измайлов мени къорчалады. Онъа эльязма мектюп вастасынен мураджаат эткен сонъ, махкеме иджраджысы эвге кельмекни токътатты.

1975 сенеси битеята эди, Кырымгъа къайткъаныма алты ай олды, амма але даа язылып оламайып, юре эдим.

Язылмакъ куреште баягъы теджрибе къазандым. Кырым акимиетинде меселе чезильмейджегини анъладым. Москвагъа барып, КПСС Меркезий Комитетининъ азаларына мураджат этмек къарарына кельдим. Чюнки озюм коммунист фиркъасынынъ азасы эдим.

Москвагъа кетеджегимни башта В.В. Измайлов аркъадашкъа хабер эттим. Чюнки о, «не ичюн менден сорамай, юкъары бугъум фиркъа мемурларына мураджаат эттинъ», деп мени къабаатламакъ акъкъы бар эди. Къабул куню кятипнен корюштим, Москвагъа кетеджегимни тарифледим. О: «Бир къач кунъден келирсинъ, мен санъа джевап беририм», — деди. Бир афта кечкен сонъ, кене огюне кирдим, мени яхшы къабул этти ве: «Орѳ! Езжай в Москву», — деди. Не ичюндир о, манъа эр заман «орѳ», деп мураджаат эте эди.

Шеэрден эвге къайтып кельген сонъ, акъшам фиркъа кятибинен олгъан лафны къомшума, Ягъя Ариф агъагъа сѳйледим. О мен туткъан ѳлны догъру сайды, Меркезий Комитетке барып чыкъмакъ ѳлларыны огретти. О, 1920 сенелерде Кырымда Совет акимиети къурулгъан замандан берли фиркъа азасы олып, сиясеттен билъгиси, теджрибеси бар эди.

МОСКВАҖА ЗИЯРЕТ

1976 сенеси, Янъы йыл байрам мерасимлери биткен сонъ, къомшу Ягъя аҗадан ёл масрафларына борджгъа пара алдым ве 14 январь куню акъшам саат секизде Акъмесджит демирёл вокзалындан кочкён тренге отурып, 34 саат ёлда булунып, Москвагъа барып чыкътым.

Москва мени 37 дередже сувукъ аванен къаршылады. Кырымнынъ йымшакъ авасына бакып, Москвагъа енгиль урбада кельгениме пешман эттим. Яхшы, Москвада ёл арекетлерим ер астындаки метрода кечти.

Сораштырып, Кызыл мейданда ерлешкен КПСС Меркезий Комитетининъ идаресине бардым. Кыбулхане олгъан бинада, биринджи къатта инсанларны къабул этюв залда 4-5 «пенджерё» бар эди. Бири янына якъынлаштым, ичериде отургъан хызметчи къадынгъа не себептен кельгенимни анылаттым. Мени динълеп, элиме дёрт кошелик шекильде уфакъ кягъытны туттурды. Кягъыт устюнде къачындыжы къатта, кабинет саны, саат къачта, ким мени къабул этеджеги язылгъан эди.

Экинджи къаткъа котерильдим, къабул олунаджакъ кабинет къапысы янында бир мааль бекледим. Заман кельген сонъ, къапыны ачып, ичери кирдим. Балабан маса башында къарарнен 50 яш чагъында, бети кызыл байракъ киби кызаргъан мемур отура эди.

Мемурнынъ даветинен маса башында ерлешип алгъан сонъ, янымда дёрт саифели эльязма мектюпни огюне сюрдим. Мектюпни окъуп, таныш олунъыз, мен не себептен кельгеним анда тафсилятлы язылгъан, дедим.

Мемур мектюпни окъумай, меним огюме тюртти ве: «Расскажи! Зачем сюда приехал», — деди.

«Мени алты айдан берли язмайлар, ишке алмайлар», дедим.

Меним козюме бакъып: «Вы напрасно в Москву приехали, ведь вопросы прописки и трудоустройства на местах решаются», — деди.

Бу ерде ачувдан кендимни тутып оламадым. Маса устюнде яткъан мектюпни авучлап томарладым: «Афу этинъиз! Мен сизге мураджаат этип, янълышкъан экеним», — дедим ве еримден турып, кабинетни терк эттим.

Экинджи къаттан ашагъы тюшкен заманда, мердивен устюнде ашагъыдан тёпеге котерильген, мени къабулгъа ресмий яздыргъан хызметчи къадын къаршыма расткельди. Меним тарафыма тикленип бакъты да: «Что с Вами? На Вас лица нет», — деди. Ишим уймагъаныны анылаттым. Мени тынчландырмакъ ичюн: «Не беспокойтесь, чтонибудь придумаем, ждите меня в зале», — деди.

Залгъа къайтып, скемле устюне ерлештим. Хызметчи къадын

мени не заман чагыраджагыны бекледим... Бир маальде мени кене шу пенджерге чагырды ве: «Вот по этому номеру телефона позвоните», — деди. Элиме телефон саны язылган кягытны узатты.

Телефон ачсам, обир уджунда мени динълеген инсан не меледен кельгенимни сорады. Мен биринджи мемурга киби, не себептен кельгеними изаатладым. Амма кене де: «Эски амам, эски тас», дегенлери киби, экинджи мемур да: «Зачем же Вы приехали сюда, ведь вопросы прописки, трудоустройства должны решаться на местах», — деп биринджи мемурнынъ сёзлерини бирге-бир текрарлады.

Инсан омюринде бир шей олса, озь еринде, заманында айтылган догъру сёз дженкни токътата билир, дегенлер. Бильмей-им, кьайдан кельди меним фикириме бойле ифадели сёзлер. Телефонда мемурга джевап бердим: «Меня не столько вопрос прописки и трудоустройства волнует, сколько партийная дисциплина. Вот уже более 6-ти месяцев нигде на партучёте не состою», — дедим. Бойле сёзлерден сонъ мемур бир парча йымшады ве: «Ладно, в 11 часов я Вас приму», — деди. Бу ерде юрек бир парча тынчланды, амма саат он бир оладжагыны сабырсылыкьнен беклеп отурдым.

Саат он эки, бир, экини кечти. Акъреп учьке айланып башлады, сес-солукъ чыкьмай. Пек ач олдым, эвден чыкькьанымдан берли агьызыма бир кьапым отьмек кьоймадым. Москвада геджелемек ерим ёкь... Теляшланып башладым.

Саат учь дегенде, залда радиоэшиттирювде: «Кьырымдан кельген бойле инсан, бойле санлы кабинетке давет этиле», — деген илян олды. Кабинетнинъ кьапысыны ачып, ичери кирсем, маса башында отургъан мемур мени кулюмсиреп кьаршылады. Шу инсан, В.К. Орлов КПСС Меркезий Комитетининъ аппаратында фиркьа незарет болюгининъ мудири экен.

Арамызда олган субеттен меним кьабул этильмем не себептен чокькьа сюрюльгени белли олды. Мен залда беклеп отургъан заманда, о, Кьырымнен багъланып, меним акькьымда малюмат топлагъан.

Маса кенарында ерлешип алган сонъ, тафсилятлы Кьырымда меним аилем ве Кьырымга кьайтып кельген аилелернинъ устюнден афу этильмез залымлыкълар япылгъаны акькьында айттым, делиллер, мисаллер кетирдим. Кьаршымда отургъан вазифедар инсан ифаде этильген делиллерге кьулакъ асмай, субетни башкьа мевзуга чевирди.

Лакьырдыны бойле башлады: «Сиз Кьырымда яшап, девлет истисалында чалышмагъа истемей, базарларда алыш-веришнен огърашмакьны севесиз. Ондан гьайры, миллетиныиз арасында гизли джемиет чалыша. Аилелерни Кьырымга меджбурий

ёллай, оларны сермия иле теминлей. Эгер де бойне олмаса, бир ерде чалышмагъан инсан аилесини насыл кечиндире биледжек», — деди.

Мемурнынъ агъызындан чыкъкъан фитнени мен Къырымда да эшиткен эдим. Амма о заманда шу меселеге эмиет бермеген эдим.

Бу сефер юксек вазифедар инсандан бойле лакъырды эшиткен сонъ, Советлер Бирлиги «огюз астындан бузав къыдыргъан укумет олгъаны» даа бир кере тасдикъланды. Мен миллий арекетте гизли джемиет олгъанындан хаберим олмагъаныны ифаде эттим.

Акъмесджитте язылмай яшагъан аиле башлары алий тасилли мутехассыс олып, девлет ишинде чалышмакъ, хызмет этмек азыр олгъанларыны, аксине, Къырым акимieti оларны суный иштен марум эткенини тарифледим. Мемур мен кетирген акъикый делиллерге итираз косътермедим.

Субет халкъара сиясетке кечти. Совет укумети дюнья узеринде Америкагъа къаршы алып баргъан сиясетни макътап башлады. Мен онынъ, кетирген делиллерини индемей, динълеп отурдым.

Субетдеш яваштан мевзуны миллий арекетке чевирди: «Сен миллий арекетте иштирак эткен тешеббюсчилерге насыл мунасебеттесинъ?» — деп сорады. Мен къырымтатар миллети алып баргъан тынч курешни догъру саям, дедим. Мемур: «Я олар Совет Бирлигине къаршы душман сиясети алып баралар. Къырымтатар миллети изленгени акъкъында бутюн дюньягъа ялан бильдирлер де», — деди. Бу ерде мен онъа итираз эттим: ич бир къырымтатар миллетининъ векили Совет укуметине къаршы чыкъмай. Бизим арзумыз озъ Ватанымызда сабыкъ миллий мухтариетни тиклемек. Башкъа миллетлернен берабер мусавий шекильде инкишаф этмек. Башкъа лакъырдылар КГБ хадимлери тюшюнип тапкъан масал, ондан зияде дегиль, дедим.

Сонъ субетни озъбек халкъына чевирди. Огюме бойле суаль къойды: «Сиз, къырымтатарлар озъбек халкъына насыл бакъасынъыз?» — деди. Мен бойле джевап бердим:

«Эльбет де, биз Озъбекистангъа кельген биринджи йыларда айры шахыслар тарафтан бизге къаршы зорбалыкълар япылды, олгъан шейни бельгилемек керек, — дедим. — Амма тилимиз, динимиз бир олгъаны себептен, озъбек къардашларымыз бизге ярдым косътерди, къырымтатар миллетини бутюнлей эляк олмасындан къуртардылар.

Биз эвель заманда бирликте яшагъан Улу Тюрк дюньясынынъ векиллеримиз. Душманларымыз бизни къырымтатар, къазантатар, озъбек, къыргъыз бейликлерге болип, бири-биримизден узакълаштыкъ. Келир заман, тюрк дюньясы кене бирлешир», — дедим. Бойле сёзлерден сонъ къаршымда отургъан мемур манъа серт козьлернен бакъты, амма индемедим.

Арамызда олган субет 1.5 саатан зияде девам этти. Мемур В.К. Орлов огюме бойле суаль де кьойды: «Яхшы, сени язсынлар, я сенинь киби онларнен язылмай яшагъан аилелер не этсинлер?» — деди. Мен: «Эписини язмакъ керек, олар язылган сонъ, истисалда семерели хызмет этип, Совет укюмети хазинесине файдалы келир кетирирлер», — дедим.

Субетнинъ сонъунда мемур: «Сен не ерде токътадынъ, гедже-лемек еринъ бармы? Истесенъ, мусафирханеге ерлешмекте ярдым косътерейим», — деди. Москвада четтен кельген адий инсангъа тевсиесиз мусафирханеге ерлешмек енгиль меселе дегиль эди. Мен мемургъа миннетдарлыкъ бильдирдим, эгер де меселе мусбет чезиледжек олса, акъшам Къырымгъа кеткен треннен эвиме къайтырым, — дедим. Мусафирханеде токътамакъ ичюн джебимде пара олмагъанындан мемурнынъ хабери ёкъ эди. Субет биткен сонъ, мемур еринден турып, яныма кельди. Элимни сыкъып: «Мен санъа мувафакъиетлер тилейим», — деди. Мемурнен сагълыкълашып, кабинетни терк эттим.

Сыджакъ КПСС Меркезий Комитетининъ къабулхане бинасындан тышары чыкъкъан заманда саат 17 къарарларда эди. Москвада январь айынынъ кунълери къыскъа олгъанындан, саат 17-де энди къаранлыкъ тюшип башлай. Бурун, къулакъ уджуны сызлатаджакъ аяз авадан къачып, чабик метро станциясына ашыкътым. Метрода тез арада келип токътагъан электричка вагонына отурдым. Акъшам маали олгъаны себептен вагон рыкъма-рыкъ ёлджуларнен толукъ, эр кес иштен къайта эди. Пенджере къаршысында бош ерде вагондаки зий-чув, гъамсыз шаматагъа къулакъ асмайып, сыртымнен ёлджуларгъа чевирильдим. Пенджере артында корюнген къаранлыкъ бошлукъкъа бакъып, ичимде олган къасеветлерни къафада талиль этип, «Казанский» демирёл вокзалына келип чыкътым. Аман касса пенджересине бардым, Къырымгъа къадар билет сатын алдым.

Билет сатын алган сонъ, джебимде бир кумюш пара къалды. Къарардан зияде ач олдым, ачлыкътан юрек сызлап башлады. Чюнки эвден чыкъкъаныма 42 саат кечкен олса, шу маальден берли агъзыма бир дирем отъмек тюшмеди. Бир кумюш парагъа не алмакъ мумкюн, деген фикирнен сайып башладым. Парама коре: 24 капикке бир батон отъмек, 47 капикке 0.5 литр лимонад сатын алдым.

Трен бекленген залнынъ тена бир кошесинде ерлештим. Батонны ачъ-козьликнен тишлеп, артындан лимонад суву ичип ашадым. Татлы сувны бутюнлей ичип битирдим. Отъмек ёл бою керек олур, деп яры батонны чантама сакъладым. Ашап тойгъан сонъ, озюмни башкъаджа дуйып башладым. Отургъан еримде, четлерге бакъмай, КПСС Меркезий Комитетте мемурнен олган субетни хатырлап, талиль эттим.

Бир заманда радиоэшиттирюв вастасынен вокзалнынъ биринджи ёлундан саат 23.50-де Москва-Акъмесджит трени ёнейджеги бильдирильди. Хаберден сонъ, башкъа ёлджулар киби, бир аякъ эвель перронгъа ашыкъмадым. Устюмде урба индже олгъанындан себеп, эвельден тышары чыкып, тренге отурмакъ рухсет бериледжегини беклеп, аяз авада бузлап, ушюп турмакътан сакъындым. Буюк арекетлер бир парча ятышкъан сонъ, бинадан чыкып, сербест 6 санлы вагоныма кирдим.

Вагонда билетте косътерильген еримни (купени) тапып, ичери кирсем, анда энди учъ эркек инсан ерлешип отуралар. Мен де экинджи къатта озъ еримни алдым. Бир маальде трен еринден кочъти. Меним ёлдашларым арекетке келип, тёшек чамашыры сымарыш этип башладылар. Мен тёшек сымарламадым, чюнки парам къалмады.

Тёшеклер тёшельген сонъ, софра донатмакъ тедариги башланды. Эр кес бераберине олгъан емекни ортагъа чыкъарды. Рус миллетининъ адетине бинаен софрагъа ракъы да къоюлды. Менде бир шей олмагъаны себептен мерасимге къошулмадым. Экинджи къат рафкъа котерильдим, чантамны ястыкъ ерине башым астына къойып, узанып яттым.

Емек ашалап, ракъы шишеси бошагъан сонъ, ёлдашларнынъ тиллери чезильди. Бири-биринен шень-шерамет къонушалар. Бир маальде ёлдашларнынъ бири манъа мураджаат этти: «Акъ-ай! Не куськен бала киби ятасынъ, тюш ашагъы, къошул бизге», — деди. Ашагъы тюшип, купенинъ сол тарафында бир озю отургъан инсаннынъ янында ерлештим.

Таныш олып башладыкъ. Эр кес кендисини: Николай, Михаил, Владимир такъдим этти. Мен де озюмни таныш эттим. Москвагъа ишнен барып, Кырымгъа, Акъмесджитке эвге къайткъанымны сёйледим. Дёрт ёлдаштан учюмиз къарарнен 35-40 яш чагъда инсанлар эдик. Дёртюджи ёлджу бизден яшча, Харьков шеэринге кеткенини айтты.

Кырым сёзю аныългъан сонъ, энъ яш ёлдаш Владимир мен ким олгъанымны бильмейип, Кырым тамыр халкъы устюне кир тёкип башлады. О: «1941—1945 сенелери дженк заманында кырымтатарлар кутлевий шекильде алманларнынъ тарафына кечип, Совет укюметине къаршы дженклешкенлер. Онынъ ичюн И. Сталин саткъын миллетни 1944 сенеси 18-майыста 15 дакъкъа ичинде автомат сия астында Кырымдан сюрюн этти», — деп, бильгисинен макътанып башлады.

Мен онъа суаль бердим: «Сен яш чагъынъа коре, дженктен сонъ догъгъан инсансынъ. Бойле малюматны не ерден алдынъ?» О: «Меним бабам шу сюрюн джерьянында иштирак эткени акъкъында икяе эте эди о, энди обир дюньяда», — деди.

Демек сенинъ бабанъ девлет ёлбашчысы мустебит И. Сталин эткен джинаетликнинъ иштиракчиси. Бинълернен бала-чагъаны,

эсли-башлы инсанларны вефадар олюм ёлуна йибермеге себепчи олган. Кырымтатар миллети устунден япылган вахший джинает вакъианын иштиракчиси экен. Омюрнинь сонъунда эткен кылыгы ичюн афу сораиджакъ ерине, аксине, макътанган. Сен бабанъ япкъан залымлыкны такъбих этеджек ерине, аксине, гурурланасынъ», — дедим.

Бойле кескин ибареден сонъ, субетдеш меним ким олгъанымны анълагъан олса керек. Онынъ чырайы агъарды, сандыракълап башлады. Бу ерде башта индемей отургъан ёлдашлар давагъа кириштилери. Олар меннен дава эткен аркъадашнынъ тарафыны тутуп, учю манъа къаршы уджюм этип, агъызлары толу копюк, халкъымыз устуне ифтира тёкип башладылар.

Ракъиплер котерген манасыз меселелерге акъикый джевап бердим. Эр бирини маналы делильнен шыплап, ерине отурттым. Чюнки олар Совет укюметинде язылган ялан тарихкъа инанып, дава этилери. Кызгын дава гедже саат экиге къадар девам эти.

Бир маальде арамызда сюкюнет пейда олды. Ракъиплернинъ делиллери биткен олса керек. Эпимиз бири-биримизге бакъып къалдык. Олган сюкюнетни бозып: бу даванынъ сонъу олмаз, айдынъыз, ерлеримизге ятайык, энди кеч олды, дедим. Эр кес озъ ерине узанып ятты.

Бильмейим, ёлдашларым насыл вазиятте булуна эдилер. Меним козь къапакъларым орьтюк олса да, ич де юкълап оламадым. Олган давадан кейфим бозулды. Экинджиден, къатты тахта раф устунде ятмасы пек онъайтсыз эди. Бютюн гедже бир тарафтан экинджисине чевирилип, онъайтлы вазиятни тапмагъа ынтылдым.

Саба саат алты къарарда ёлдашлар арекет этип башладылар. Дуракълары якъынлашкъан олса керек. Бирер-бирер купени терк этип башладылар.

Шашыладжакъ шей, ёлдашларнынъ ич бири меннен сагълыкълашмады. Акъшам олган давадан джанлары агъыргъан олса керек. Я не этеджексинъ? Догурусыны сёйлеген, бабасына ярамагъан, дегенлер. Ёлдашлар дуракъларында тюшкен сонъ, ёлнынъ сонъуна къадар купеде бир озюм кеттим. 1976 сенеси 16-январда сагъ-селямет Акъмесджитке, эвиме къайтып кельдим.

МОСКВАДАН КЪАЙТКЪАН СОНЪ

Москвадан къайтып кельгенимни эшиткен достлар хошкельдиге кельдилер. Санки дерсинъ, Меккеден аджиликтен къайтып кельдим. Кельгенлернинъ эписи Москвада кимнен корюшкенимден, КПСС Меркезий комитетте мени ким къабул эткенинен меракълана эдилер. В.К. Орлов мемурнен корюшкенимни, олган девамлы субет мундериджесини кельген мусафирге текарлады.

Къайтып кельген сонъ, эки афта январьнынъ сонъуна къадар эвге милис хадимининъ кельмеси токъталды, орталыкъта сускъунлыкъ сюрди.

Мен киби язылмагъан танышларымдан хабер алсам, оларнынъ эвине де милис хадимлерининъ аягъы кесильген. Бойле сюкюнет оладжакъ буюк фуртунанынъ хаберджиси, бизни эвден сургюн этеджеклер, деп сакъынып башладым. Аллагъа шукюр! Мен тюшюнген ярамай фикир керчек чыкъмады.

1976 сенеси экинджи февраль куню маалле милис хадими А. Попов азбаргъа кирди. Эвель хоразланып келип тургъан хиянет инсан эди. Бу сефер мышыкъ киби муляйим олып, азбаргъа кирди. Аякъ устюнде олгъан субетте: «Сени 5-февраль куню шеэр МВД идаресине язылмагъа чагъыралар, янынъда паспорт, эв весикъалары олмакъ шарт», — деди.

Тайин этильген куню шеэр МВД идаресине барып, баш милис кабинетининъ къапысына якъынлашсам, анда мен киби язылмагъан таныш-билишлерни корьдим. Янларына келип, селямлашкъан сонъ, олар да бу куньге мында ресмий давет этильгенлери белли олды.

Не себептен бизни топлагъанларыны бильмейип, эпимиз къапы огюнде отурмакъ скемле олмагъанындан, аякъ устюнде къасеветленип турамыз. Бизим огюмизде кабинет къапысы зырта-зырт, токътамай ачыла, къапала. Бизге таныш олмагъан инсанлар кабинетке бири кире, бири чыкъа. Биз оларнынъ артларындан сейир этип турамыз.

Бир маальде къапы невбеттеки сефер ачылды, ичтен шеэр баш милисининъ муавини, подполковник М.В. Заяц чыкъты. Бизге мураджаат этип: «Энвер Аблаев кабинетке давет этиле», — деди. Энвер Абла дженк иштиракчиси, сабыкъ арбий эким, 70 яш чагъында. 10-15 дакъкъа кечер-кечмез, Энвер агъа кабинеттен бетинде тебессюмнен чыкъты. Бизге якъынлашып, яваштан: «Балалар! Бугунъ биз ичюн хайырлы кунъ, манъа язылмакъ ичюн рухсет берильди, сизни де язаджакълар», — деди.

Шу куню беш аиле кабинетке бирер-бирер давет этилип, Акъмесджит шеэр иджра комитетининъ реиси В.М. Максимов реберлигинде топлангъан комиссия топлашувында ёл-ёрукътан кечирип, язылмакъ изини берильди. Бир афта кечкен сонъ, 12-февраль куню юкъарыда айтылгъан ёл-ёрукънен даа беш аилеге язылмакъ изини берильди.

1967 сенеси 5 сентябрьде Юкъары Шура Президиумы кырымтатар миллетини акъламакъ ичюн къабул эткен къарардан сонъ, 1976 сенеси февраль айынынъ башында сифте ве сонъки кере чокъ аилеге бирден язылмагъа изин берильди. Не ичюн сонъки кере? Чюнки 1976 сенесининъ сонъундан Л.И. Брежнев ольгенине къадар, Ватангъа къайтып кельген аилелернинъ изленмеси зияде кучълениди.

Окьюйыджынынъ дикъкъатына 1976 сенеси февраль айында Акъмезджит шеэринде ерлешмек ичюн фааль курешип язылган ватанпервер инсанларнынъ джедвелини кетирем.

Оларнынъ сойадалары:

1. Энвер Абла;
2. Сеит-Мемет Умер;
3. Сеит-Мемет Эмирша;
4. Энвер Сары;
5. Мухтар Софу;
6. Руслан Муртаза;
7. Якъуб Керим;
8. Акъкъи Халил;
9. Мустафа Али;
10. Билял агъа Билял.

Юкъарыда коръсетилген аилелернинъ язылмасына бир къач меселе себепчи олды:

Биринджиден, язылган аиле башлары акъай-къадын юксек тасилли инсанлар. Ондан гъайры, акъайлар коммунист фиркъасы азалары. Акъыл-ферасетнен лакъырды эткен инсандан акимият векиллери сакъына эдилер.

Экинджиден, оларнынъ язылмасына КПСС Меркезий Комитетининъ аппаратында хызмет эткен В.К. Орлов аркъадашнынъ ярдымы тийген олса керек. Чюнки мен онынъ къабулында булунганда, меселе тек меним ичюн дегиль, башкъа язылмаган аилелер ичюн лакъырды олган эди.

Учюнджиден, эгер де укюмет севиесинде тантаналы тедбир кечеджек олса, акимият халкъкъа эйилик этмеге тырыша эди. Малларнынъ фияты уджузлай, апсханеден мабюслер азат олуна, инсанлар юксек унваннен такъдирлене. 1976 сенеси 24 февраль куню Москвада XXV коммунист фиркъа съезди башланмасы беклениле эди. Шу тедбирге келиштирилген эйилик он аилеге бирден язылмакъ себепчи олган олса керек, деп тюшюнем.

Чюнки Акъмезджит шеэрнинъ озюнде язылмай, ишке кирип оламаган чекишип юрген аилелер аз дегиль эди. 1982 сенеси 10 ноябрь геджеси Москвада КПСС Меркезий Комитетининъ Баш кятиби Л. Брежнев ольгенине къадар, Ватангъа къайтып кельген аилелернинъ вазияти сонъ дередже сефиль эди. Инсанлар 4-5 йыл язылмай, ишке кирип оламай, чекише эдилер, Къырымдан тышары сюрдюн этиле эдилер.

1982 сенеси ноябрь айында укюмет башына Ю. Андропов кельген сонъ, миллетимиз устюнде булунган къара булутлар сийреклекшип башлады. Инсанлар устюне суный джинает иши ачып, махкемеге чекмек, апске къапатмакъ эснасы токътатылды.

25.04.2015 с.

Сейяре МЕДЖИПОВА

Шефтали тереги

Меним энъ чокъ баргъан ерим – белли языджи Риза агъа Фазылынъ эвидир. Не ичюн десенъиз, мен онынънен та яшлыкъта таныш олгъан эдим. Чюнки о, рахметли анам Джеваиренен къалем-дештир, эм де бизге энъ чокъ кельген языджылардан бири эди. О, эр афта келип, бизни ёкълай тургъан десем, янълыш олмаз. Адети узьре эр беш-он кунъде Чырчыкъ шеэринде яшагъан рахметли анасы Эсма къартийни, аптеси Сыдыкъа татадан хабер алып тура эди. Эльбетте, эм зиярет, эм тиджарет дегенлери киби, мен энди онъа алышып къалдым, санки догъмушларымдан бири.

Анамнен экиси эдебият, шиириет акъкъында чокъ лаф эте эдилер. Белли шаир Эшреф Шемьи-заднен де тешриф бургъан эди.

Анам мусafirчен, ашкъа-сувгъа уста олып, адамлар кельгенде, мытлакъ миллий ашлар пишире тургъан. Чиберек пиширгенде этни эльден тарта, хамырына ягъ къоша, оларны пек балабан япмай эди.

Бизде къыйма машинасы ич де олмады, сатын алмадыкъ, чюнки, анамнынъ айткъанына коре, о этни эзип, лезетини эксильте экен. Кобетени чокъсу къатмерли япа тургъан. Шимди лаф чыкъса, Риза агъа айта: «Ананъ пиширген пахлава киби союны бир даа ич ашамадым». Кяде бир къызы Айданны ве огълу Яшарны алып келе тургъан. Олар о вакъытта 10 – 12 яшларында эдилер.

Меракълысы шунда ки, Риза агъа башта бизге келе, сонъ анасына ве аптесине кете, чюнки олар шеэр меркезинден узакъча яшай эдилер. Қызы Айданнен бизге ильк кере кельгенде: «Бу Сейяре апте», – деп таныш эткенде, Айдан манъа бакъып: «Ёкъ баба, мен Сейяре, десем олгъан, апте сёзю ич керекмей», – дегени хатырымда тура.

О вакъыт онда догърулыкъ, къатиен бир шейни айтмакъ, къавий ираде сезильди.

Кет-кете омюр аркъадашы Эльмира аптенен де таныш олдым. О, бизим эвге анамнынъ 40-на (дуа) Риза агъанен берабер кельген эди. Ондан сонъ олар Къырымгъа кочтылер. Бу вакъиа 1992 сенеси октябрьде олды, биз сонъки кере корюштик, амма ондан сонъ да багъымыз узюльмеди, мектюплешип турдыкъ. Олсун почта вастасынен, я да догъмушлар, сой-соп, дост-эш, илле чаресини тапып, бири-биримизден хабер алып турдыкъ.

Бу хатырлавларымнынъ язылмасына себеп бар.

Якынларда Риза агъанынъ эвинде олгъанымда кызы Айдан да кельди. Не ичюндир, оларнынъ азбарында оськен шефтали тереги акъылыма тюшти.

–Риза агъа, мен сизге ильк кельгенде, яни 1999 сенеси шефтали терегинъиз бар эди. Пек сувлу, татлы, бал киби шефталилери ола тургъан, кене яхшы берекет береми? – деп сорадым.

Не ичюндир, Риза агъанынъ бойле суалиме бенъзи солды, кейфи тюшти.

–Э, Сейяре, о аджайип шефтали тереги энди къуруды, эм де негизинден, тамырындан ёкъ олды. Шорбаджысы къартайды, терек де кереги киби бакъылмады. Сонъ яваш-яваш солып башлады. Эр шейни бакъсанъ, сонъ ола. Бакъсанъ багъ, бакъмасанъ дагъ олур, дегенлер. О да инсан киби ипрана, эр шейге кучъ-къудрет керек, вакъытында суварып, иляджап турмасанъ, терек биле озъ-озюнден ёкъ олып кете экен.

Кызым, огълум буюдилер, оларнынъ озъ эвлери, къоранталары бар. Эльбетте, сагъ олсунлар, ёкълап туралар, бизни къайгырып, эки-учъ кунъде бир келип бакъалар, эр кеснинъ иши бар. Мен озюм азбарны бир къарар бакъа эдим, амма энди къартлыкъ, хасталыкълар басты, гонъюльден чокъ шей истейсинъ, амма энди бир шей япылмай, – деди.

О, мени эвине чагъырса, эр вакъыт: «Фуртынъны котерип кель», – дей. Мен оларда озюмни санки ана-баба эвинде олгъан киби ис этем, чюнки оларгъа пек алыштым: эйи мунасебет, айры ода, озюньни гъает сербест дуюсынъ. Бильмеген шейлеримни сарайым, керек олса сойларыма айталмагъан лафларымны оларгъа айтам. Оларны озюме, гонъюлме якъын туткъан адамлар деп, саям.

Мен кене шефтали терегине къайтып, бир къач хатырлавларымны окъуйыджыларнен болюшмек истейим. Догъып, осип, буюп, Озбекистанда яшап, Къырымны ич корьмеген эдим. Лякин рахметли анам манъа пек чокъ шейлерни икяе эте эди. Шу себептен баягъы малюматны эльде эттим, эм де, лаф сырасы меним бильгенлеримни эшиткенлер, сен, гъалиба, чокъ керелер ватангъа баргъансынъ, деген хуляса чыкъара, ич бармадым дегенде, тааджиплене эдилер.

Шай этип, анам вефат эткен сонъ ильк оларакъ 1999 сенеси-

нинь июль-август айларында Кырымга учакнен кельдим. Якын союм кяршылап алды, бир айдан зияде Акъмесджитте олдым. Кельгенимнен «Янъы дюнья» газетини зиярет эттим. Муаррир Нузет ага Умеров, муавин Аблязиз Велиев, хадимлер – эр кес мени корип шашты. Анда Риза ага да бар эди. О, атта мени элине алып котерди. Бу самимий, юрек тепрендириджи корюшов але бугунге кьадар козюм огюнден ич кетмей. Шу вакытта белли шаиримиз Решид Мурат да кельди. Баягы лаф этип отурдык. Токьталган мензилимни сорадылар. Риза ага:

– Бизим Богьурча кьасабамызга келирсинь, Эльмира аптень эр вакыт эвде, – деди.

Мен исе:

– Анда мен кьатнашкан чырчыкылы Абибуллаевлер де бар, оларга да мытлак бармак керек, – дедим.

Риза ага сагылыклашып кетти. Бираз вакыт кечкен сонь, шу куню Аблязиз ага бир кунни бельгилеп, Марьино кьасабасына мусафирликке чагырды, лякин мен Акъмесджитни даа яхшы бильмей эдим.

– Сейяре, мытлак кель, бизим яызджылар топлу яшаган ерни корерсинь, эм де истеген адам акьшам бизге келип, янынъда олур, – деп тенбиледи. Бараджак арабамны да айтты.

О, бельгилеп чагырган кунде мен уйледен сонь эвинде яшаган союма кельмейжегимни айтып, Марьино кьасабасыны тапып бардым. Башта бир-эки ерге кирип чыкар эдим, деп Аблязиз агага ве онынъ омюр аркадашы Шевкьиеге ниетимни бильдирдим.

– Сакьын, кеч кьалма, Шевкьие мусафир софрасы япаджак, яызджылар келеджеклер, – деди кулюмсиреп Аблязиз ага.

Энь-эвеля шу ерде яшаган газет хадими Эмсае Аблямитовага анасы рахметли Зайде аптени ёкьлап кирдим. Мен оларны чокьтан билем. Мени корип пек кьуванды. О вакытта эви даа соньуна кьадар битмеген эди. Зайде аптенинь кьыз кьардашынынъ кьызы яш кечинген эди. О, да анам дефн этильген мезарлыкька джыйылган эди. О, менден кьыз кьардашы Найлен аптенинь кьызынынъ мезары насыл турганыны сорады.

Мен анама барганда онынъ да мезарыны отлардан темизлеп турганымны айттым. Соньра аякь устюнден Айше Кокиевага кирип чыктым. Эмсае мени Аблязиз агьанынь эвине алып кельди. Анда энди буюк софра донатылган, Нузет Умеров, Шевкет Асанов, Билял Мамбет отура эдилер. Урие апте хасталангьанындан себеп келип оламаган. Олар менден Озьбекистандаки вазиятни сорадылар. Анда кьалган достлары, сой-сопларынен алякьа багламак ичюн оларнынъ мензиллерини язып бердилер. Шу вакытта эр кес кьуванып, мени эвлерине давет этти.

Ич унутмайым, Билял ага:

– Сейяре, буларнынъ эписи кокке якъын туруп, йылдызларнен сырдашлар, шай этип, Аблязиз агъанъ бир къач кере кокке бакъса, йырлары деръал пейда ола, онъа мен беллесем, йылдызлар ильхам багъышлай. Биз бираз ашагъыда, ашагъы маалледе яшаймыз, ильхамымыз о къадар къайнамай, – деп айтты. Сонъ: «Билял, ярын Сейяре бизим эвге кельсин. О, кельсе яхшы олурым, иншалла, деп, Урие аптень тенбиелеп йиберди», – деди ве мен-зилини анълатты. Лякин, теэссюф ки, оларгъа барып оламадым.

Шу куню чокъ шаир ве языджыларны хатырладыкъ. Бильген, таныгъан Озбекистанда къалгъан ватандашларымызнынъ къулакъларыны чынълаттыкъ. Вакъыт кечкенини дуймадыкъ. Аблязиз агъа эр кеснен шакъа-къората этти. Яры геджеден сонъ менден гъайры эр кес эвине къайтты.

Саба исе Аблязиз агъа арабасынен мени Марыногъа чыкъкъан ёлгъа кетирди. Чюнки мен Мамут-Султангъа дайымнынъ эвине бараджакъ эдим. Бир къач кунъ кечер-кечмез Богъурча къасабасына, Риза Фазылнынъ эвине ёл алдым. О вакъытта о тарафкъа тек троллейбуслар юре, автобуслар бармай эди. Троллейбустан тюшкен сонъ, къалгъан ёлны джаяв кетмек керек олды.

Алиме Абденнанова сокъагъыны сорап таптым. Эв къапысы огюнде токътадым. Ашханенинъ пенджереси ачыкъ, кимсе корюнмей. Копек афырмагъа башлады. Шай дегендже пенджеренен Эльмира аптенинъ башы корюнди.

–Сиз кимсиз, кириныйиз, танымайым да, – деди о.

–Мен Сейярем, Чырчыкътан кельдим.

–Вай, акъыз танымадым, мен бир тюркиели къадын белледим. Риза агъанъ «Янъы дюнья»да коръдим, деп айткъан эди. Лякин не вакъыт келеджегинъни баян этмеди. Ичери кир, орталыкъ бир парча къарышыкъ, коресинъ, иште, къуруджылыкъ сонъуна къадар битмеди. Бу бала Айданнынъ огълу Арслан, – деди. Балачыкъ чапып келип элимни опыти. Мен онъа Озбекистандан кетирген бахшышымны кетирген эдим.

–Отур диван устюне Риза агъанъ шимди келир дегенджек, Риза агъа къапыдан кирди. Сонъра къызы Айдан, кельди. Мен онъа Аблязиз агъа зияфет япкъаныны айттым.

–Машалла, пек яхшы япкъан, – деп Риза агъа макъулледи.

Айдан бабасына бакъып:

–Баба, анавы ири, къырмызылы-сарылы шефталилеринъден теректе къалдымы? Мен , къалгъан олса, барып кетирейим. Сейяре ашап бакъсын, лезети пек гузель, – деди.

–Гъалиба, анда, бир къач дане олса керек. Сейяре Озбекистанда ким биле насыл сойларыны ашагъандыр, оны емишнен айретте къалдырмакъ къыйын, – деди кулюмсиреп Риза агъа.

–Баба, я бизим шефталимиз Кырым шефталиси, мен бел-

лесем онынъ дады, лезети башкъа, эм де бизим багъчамызнынъ емишини ашап, бизге фикирини айтыр деп, – бир-эки дакъкъа ичинде теректе къалган шефталилерни джыйып, софрагъа кетирип къойды. Озьлери бир дане биле ашамай манъа, Озьбекистандан ильк кере ана топракъкъа аякъ баскъан мусафирге ашаттылар. Айдан манъа бакъып:

–Бакъынъыз. Сейяре, бабам багъчада чалышып, аджайип мейвалар осьтюре. Анда, Озьбекистанда багъ-багъчадан хабер иёкъ эди. Чюнки девлет эвинде яшадыкъ. Мында, ана-топракъта, коресинъизми, акъикый шорбаджы олды. Не къадар айтсанъ биле, ана-юртнынъ мейвасы башкъа ола экен. Дуюсызми, къокъусы биле башкъа?

Айдангъа бойле аджайип шефталилер ичюн тешеккур бильдирдим. Риза агъа да бойле шефтали тереги осьтюргени ичюн сагъ-селямет олсун, амма Эльмира апте аджайип кобете пиширген. Акъшам киеви Рашид кельди. Мында да зияфет япылды.

–Бойле сыйлайберсенъиз, мен келеберирим, – деп кульдим.

–Сейяре, шай деме, – деди Риза агъа. – Сенинъ кочип кельмеге ниетинъ бармы?

–Эльбетте, бар, къысмет этсе, кочип де келирим, – дедим.

Мен къайтаджакъта Эльмира апте къаве, Риза агъа озюнинъ китапларыны багъышлады.

Мен бу кельгенимде, деерлик, бутюн сойларыма, дост-эшлериме бардым. Олардан ильхам алып, эйи къабуллардан гонълум осип, юрегим къуванып, Озьбекистангъа къайттым. Экинджи кере 2005 сенеси кельдим. Мени кене бойле корюшювлер, самимий даветлер, севиндирди. Ватангъа авдет олмакъ ниетим омюр макъсадыма чевирильди. Мен Озьбекистанда догъып оськен олсам да, ич бир шейге мухтадж дегиль эдим. Эр шейим бар: эв, иш, атта Чырчыкъ шеэр акими (башы) анда чыкъкъан газетте манъа муаррир вазифесини теклиф этти, лякин мен ред эттим. Гъурбетликте падиша олгъандже, озь ана-юртунъда чобан олгъанынъ яхшы, деп нафиле айтылмагъан.

Бир шейге бакъмай, 2006 сенеси Ватангъа авдет олдым. Сойларым, дост-эшлерим, танышларым, ярдым эллерини узатып туралар. Бойле адамлар олгъанына къуванам ве гъурурланам.

Назым КЕРИЧЛИ

Назым Насип огълу МЕМЕТОВ (КЕРИЧЛИ) 1958 сенеси февраль 9-да Озбекистан-да Андижан виляетининъ Къургъан-тепа районындаки Савай ходжалыгында дю-ньягъа кельди. Ташкент девлет педагогика институтыны филология факультетининъ къырымтатар болюгинде тасиль алды.

21 йыл девамында Озбекистанда, сонъра 1988 сенесинден башлап Кы-рымда орта мектеплерде къырымтатар тили оджасы олып чалышты. Балалар ичюн «Учь истек» (2011) ве «Эски къую» адлы ки-тапларны нешир этти.

Къаргъалар

Эрте баарь. Табиат къатты къыштан сонъ сыджакъ урбаларыны денъиштирмеге ашыкъмай. Терек ве осюмликлерде япрачыкълар даа корюнмей. Кунешнинъ шавлелери топракъны кереги киби къыздырып оламай.

Анда-мында аш къыдырып кезген къаргъаларны корьмек мумкюн.

Бешинджи сыныфта окъугъан Осман компьютерден бираз раатланайым деп, азбаргъа чыкъты. Тышта козьчиклерининъ болдургъаныны ис этти.

Азбарда онынъ янына Алабаш адлы копечиги чапып кельди. Осман эвге кирип копечигине отьмек алып чыкъты. Алабаш оть-мекни ашап башлагъаныны корьген къаргъалар онынъ янына учып кельдилер.

Олар Алабашкъа «уджюм» этмеге башладылар. О исе:

«Кетинъ мындан, сизге береджек отьмегим ёкъ!» – деген киби къаргъаларгъа афырды.

Лякин инат къаргъалар озь ниетинден вазгечмейджеги белли

эди. Ачувланган копек бир кьаргъаны тутаджакъ олып, онынъ пешинден чапмагъа башлады. О не къадар тырышса да, кьаргъаны тутып оламады.

Бираздан болдурып къайткъан Алабаш отьмегининъ ёкъ олгъаныны коре. О бир кьаргъанынъ артындан чапып юргенде, дигер кьаргъалар отьмекни алып къачалар ве талашып – талашып ашап битирелер.

Кукуккъуш

Ер юзюнде яшаган эр бир айван, боджек ве чокътан-чокъ дигер джанлы махлюкларнынъ озюне хас сес чыкъарув къабилиетлери бар. Меселя: сыгъыр – мунърей, копек – афыра, кукуккъуш – кукуклай.

«Ку-ку, ку-ку! – деп кукуккъуш озюнинъ къайда олгъаныны дигер сойларына бильдире.

Эгер орманда оны расткетирсенъиз, аджайип бир теэссуратта къалырсынъыз. О сес чыкъарганда гъагъасыны ачмай, санки къавал чалгъаны киби тек боюныны соза.

Кукуккъуш йырламакъ ичюн чокъсу алда гурь тереклик олган ерни сайлай.

Бунынъ себеби бар: о вакъыт онынъ сеси тыныкъ ве узакъкъа эшитиле.

Бу къуш озь эвлятларыны озю осьтюрмей. Аксине, йымырта къояджакъта дигер къушларнынъ юваларыны тапа, анда олган йымырталарны ерге ташлай ве тек озюнькисини къалдыра. Къушлар исе йымырталардан чыкъкъан кукуккъушны озь эвляды киби осьтюрелер.

...Эгер кукуккъушнынъ сесини сайып башласанъыз, аз олса, къасеветке далманъ, о башкъа сефер чокъча саяр.

Ким бай?

Бир койде эки бекяр яшагън. Бириси бай, дигери фукъаре. Амма олар бири-бирини дост сая эдилер. Бир кере бай бекяр достуна:

— Биз яшайышымызгъа бир деньишме кирсетмек керек, яни озюмизге ляйыкъ къыз тапып, эвленмелимиз, — дей.

Достлар айткъаны киби япалар. Бай бай къызгъа, фукъаре фукъаре къызгъа эвлене.

Бир йылдан сонъ фукъаренинъ огълу ола, амма о яшайышына севинмей, чюнки алы даа зияде бетерлеше.

Куньлерден бир кунь бай ве фукъаре кене расткелишелер. Бай сорай:

– Сонъ, насыл, яшайышынь денъишtimi? Фукъаре достуна бакъып:

– Даа бетер фукъарелештим, — дей. Байнынь баласы ёкъ эди ве о фукъареге:

– Эгер сен о къадар алсыз олсанъ, манъа огълунъны сат, — деп мураджаат эте.

Фукъаре:

– Олмайджакъ шей! Сен не айтасынь! Дюнъа малы берсенъ биле сатмам!

О вакъыт бай:

– Коресинъми, сен насыл бай олдынъ, — деп джеваплана.

Джанлы макъат

Акъшам Акъмесджит шеэринден чыкъкъан трен ёлджуларны Керич шеэринде еткизмеге ашыкъа. Ёлджулар, танъ атар-атмаз, яваш-яваш яткъан ерлеринден турып башладылар. Абдуреим экинджи купенинь рафындан тюшер экен, ашагъы скемледе бир адам отургъаныны коръди.

Бет-къолларыны ювгъан сонъ купеде отургъан инсан акъ сакъ-аллы семетдешимиз олгъаныны корип, онен селямлашты.

Бираздан олар арасында субет башланды.

Юкъудан уянгъан чечек айынынь кунеши Керич ярымадасынынь чёллерини бол-бол яраштырмагъа ашыкъа.

— Коресинъми, бизим насыл аджайип чёллеримиз бар? Бираздан бутюн этраф джанлы макъатнен дюльберлешир, — деди акъсакъл.

Абдуреим тааджипленип, къарткъа бакъты.

Къарт ёлдашынынь анъламагъаныны корип:

— Чёллерге дикъкъатнен бакъсанъ, анда оськен чешит-тюрю от – оленлерни ве чечеклерлерни корерсинъ. Олар бири-биринден дюльбер. Бакъкъан сайын, бакъмакъ истейсинъ.

Оларнынь эписини Алла Таала ойле осьтюрген ки, санки джанлы макъат киби, — деди о.

Акъсакъл къартнынь айткъан сёзлери Абдуреимни къандырды. О джанлы макъаттан зевкъ ала башлады.

Бираздан трен «Учь сельби» дурагъында токътады. Вагонгъа бир къач адам чыкты. Бир къадыннынь элинде чёл чечеклери бар эди.

Абдуреим чечеклерни корип, оларгъа языкъсында.

Ашыкъ Мурат
ДЖОШКЪУН

Ашыкъ Мурат Джошкъун 1902 сенеси Къырымдан Тюркиеге иджрет эткен бир сакиннинъ оғлудыр. О, Акъсарайнынъ Хамидие коюнде ерлешкен шу сакиннинъ аилесинде 1923 сенеси дюньяга кельди. Омюрининъ сонъунадже къалемини ташламады. 2001 сенеси «Хамидиеден юксельген сес» адынен 160 шиирден ибарет китабы нешир этильди. Уйкен оғлу Бекир Джошкъун да бабасы киби къалем эхли олып, «Ашыкъ Оғлу» тахаллюсынен шиирлер яза.

Къырым дестаны

Багъчасарай, Акъмесджит, Къарасувдан,
 Атамынъ юртындан яслы Къырымдан,
 Чекильген чиледен, адджы дурумдан,
 Тириден, ольгенден селям кетирдим.

Юртындан, ювадан, къувулгъанлардан,
 Къара вагонларда къырылгъанлардан,
 Козьяшлары иле ёгърулгъанлардан,
 Сагъ къалгъан джанлардан селям кетирдим.

Эзиет чеккен сойдашларымдан,
 Къырым овасындан, сарп дагъларындан,
 Дердинъден агълагъан чокъракъларындан,
 Тёкюльген къанлардан селям кетирдим.

Имансыз кызыллар тоймады кьандан,
Ислямы ёкъ этмек азиз ватандан,
Дин, Къур'ан ёлунда ольген инсандан,
Шейттен, гъазыдан селям кетирдим.

Йыкылган минаре, виране джами,
Харабеге дёнип батмыш бир геми,
Алла седалары сармыш матеми,
Хафыздан, оджадан селям кетирдим.

Шаирлер, Герайлар, ханлар nerede?
Заферлер къазанган джанлар nerede?
Фатихлер торуны – онлар nerede?
Шанлы тарихлардан селям кетирдим.

Бурулча сувындан атын атлаткъан,
Он секиз явурнынъ отюн патлаткъан,
Джез пара алмайып, кумюш сайлаткъан
Алим Айдамакътан селям кетирдим.

Къараман Тюрк, джесюр Татар баллары,
Олю, тири – унутамам онлары,
Дин, намус огърунда акъкъан къанлары.
Гаспралылардан селям кетирдим.

Не языкъ, йыкылмыш юртнынъ ювасы,
Кяхпе душман урды, азды ярасы,
Тарла тапан ёкътыр, малы-парасы,
Ах чеккен джанлардан селям кетирдим.

Мурат Джошкъун дер ки, дурмай ич дилим,
Хамидие коюм, Акъсарай илим.
Ашкынъ денъизине далды къалемим,
Джошкъан далгъалардан селям кетирдим.

Айырма

Мусульман, Тюркмиз, динимиз бирдир,
Аллахым, бизлерни бизден айырма.
Джынсымыз, тилимиз айры олса да,
Аллахым бизлерни бизден айырма.

Китабымыз Къур'ан, ёлумуз бирдир,
Къыблагъа дёнермиз, ёнюмиз бирдир.
Барышта, заферде унюмиз бирдир,
Аллахым, бизлерни бизден айырма.

Ватан бизим, шерёф бизим, шан бизим,
Огърунда тёкюльген, акъкъан къан бизим.
Севе-севе тарифленген джан бизим,
Аллахым, бизлерни бизден айырма.

Эзанлар окъулыр минарелерден,
Намазгъа чагъырыр бизни эр ерден.
Гонъюллер шадланыр джошкъанда бирден,
Аллахым, бизлерни бизден айырма.

Барышыкъчюн орду бору чалгъанда,
Ватанперверлер эп тедбир алгъанда,
Текбир седалары Хакъкъа баргъанда,
Аллахым, бизлерни бизден айырма.

Байрагъым коклерде далгъаланаджакъ,
Рюзгарлар эстикче Сени анъаджакъ.
Санджагъым заферле, шанла къаладжакъ,
Аллахым, бизлерни бизден айырма.

Джошкуным, айрылыкъ якъышмаз бизге,
Урь миллетим юрер догъру бир изге.
Душманнынъ къарышысында чёкmem тизге,
Аллахым, бизлерни бизден айырма.

Салия МЕНДУ

Салия Менду, яни Салия Мемет Фазыл (догъру ады исе Салиха олып, Романияда танылган джемаат эрбапларындан Мустеджип Улькусалнынъ къыз къардашы ве айны шойле танылган джемаат эрбабы Аджи Неджип Фазылнынъ догъмуш абласы) 1903 сенеси Добруджанынъ Азаплар коюнде дюньягъа кельди. Эдибе, Добруджа къырымтатарларынынъ ильк ханым шаиреси ола. Онынъ язган бир сыра шиирлери сакъланып къалган. Гъает фааль джемаатчы инсан олган Салия Фазыл Къырым давасы ичюн коммунист режими вакътында якъалана ве апсханелерде чокъ кыйналып, азаплар чекип, 1962 сенеси анда вефат эте.

ТИЛЕГИМИЗ

Эртен эрте турайыкъ,
Чалышайыкъ, джошайыкъ.
Алтындай парылдатып,
Джуртымызны охшайыкъ.

Мектеп болсын богъчамыз,
Китап болсын акъчамыз.
Огренийик, аркъадаш,
Бильги толсын богъчамыз.

Фукъарени кульдирип,
Оксюзге аш берийик.
Козь джашларыны силип,
Джол тотырып джурийик.

Мектеплерге киргенде,
Эль ичинде оськенде:
«Ох, балам!» деп, сукълансын
Анай, бабай, корьгенде!

Джарыкъ йылдыз болайыкъ,
Эр бир якътан тувайыкъ.
Джаилликни джойткъан сонъ,
Ёкъсызлыкъны къувайыкъ.

Янъылыкъкъа, бильгиге
Биз теменна этийик.
Акъ огърунда курешип,
Эр мураткъа джетийик.

ОГЕЙ АНАЛЫКЪ

Озь улуна джыллы отъмек, май бере,
Ашап, тойып, оссин деп,
Мен гъарипке омач шорба пишире,
Тююлип, бувылып ольсин, деп.
Ой яман, ой яман, огей ана бек яман.

Озь улуна ат чаптыра,
Чапып, къошуны озсын деп.
Мен гъарипке эшек бере,
Отырып джерге тюшсин, деп.
Ой яман, ой яман, огей ана бек яман!

Озь улуна тон кийсетир,
Ярашып, джурип, оссин, деп.
Мен гъарипни джарты-джурты кийдирир,
Тонъып, къатып, къалсын, деп.
Ой яман, ой яман, огей ана бек яман.

Гонъюльде шиирлер чокърагъы...

Альяна Мустафа кызы Османова 1937 сенеси 9 майыс куню Акъяр шеэринде дюньягъа кельди. Сюргюнлик йыллары къоранталары Янгиюльде яшады. Альяна Османова четэль тиллер институтында тасиль алды, мектепте англиз тили оджасы олып чалышты, 1969 сенеси Душанбе шеэринде кочъти, Таджик ИНТИде (информация институтында) патент болюгининъ мудирини олып чалышты. Таджикистан илимлер академиясы фельсефе болюгининъ аспирантурасыны битирди, «Роль СМИ в пропаганде новой обрядности» диссертациясыны азырлады.

Онынъ биринджи эсерлери «Совет Точикистони», «Вечерний Душанбе» газеталарында дюнья юзю коръди.

1990 сенеси Альяна Османова Къырымгъа къайтты. Миллий матбуатымызда эсерлери девамлы басылып кельген шаиренинъ Къырымда он китабы неширден чыкъты, о кырымтатар языджылары бирлигининъ азасыдыр.

Шаиренинъ балалар ичюн меракълы ве окъунакълы шиирлери ве тапмаджалары, севгининъ тылсымлы алемини тасвир эткен эм миллий дуйгъуларыны уянткъан сатырлары юреклерде аджайип теэссуратлар къалдыра.

Онынъ шиирлери шифалы бааръ ельчиги киби енгиль-енгиль эсип, юрекке токъуна, кимсени первасыз къалдырмайып, гонъюллерни охшай, хаяллар денъизине далдыра, миллий мирасымызнынъ дюльберлигини хатырлата, севги дуйгъулары алемине алып кете.

Шаиренинъ аятий икметинен суварылгъан сатырларыны текрар-текрар окъумагъа истейсинъ. Балалар ичюн шиирлери кичкенелерге шеньлик ве бильги багъышлай, этрафтаки алемни огренмеге чагъыра, назиклик ве ренклер толук сатырлар аджайип дакъкъаларны эдие эте.

Шаиреде мусафирликте булунгъанда учъ къалын, эльязма

дефтерни саифелеп, даа басылмагъан шиирлерни козьден кечиргенде, озюмни аджайип нефасет багъчасына далгъан киби ис эттим.

– Альяна-ханум, Сиз не вакъыт шиир язмагъа башладыңыз? Бунъа не себеп олды?

– Мен чокътан шиир яза эдим. Къырымгъа 1990 сенеси къайткъан сонъ, меним омюримде чокъ къыйынлыкълар, агъыр кунълер олып кечти. Къарасувбазарда яшай эдик, сонъ Акъмесджитке кочътик, къорантамызда йылар бою учъ хаста инсанны бакътым. Джаным зиядесинден сыкъылгъан вакъытта элиме къалемнен къагъыт алып, шиир къаралай, сонъ язгъанларымны томарлап бир кошеге фырлатып ата эдим. Шиир язгъанда, озюмни бираз енгильдже дуйгъан киби ола эдим. Иджадым мени шу заман рух тюшкюнлигинден къуртарып, гонълюме насылдыр теселли багъышлагъанына эмин олдым. Шу, фырлатып аткъан шиирий сатырларынен толу къагъытларны къызым топлап ала ве сакълай эди.

Анамны, огълумны, эки агъамны, торунымны о бир дюньягъа озгъардым. Вакъыт кечти, бир кунъ кельди, къызым манъа: «Ана, шиирлерини нешир этмек керек, джоулмасынлар», – деди.

Ойле этип озъ эсабыма биринджи шиирлер джыйынтыгъымны чыкъардым. Бу 2007 сенеси Акъмесджитте дюнья юзю корьген «Севги гуллери» китабы эди. Ондан сонъ иджадымны девам эттим. Балалар ичюн шиирлер джыйынтыкъларыны нешир эттим. «Топ-топ-топ...» (2007), «Элифбе алеминде» (2008), «Джан сефасы» (2008), «Тылсымлы къасиде» (2008), «Танышайыкъ: айванлар ве къушлар» (балалар ичюн тапмаджалар), «Тап, бакъайым!» (балалар ичюн мейва, себзе ве осюмликлер акъкъында тапмаджалар) (2013), «Чечеклер алеминде» (чечеклер акъкъында тапмаджалар) (2017). «Ашкъ дуйгъуларым» ве «Алев сёнмей юректе» лирик шиирлери джыйынтыкълары исе 2010 сенеси дюнья юзю корьдилер.

– Эксери шиирлериниз дюньяда энъ аджайип дуйгъу – севги акъкъындадыр, эм олар о къадар гузель, о къадар самимий рухта яратылгъан ки... Ильхамны, дерсинъ, насылдыр бир сонъу корюнмеген чокъракътан аласыз, я?

– Бильмейим... Менден журналистлер къач кере сорагъан эдилер: я «Аджеба, Сиз аля даа севесизми?» Мен оларгъа: «Мен озюм дегиль, сиз, яшлар, севгенинъизни, эм севип, бахтлы олгъанынъизни джан-гонъюльден истер эдим!», – деген эдим. Бельки онынъ ичюн шиирлерим де ойле олып чыкъа!

Мен озъ озюмни къуш санмакъ керек олса, санам. Хаялымда

чешит шиирий образларны тасвирлемек керек олса, оларны тасвирлейим...

– Керчектен, тылсымджы экенсиз...

– Месея, балалар ичюн шииримде кобелек акъкъында яз-
магъа истесем, онынъ учушыны, анги чечек устуне къонгъаныны
козь огюне кетирем. Онъа нисбетен дуйгъуларымны тасавур
этем... Ойле этип шиир сатырлары бирер-бирер догъа, иште...
– деди Альяна-ханум ве артындан манъа хоразчыкъ акъкъында
бала шиирининъ шырыкълы сатырларыны окъуп берди:

Пек аджайип хоразым,
Дюльберлигине разым.
О юре азбарымда,
Разы тавукъларым да.
Эр кестен эрте тура,
Бизлерни тез уята.
Тавукъларны джыйгъан сонъ,
Къопайып четте тура.
Эр куннинъ тертибинде
Турмакъ, отламакъ керек.
Исте-истеме, эп бир
Къоранта бакъмакъ керек.
Гъурурлым хоразымнен.
Ой, да шаныны биле!
Тавукълар, авесленип
Артындан юре бере!

Шу джошкъун сатырлар менде бирден севинч ве шеньлик
дуйгъусыны далгъалаттылар, деръал ренкли, къычыравукъ хораз-
чыкънынъ джанлы тасвири козь огюме кельди.

**– Альяна-ханум, шиирлеринъиз кунеш нурлары киби сыджакъ-
лыкънен юрекке токъуна... Фельсефий сатырларынынъиз исе аят
дерслери киби:**

«Динълеп бакъ озъ озюньни, билип айт сонъ сёзюньни...»

– Бунынъ эписи Алла-Таалаяндыр. Сабалары турсам, пен-
джере артындан къуш сесини эшитсем, къалем уджуна бирден
сатырлар келип къонгъан киби олалар, отуруп язам... Сонъ къал-
дырам. Бираз вакъыттан янъыдан окъуйым, тюзетем...

– Севги дуйгъусы шиирлерде насыл этип тасвирлене?

– Севги акъкъында шиир язгъанда, санки севдагъа мураджаат
этесинъ, севда къальбининъ сырына токъунмагъа истейсинъ, оны
бильмеге ынтыласынъ... Сатырлар чешме суву киби акъып келе.
Севги чешмесинден:

...Къачма, къачма, сен къачма.
Етип, эп бир тутарым!
Истемесенъ, сыр ачма,
Сакълансанъ да, тапарым...

...Сени северми эдим,
Юректе ашкъ олмаса.
Азап чеке юрегим,
Севги урьмет олмаса...

– Бир чокъ шиирлеринъиз къырымтатарларнынъ кечмишини, миллий урф-адетлерининъ унутулмамасына чагыра...

– Месея, «Къызларда джыйын бугунъ» шиири санки кечмишке мусафирликке чагыргъан киби ола, эвельки джыйынларны хатырлата. Бугунъки яшларны миллий урф-адетлеримизге джелъп этмеге истегим, иште, сатырларымда тасвирленип, омюрге кече.

– Сизнинъ шиирлеринъизге язылгъан йырларны эшиткен эдим...

– Керчектен, бир къач шиириме музыка язылды. Иджраджыларгъа тилегим бар – йыр сёзлери муэллифлерининъ адлары санадан мытлакъа айтылмакъ керек.

Деерли эр бир шиирнинъ озъ нагъмеси бар. (Альяна-ханум деръал бир къач сатырны манъа йырлап берди, нагъмеси къадимий къырымтатар нагъмелерини анъдыргъан шекильде):

Сен кеткенде, гуль ташладым
Аягъыннынъ тюбюне.
Яваштан сес башладым:
Багъырыкъдай корюне...
Сен кетесинъ – мен чапам,
Артынъдан еталмайым.
Султан сен ол, мен – халкъынъ –
Десенъ де, чаре тапалмайым...

– Йыл мевсимлери сизге айрыджа ильхам багъышлайдыр?

– Эльбет. Месея, бааръде алем тылсымлы къуветнен тола, орталыкъ уяна, джанлана, деньише, ешере. Инсаннынъ къальби севинч шашкъынлыгънен тола, инсан бааръден деньишмелер беклей, эйилик истей, къальби ильхамнен толып-таша:

...Бааръ озю келиндай,
Ешилъ урбасын кие...
Санки бизге айткъандай,
«Къуван аяткъа», – дие.

Сыджакъны биз беклеймиз,
Аятымыз денъишсин...
Тек яхшылыкъ истеймиз,
Баарь чокъ иссе къошсын.

07.03.2018.

Сёзлери буллюр, темиз, чыкъ тамчыларыны анъдыргъан эр бир шиирнинъ, озъ аэнки, озъ джошкъун сеси, нагъмеси, ышыгъы парылдап тура. Шаиренинъ аятий бильгилери, инамлары шиирлеринде акс олуна – эр бир шаир ички дюньясыны кягъыт устюнде акс эттирип, окъуйыджыны айретте къалдырмагъа ашыкъа. Альяна-ханумнынъ шиирлери – санки омюр кузъгюси, инсаннынъ ички дюньясыны шырныкълы эм самимий тарзда косътере. Онынъ шиирлери инсаннынъ энъ терен, энъ назик, энъ дюльбер дуйгъуларына багъышлангъан. Онынъ шиирлери инсанны тюшюнипташынып яшамагъа огрете, къырымтатарнынъ миллий рухуны джанландыра, озъгюн къырымтатар миллети олгъанымызны балаларнынъ анъына шиирлеринен синъдире.

Альяна Османованынъ инсаниетлиги, мерхаметлиги, гонъюль джумертлиги, озъ халкъына эм яш несиллерге севгиси онынъ шиирлеринде муджессемленгендир.

Шаиренинъ гонъюндеки битмез-тюкенмез шиирлер чокърагъы бизге даа чокътан-чокъ аджайип сатырларны, дуйгъуларны, арзу-истеклерни, ильхам ве тылсымлы дакъкъаларны багъышлайджагъына эминмиз!

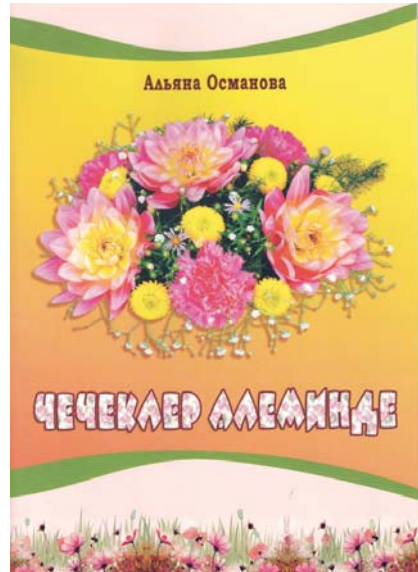
Гульнара УСЕИНОВА

*Китап
расфларынъызгъа*

Альяна Османова

Чечеклер алеминде

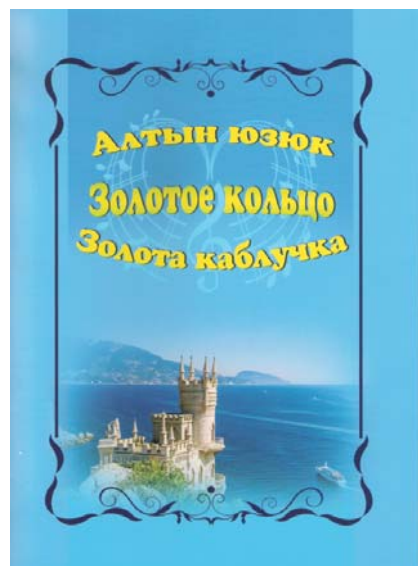
Мезкюр китап балалар ичюн язылган бир чокъ шиирий тапмаджалар джыйынтыгыдыр. Джанлы тильнен язылган чечеклер акъкъында тапмаджалар кичкене окъуйджылар ичюн ана тильни огренмеге ярдым эте. Китап лугъат ве чечеклернинъ дюльбер ресимлеринен теминленген. Джеми 300 нусхада нешир этильген.

Ирина Пинтя

Золотое кольцо

Ирина Пинтя «Алтын юзюк» – «Золота каблучка» адлы рус тилине терджиме этильген халкъ йырлары джыйынтыгынынъ муэллифидир. Джыйынтыкъта ноталарынен берильген еди кырымтатар халкъ йырларынен бир сырада эрмени, юнан, украин, италян, френк тиллеринде йырлар да ер алган. Терджиман бу китабы иле Кырымда яшагъан эр тюрлю тильде лаф эткен халкъларгъа тиль седлерини ашып, бир бирини даа яхшы аныламагъа ярдым этеджектир.

П.Я.Чепурина Орнаментальное шитье Крыма Факсимиль нешир

Мезкюр китапта муэллиф тафсиятлы шекильде кырымтатар орынеклерининь («татар ишлем», «мыкылама», «букме», «кыаснак» ве дигерлернинь) эсасларыны ве усулларыны айдынала.

Озыгон кырымтатар ишлемелернинь усулларыны муэллифке Судак районьнда, Кезлевде, Багычасарайда яшаган кырымтатар усталары косьтерип, нетиджеде 1930 сенеси Багычасарайда махсус курслары тешкиль этильген.

1938 сенеси Всесоюзное кооперативное объединенное издательство тарафындан нешир этильген китапта усулларнен берабер ишлемелернинь ресимлери эм нумюнелери косьтериле.

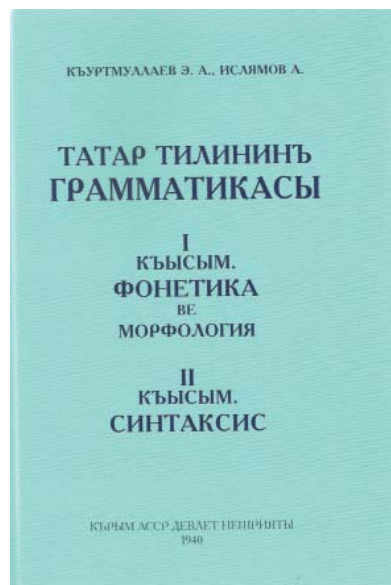
Факсимиль нешири 2017 сенеси Акьмесджитте джеми 300 нухада басылды.

Э.А. Кьуртмуллаев, А.Ислямов Татар тилининь грамматикасы Факсимиль нешир

Мезкюр китапнынь биринджи кысымы («Фонетика ве морфология») там олмаган орта мектеплернинь 6-7 –нджи сыныфлар ичюн ве экинджи кысымы («Синтаксис») там олмаган орта мектеплернинь 6-7 –нджи сыныфлар ичюн дерслик сыфатында 1940 сенеси Кырым АССР девлет нешриятында нешир этильген.

Оджалар ичюн керекли бу дерсликнинь факсимиль нешири текрар 300 нухада дердж этильген.

Эмир Усеин Чалбаш

Крылья вырастают в небе

Белли учуджы, Улу Ватан дженкининь иштиракчиси Эмир Усеин Чалбашнынъ (1918–2005) хатырлавлары шекилинде язылган китап онынъ дженк йыларындаки кунъделик дефтерлерине эсасланган. Китапта тафсилатлы тарзда учуджыларнынъ арбий фаалиетлери, авада душманнен урушлары, джебе достлары, джоюкълар эм енъишлер акъкъында тариф этиле.

Чалбашнынъ хатырлавлары – учуджыларнынъ къараманджа хызметлерининъ ифадели тасвири эм дженк шараитлеринде инсанлар акъкъында тюшюнджелеридир.

Учуджынынъ хатырлавлары учуджылыкъ саасынынъ тарихынен де таныш олмагъа истегенлер ичюн меракъллы олур.

Китап джеми 300 нухада нешир этильген.

Мезкюр китаплар И.Гаспринский адына Медиамеркез тарафындан азырланып нешир этильдилер.

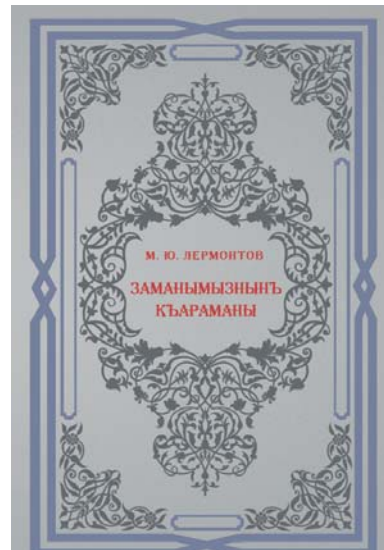

М.Ю. Лермонтов

Заманымызнынъ къараманы

Мезкюр китап 1939 сенеси Акъмесджитте Къырым АССР Девлет нешриятында дюнья юзю корьген эди (муаррир Ю.Болат, рус тилинден къырымтатар тилине терджиме эткенлер – Я.Куркчи ве О.Амит).

Эсернинъ факсимиль нешири 2017 сенеси, джеми 300 нухада басылды.

А.М.Эмирова **Актуальные проблемы** **крымскотатарской филологии**

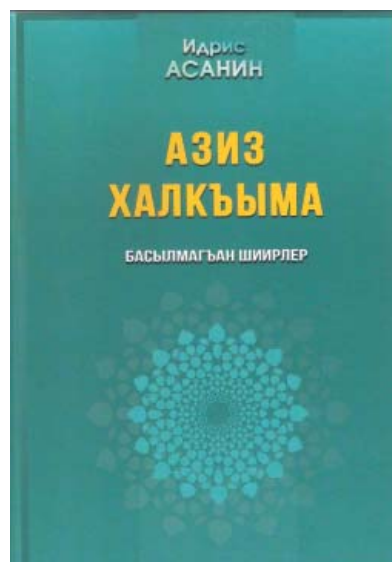
Мезкюр джыйынтыкта топланылган макъалелер кырымтатар филологиясынынъ (лексикология, фразеология, лексикография, литературная поэтика) кысымларына багышланган. Муэллиф озюнинъ махсус диккъатыны социаль лингвистиканынъ меселелерине айырган (кырымтатар тилининъ ичтимай-къануний статусы, Кырымда тиль вазияти эм сиясети ве иляхре). Нешир кырымтатар тили ве эдебияты боюнджа оджалар, талелелер ве кырымтатар тилининъ вазиятинен меракъланганларгъа файдалы оладжакътыр.

Джыйынтыкъ джеми 200 нусхада нешир этильген.

Идрис Асанин **Азиз халкъыма** **Басылмагъан шиирлер**

Мезкюр джыйынтыкъ кырымтатар шаири Идрис Асаниннынъ (1927-2007) басылмагъан шиирлеринден тертип этильген. Китапнынъ «Багышлавлар», «Ватан», «Лирик шиирлер», «Миллетиме» адлы кысымларында шаирнинъ сексенден зияде шиирлери топланган. Базы шиирлернинъ язиджынынъ озь къолунен язган асыл нусхалары косътерильген. Китапны тертип эткен Зарема Хайрединова. Китап джеми 300 нусхада басылды.

Бакый Газиев Халкъ шаири Эшмырза Факсимиль нешир

Китап 1940 сенеси Акъмесджитте Къырым АССР Девлет нешриятында нешир этильген. Неширге А.С.Пушкин адына кърым татар тили ве эдебияты ильмий-тешкерюв институты* тарафындан азырланъан. Китапта халкъ шаири «Эшмырза ве онынъ шиирлери» акъкъында макъале ве беш шиири берильген. «Бу Кърымда киши ёкъ, солдатлыккъа кетеджек», «Джаным балам, кетинъиз, солдат олып къалманъыз», «Алымызны сорасанъ, хайырға къалды кунюмиз», «Онъма-битме, Карашай, чокъ яшама, сен муфтю» киби шиирлери Къырымда XVIII-XIX асырларда чар Русиесининъ халкъны зорнен «руслаштырув», яшларны меджбурый ордугъа солдатлыккъа алув. Къырымдан «Акъ топраккъа» олган къырымтатар кочълери акъкъындадыр. Олар язылы оларакъ сакъланылмай, халкъ агъызында айтылып, кениш джайрагъандыр, – деп къайдэте муэлиф Бакый Газиев. Китапнынъ «Халкънынъ Эшмырза къарт акъкъында хатырлавлары» адлы кысымында исе агъыз яратыджылыгъы сакълап кельгенлернинъ эм Эшмырзанынъ талебелерининъ хатырлавлары бериле (Эшмырза 1894-1895 сенелери 78-80 яшларында Маяк-Салын коюнде вефат эткендир).

Китапнынъ факсимиль нешири джеми 300 нусхада басылды.

*Китапта олган эвельки язув услуби къалдырылды.

А.М. Горький Икяелер

Факсимиль нешир

Джыйынтыкъ 1939 сенеси Акъмесджитте Къырым АССР Девлет нешриятында дюнья юзю корьген эди. Китапта Горькийнинъ къырымтатар тилинде «Инсаннынъ догъушы», «Анекдот», «Тюркюни насыл уйдурдылар» киби учъ икяеси ер алган.

Китапнынъ факсимиль нешири 2017 сенеси, джеми 300 нусха олып дердж этильди.

«Йылдыз» абунеджилерининъ дикъкъатына!

2018 сенесине меджмуамызгъа абуне девам эте. Базы почта болюклеринде «Йылдыз» абуне каталогларында ёкъ деп, абунеджилеримизни абуне этмейип къайтаралар. Бунъа инанманъыз. «Йылдыз» меджмуасы 2018 сенесининъ абуне каталогларына кирсетильген ве онъа эр бир почта болюгинде абуне олмакъ мумкюн.

Ярым йыллыкъ абуне фияты **340 кумюш 41 капик.**

«Йылдыз»нынъ абуне индекси **75298.**

Абуне этмеге ред эткен почта болюклерине шикъетлеринъизни +7 3652-598-712 телефон вастасынен Медиамеркезге хабер этинъиз.

Издается на крымскотатарском языке **«Йылдыз» №2 (242).**

Верстка: Мемедулла Усеинов

Подписано к печати 08.04.2018 г.
Дата выхода номера в свет 29.05.2018 г.
Формат 70x108 1/16. Печать офсетная.

Заказ №
Тираж 768 экз.

Адрес редакции:
295007, г. Симферополь, проспект Вернадского, 155, кв. 3.
E-mail: yildiz1976s@mail.ru

Свидетельство о регистрации
средства массовой информации ПИ №ТУ 91-00296

Отпечатано в типографии «Салта»:
г. Симферополь, ул. Коммунальная/пер. Промежуточный, 24/3.
E-mail: saltaprint.com

**Меджмуа окъуйдыжларгъа вакътында еткизильмесе, онынъ нешири
ичюн месуль «И. Гаспринский адына медиамеркез»ге
мураджаат этмек мумкюн.**

Тел.: 598-712

Индекс 75298

